T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

II. DÜNYA SAVAŞINDA BÜYÜK GÜÇLER VE TÜRKİYE (1939-1945)

HAKAN SAVRAN

DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. İBRAHİM KAMİL

EDİRNE, 2015

T.C

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAKAN SAVRAN tarafından hazırlanan **II. DÜNYA SAVAŞINDA BÜYÜK GÜÇLER VE TÜRKİYE (1939-1945)** konulu **YÜKSEK LİSANS** Tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin 15.-16. Maddeleri uyarınca **06.07.2015** günü saat **13.30**'da yapılmış olup, tezin kabulüne **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. İlker ALP	Kabulüne	
Yrd. Doç. Dr. İbrahim KÂMİL (Danışman)	Kabulüne	
Yrd. Doç. Dr. Tarık ÖZÇELİK	Kabulüne	

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10080087
Yazar Adı / Soyadı	HAKAN SAVRAN
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 15727821586
Telefon	5444332974
E-Posta	hakansavran_88@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	II. DÜNYA SAVAŞINDA BÜYÜK GÜÇLER VE TÜRKİYE (1939-1945)
Tezin Tercümesi	GREAT POWERS AND TURKEY İN WORLD WAR II (1939-1945)
Konu	Tarih = History
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	Tarih Bölümü
Anabilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2015
Sayfa	168
Tez Danışmanları	YRD. DOÇ. DR. İBRAHİM KAMİL 11683277252
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	Yok

Yukarıda bilgileri kayıtlı olan tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine ve internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

09.07.2015

İmza:.....

Tezin Adı: II. Dünya Savaşında Büyük Güçler ve Türkiye (1939-1945)

Hazırlayan: Hakan SAVRAN

ÖZET

Bu çalışmada I. Dünya Savaşı sonrası imzalanan Versay Anlaşmasından doğan memnuniyetsizlikler nedeniyle çıkan II. Dünya Savaşını ve bu savaşın büyük güçleri arasındaki mücadeleler anlatılmakla birlikte, Türkiye'nin de savaş esnasındaki konumundan bahsedilmektedir.

Her ne kadar savaşın başladığı nokta ilk başta Avrupa olsa da savaş kısa sürede tüm dünyaya yayılmış ve Türkiye'de bu olayın tam ortasında kalmıştı. Türkiye'nin ise böyle bir ortamda tek amacı tarafsız kalmak ve savaşı en az hasarla atlatmaktı. Ancak hem Müttefik devletler hem de Mihver devletleri Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokmak için ciddi baskılar uyguluyordu. Bu yüzden de Türkiye savaşın sonuna kadar tarafsız kalabilmek için yoğun bir diplomasi trafiği sürdürmüştü.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Müttefikler, Türkiye, Konferanslar, Hitler.

Name of the Thesis: Great Powers and Turkey in World War II (1939-1945)

Prepared by: Hakan SAVRAN

ABSTRACT

İn this study, Wolrd War II, emerged from the discantents about Versailles Treaty which was signed following World War I, and the battles among the Grand Allies of war were mentioned. Further, theposition of Turkey during the war also discussed.

Even if the War First brokeout in Europe, it spread out across the World shortly and Turkey remained mid position. The country's only aim was to become neutral and get over the war with minimal loss. Nevertheless, not only the Alllies but also the Axis put pressure on the country in order to attract their own parts. Consequently, Turkey sustained intense diplomacy traffic till the end of the war.

KeyWords: World War II, The Allies, Turkey, The Conferences, Hitler.

ÖNSÖZ

II. Dünya Savaşıyla ilgili daha önce yapılan çalışmalarda genellikle Türkiye-Sovyetler Birliği, Türkiye-İngiltere, Türkiye-Almanya ilişkileri gibi sadece iki ülke arasındaki ilişkiler baz alınarak olaylar anlaşılmaya ve anlatılmaya çalışılmıştır. Dünya'ya yayılmış olan bir savaşı anlamak ve değerlendirebilmek için sadece iki ülkenin arasındaki münasebetlerin değerlendirilmesi yetersiz gelmekte, çalışmalar yüzeysel kalabilmektedir. Bu yüzden en azından savaşın baş aktörleri ve büyük güçleri arasında karşılıklı muhasebeler yaparak bu devletlerin Türkiye üzerindeki düşüncelerini daha iyi anlamak gerekmektedir.

Bu çalışmada II. Dünya Savaşına giden süreci, savaşın sebebini ve sonuna kadarki gelişimini kavramak, bu kurgu içinde Türkiye'nin yeri ve önemini belirlemek için savaşı büyük güçlerin gözünden ve geniş bir perspektiften bakıp değerlendirmeye gayret edildi. Bunun için de tez dört bölüme ayırılıp, olaylar detaylı bir şekilde inceledi. Çalışmanın birinci bölümünde, 1923-1939 yılları arası yaşanan siyasi gelişmeler ve bunların II. Dünya Savaşına olan etkileri anlatılmaya çalışıldı. İkinci bölümde ise Almanya'nın üstün olduğu dönem olan 1939-1941 yıllarına ayırdı ve savaşın başlaması ile Dünya'ya yayılma sürecinden bahsedilip Türkiye'nin bu dönemdeki durumu analiz edildi. Üçüncü bölümde ise savaşa dengenin geldiği 1943-1944 yıllarını kapsayan şekilde ele alınıp devam etmekte olan savaşları, savaş sonrası oluşacak dünyayı şekillendirmek için yapılan konferansları ve bu konferanslarda Türkiye'nin savaşa dâhil edilmesi için uygulamaya konulan baskılara karşı Türkiye'nin takip etmiş olduğu stratejilerden bahsedildi. Tezin son bölümü olan dördüncü bölümde ise artık Müttefiklerin üstün olduğu 1944-1945 yılları ele alınıp cephelerdeki durumlardan ve yine bu dönemde yapılan konferanslardan bahsedilip Türkiye'nin bu süreçte Müttefiklerin yanında niçin savaşa girmesi gerektiği anlatılmaya çalışıldı.

Bu çalışma yapılırken, genelde tarih, siyasi tarih, dış politika ve II. Dünya Savaşını anlatan müstakil araştırma eserlerinden istifade edildi ve bu konuyla ilgili

çeşitli dergilerden makaleler taradı. TBMM'de alınan kararlar ile ilgili ise Düstur ve T.C. Resmi Gazetesi incelenerek, yasalaşan antlaşma metinlerinin takibi yapıldı. Ayrıca uluslararası arenada meydana gelen olayların Türk kamuoyuna nasıl yansıdığını anlamak için dönemin gazeteleri tarandı, analiz edilmeye ve çıkarımda bulunulmaya çalışıldı.

Tüm bu çalışmaları yaparken tezimi Bilimsel Projeler kapsamında değerlendiren TÜBAP komisyonuna, benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen başta danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. İbrahim KÂMİL'e, tezimi savunabilme şerefine nail olduğum değerli hocam Prof. Dr. İlker ALP ve Tarık ÖZÇELİK'e, ayrıca yüksek lisans aşamasında her zaman yanımda olan ve desteğini esirgemeyen, fikirleriyle bana her zaman yeni ufuklar açan Tarih Bölümünün kıymetli Öğretim Üyelerine, tezimin hazırlanma aşamasında her türlü desteği sağlayan meslektaşlarım Melih KAZKALDIRAN, Aykut YENİ ve Semih CABALAR'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca tüm eğitim hayatım boyunca benden hiçbir zaman maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, varlıklarıyla bana her daim güç, kuvvet veren çok kıymetli aileme ve bu zor süreçte her zaman yanımda olan ve bu yolda benimle yürüyen Gül HAYMANA'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hakan SAVRAN

EDİRNE 2015

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **I**

ABSTRACT ..... **II**

ÖNSÖZ ..... **III**

İÇİNDEKİLER ..... **V**

KISALTMALAR ..... **VIII**

GİRİŞ **1**

I. BÖLÜM

1923-1939 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE'NİN AVRUPALI BÜYÜK GÜÇLERLE İLİŞKİLERİ

A. TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ (1923-1939) 8

1. 1923-1933 Arası Dönemde İlişkiler 8

2. 1933-1939 Türkiye'nin Nazi Almanya'sı İle İlişkileri 11

B.TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ (1923-1939) 14

1. 1923-1934 Arası Dönemde İlişkiler 14

2. 1934-1939 Arası Dönem Türk-Sovyet İlişkileri 18

C. TÜRK - İNGİLİZ İLİŞKİLERİ (1923-1939) 22

1. Lozan'da Çözülemeyen Sorun Musul 22

D. TÜRK-FRANSIZ İLİŞKİLERİ (1923-1939) 27

1.1923-1936 Arası Dönemde İlişkiler 27

a. Türkiye ile Antakya-İskenderun ve Suriye Sınır Sorunu 28

b. Osmanlı Borçları Sorunu 29

c.Fransa ile Yaşanan Diğer Sorunlar 30

2. 1936-1939 Arası Dönemde İlişkiler ve Hatay Meselesi 32

E. TÜRK-İTALYAN İLİŞKİLERİ (1923-1939) 37

1. 1923-1932 Arası Dönemde İlişkiler 37

2. 1932-1939 Arası Dönemde İlişkiler ve İtalya'nın Habeşistan'ı işgali 40

II. BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLAMASI VE ALMANYA'NIN ÜSTÜNLÜĞÜ DÖNEMİ (1939-1941)

A. AVRUPA'DA GENEL DURUM VE SAVAŞ 44

1. Türk-İngiliz ve Fransız İttifak Antlaşması 47
2. Avrupa'da Savaşın Başlaması ve Yayılması 48
a.Almanya'nın Polonya'ya Saldırısı 48
b.Sovyetlerin Baltık Ülkeleri Üzerindeki Hâkimiyeti ve Fin-Sovyet Savaşı 51
c.Almanya'nın Norveç ve Danimarka'yı İşgali 53
d.Almanya'nın Fransa'yı İşgali 55
e.İtalya'nın Savaşa Girmesi ve Türkiye 59
f.İngiltere Savaşı 61
3. Savaşın Afrika Yayılması ve İtalya'nın Akdeniz ve Kuzey Afrika'daki Faaliyetleri . 65
4. Savaşın Balkanlara Yayılması ve Türkiye'nin Savaş Dışında Kalma Çabaları 66
a.İtalya'nın Yunanistan'a Saldırması 66
b.Türk-Bulgar Saldırmazlık Paktı 67
c.Almanya ve İngiltere'nin Türkiye'yi Yanlarına Çekme Çabaları 68
d.Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktı 70
e.Almanya'nın Yunanistan ve Yugoslavya'yı İşgali 71
5.Savaşın Doğuya Yayılması 73
a.Türk-Alman Saldırmazlık Paktı 73
b.Barbarossa Harekatı ve Nazi-Sovyet Savaşı 75
6. Japonya'nın Pearl Harbor Baskını ve Savaşın Dünyaya Yayılması 78
7. Türkiye'yi Zor Durumda Bırakan Krom Sorunu 81

III. BÖLÜM

SAVAŞA DENGENİN GELMESİ (1942-1943)

A. DOĞU CEPHESİ VE RUS-ALMAN SAVAŞI 83
1. Stalingrad Kuşatması ve Alman Hezimeti 83
2.Kursk Kuşatması 85
B. KUZEY AFRİKA VE AKDENİZ'DE DENGELERİN DEĞİŞMESİ 86
C. BATI CEPHESİNDE SON DURUM 87
1.İtalya'nın Yenilmesi 87
2. İngiltere'nin Rodos Hezimeti 88
D. OKYANUS VE HAVA SAVAŞLARI 90
1.Pasifik ve Atlantik'te Savaş 90
2. Hava Savaşları 92
E. MÜTTEFİKLERİN TÜRİYE'Yİ II. DÜNYA SAVAŞINA SOKMA ÇABALARI 93

1.Kazablanka Toplantısı 93
2.Adana Görüşmeleri 94
3. Quebec Konferansı 96
4. Moskova Konferansı 97
5.Kahire Konferansı ve Eden - Menemencioğlu Görüşmesi 98
6. Tahran Konferansı 99
7.İkinci Kahire Konferansı 101

IV. BÖLÜM

MÜTTEFİKLERİN ÜSTÜNLÜĞÜ DÖNEMİ (1944-1945)

A.TÜRKİYE İLE MÜTTEFİK DEVLETLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER 103
1.İngiliz Askeri Heyeti'nin Türkiye'yi Ziyareti 103
2.Krom Sorunu 105
3.Boğazlar'dan Geçen Alman Gemileri ve Menemencioğlu'nun İstifası 106
4.Turancılık Sorunu 107
5. Türkiye'nin Almanya ile İlişkilerinin Kesilmesi 109
B.CEPHELERDE DURUM 110
1. Doğu Cephesi ve Balkanlar 110
2. Batı Cephesi 113
a.Normandiya Çıkartması 113
b. Fransa'nın Kurtuluşu 115
3.Yalta Konferansı ve Türk-Rus İlişkilerinin Bozulması 116
4.Batı Cephesinde Müttefiklerin Zaferi ve Almanya'nın Teslim Olması 118
5. Potsdam Konferansı 119
6.Pasifik'te Savaş 121
7. Atom Bombası ve Japonya'nın Yenilmesi 123

SONUÇ 125
KAYNAKÇA 129
DİZİN 138
EKLER 144

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGAM	Ankara Global Araştırmalar Merkezi
ASAM	Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
Bkz:	Bakınız
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev:	Çeviren
Ed:	Editör
Gös. Yer	Gösterilen Yer
Km	Kilometre
RAF	İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri
s.	Sayfa
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
TL	Türk Lirası

GİRİŞ

Dünya Savaşından bahsetmek için önce savaşın ne olduğunu ve tarihi süreç içerisinde nasıl yapıldığını birkaç cümle ile açıklamak gerekmektedir. Savaş'ın kapsam ve yöntemiyle ilgili farklı görüşler olmakla birlikte genel kanı savaşın iki veya daha fazla devlet arasında yapılan kapsamlı ve sürekli bir şekilde başta silahlı kuvvetler olmak üzere tüm araçlarla sürdürülen ve sonuç olarak da önemli can kayıplarına ve zararlara neden olan bir olay olduğuydu.

Savaşın tarihi süreç içerisinde kapsamına ve yapılış şekline bakıldığında, XVIII. yüzyıldan önce savaşların yerel nitelikli ve sınırlı bir alanda yapıldığı görülmektedir. Bu savaşlarda genelde profesyonel askerler savaştığı için toplumun geri kalan kısmının savaşlara olan ilgisi sınırlıdır. Bunda savaşlarda kullanılan silahların tahribat gücünün sadece savaş alanlarında kalması da önemli bir faktördür. XIX. yüzyıldan sonra ise bu durum değişmeye başlamış ve özellikle I. ve II. Dünya Savaşlarında yerini topyekûn ve küresel savaşlara bırakmıştır[1].

Yeni savaş anlayışı, sadece cephelerde meydana gelen ve askerleri ilgilendiren bir olay olmaktan çıkmış, cephe gerisinde de yıkım yaratmayı amaçlayan bir şekle bürünmüştür[2].

XVIII. yüzyıldan önce savaşların nedenlerine bakıldığında devlet ya da hanedanlar arası sorunlardan, toprakların genişletilmek istenmesinden, basit psikolojik ya da ekonomik sebeplerden çıktığı görülmektedir. Ancak XVIII. ve XIX. yüzyıllardan itibaren savaşların sebebi ticaretin geliştirilmek istenmesi, sanayi devrimi ile birlikte de devletlerin sömürü yarışına girmeleridir. Oysa II. Dünya

[1] Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 2. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 341-342.
[2] Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, Savaş ve Gündelik Yaşam*, Homer Kitabevi, İstanbul 2007, s. 15.

Savaşının sebeplerine bakıldığında ise artık savaşın nedenleri değişmiş, savaşın bir sebebi de siyasi ve ideolojik hırs ve düşünceler olmuştur[3].

II. Dünya Savaşı'nın çıkmasına sebep olan unsurlar çeşitlidir. Bunlardan bir tanesi hiç şüphesiz I. Dünya Savaşı sonunda yapılan anlaşmaların getirdiği adaletsizlikti.(**EK-1**) Savaş sonrası dünyada özellikle Avrupa ve Uzakdoğu, büyük bir istikrarsızlık içine düşmüştü. Haliyle bu durumdan kimse memnun değildi. Öyle ki Almanya'da iki zıt kutup olan solcu Komünistler ve Hitler'in dâhil olduğu sağcı Nasyonal Sosyalist grupların hepsi Versay Antlaşmasının getirdiği yaptırımların kabul edilmez olduğu noktasında hemfikirdi.

Almanların I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkıp, ağır şartlarda antlaşma imzalaması ve bunun sonucunda da memnuniyetsizlik duyması çok doğaldı. Lakin savaştan galip çıkan Avrupa'da İtalya ve Uzakdoğu'da Japonya'nın içinde bulunduğu durumdan memnun olmaması da son derece düşündürücüydü[4].

İtalyanlara savaş sonrası imzalanan antlaşmalarda kendilerine 1915'te vaat edilen ganimetlerden daha azı verilmişti. İtalya'da hoşnutsuzluk yaratan bu durum sonrası içeride aşırı milliyetçi duygular artıyordu. Bir ada devleti olan Japonya'ya bakıldığında okyanuslarda, ABD ve İngiliz İmparatorluğu tarafından bir nevi abluka altına alınmıştı. Oysa Japonya'nın modern bir savaş sanayisine sahip olması için ham maddeye yani sömürgelere ihtiyacı vardı[5].

Sovyet Rusya baktığımızda ise savaştan sonra Avrupa'da Finlandiya, Estonya, Letonya ve Litvanya'ya bağımsızlıklarını vermiş, Besarabya Bölgesi'ni Romanya'ya terk etmişti. Asya'da İran'ın kuzeyinden çekilmek zorunda kalmakla birlikte Ermenistan'ın da bağımsızlığını tanımışlardı. Ancak, Sovyetler için en kötüsü İngiltere ve Fransa tarafından komünizmin bir tehlike olarak görülmesi ve bu yüzden

---

[3] A. Halûk Ülman, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi*, Cilt XXIII, Eylül 1968, s. 241.
[4] Eric Hobsbawm, *Kısa 20.Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*, Çev: Yavuz Alogan, Everest Yayınları, İstanbul 2013, s. 45-46.
[5] *a.g.e., s.* 46-47.

de Avrupa'dan uzak tutulmaya çalışılıp kendi sınırları içine hapsedilmesiydi. Dolayısıyla bu durumdan Sovyetler hiç memnun değildi[6].

Türkiye'ye bakıldığında dünya savaşı sonrası imzalatılmaya çalışılan Sevr dayatmasını kabul etmeyip verdiği Milli Mücadeleyi kazanmıştı. Devamında Lozan'da bazı konular hariç diplomatik bir zafer elde etmişti. Yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti dış politikada barışçıl bir çizgi izliyor, ülke içindeki düzeni ve toplumsal yaşamı tahsis etmeye çalışıyordu. 1923-1930 arası dönemde Türkiye genellikle Lozan'dan arda kalan meseleleri çözmek için çaba harcamıştı. Bu dönemde İngilizler ile aramızdaki en büyük sorun Musul, Fransa ile de kapitülasyonlar ve borçlar meselesiydi[7].

Türkiye'nin 1930'lara kadar dış politikasının merkezinde hiç şüphesiz 1917 Bolşevik Devrimi ile kurulan Sovyetler Birliği vardı. Çünkü bu dönemde Türkiye Avrupalı ülkelerden korkmaktaydı. 1930'lardan sonra ise Türkiye karşı karşıya olduğu meselelerin çoğunu barışçıl yollarla çözmüş, İngiltere ve Fransa ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştı. Ancak bu dönemde Türkiye'nin en büyük korkusu şüphesiz İtalya idi[8].

İtalya dünya savaşının sonuçlarından memnun olmamış özellikle de 1930'lardan sonra Mussolini sık sık Akdeniz ile ilgili söylemlerde bulunmaya başlamıştı. Bu durum Türkiye'ye rahatsızlık veriyor, Türkiye İngiltere'ye yaklaşıyordu[9]. II. Dünya Savaşı'na az bir süre kala İtalya saldırgan tutumunu iyice arttırmış, 1935'te Habeşistan, 1939'da da Arnavutluk'u işgal ederek Türkiye'nin korkularını haklı çıkartmıştı[10].

1930'larda Avrupa'da yükselen diğer bir tehlikede 1933 yılında Hitlerin Almanya'da iktidara gelmesiyle Versay'ın zincirlerini kırmaya başlamasıydı. Bu dönemde Hitler her ne kadar İngiliz ve Fransızlara düşmanlık gütse de Türkiye ile

---

[6] S. Pacteav-F.C. Mougel, Uluslararası İlişkiler Tarihi, Çev: Galip Üstün, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s. 81-82.
[7] Nevin Yurdsever Ateş, "Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası ve Hükümet Programları", *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Ed: İdris Bal, 3. Baskı, AGAM, Ankara 2006, s. 33-34.
[8] A. Halûk Ülman, *a.g.m.*, s. 244-245.
[9] Selim Deringil, *Denge Oyunu*, 5. Baskı, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014, s. 6-7.
[10] Eric Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 49.

özellikle ticari olarak çok yakın ilişki halindeydi. II. Dünya Savaşına kadar Türk ekonomisinde Almanya çok büyük bir yer tutmaktaydı[11]. Fakat Cumhuriyetin kurucusu Ulu Önder Atatürk, bir gün mutlaka Almanya'nın Versay zincirlerini kıracağını, ikinci bir savaş çıkacağını öngörüyor, bunu da 1931'de Amerikalı General Mac Arthur'un sorduğu bir soru üzerine şöyle cevaplıyordu;

"Versailles Muahedesi, Birinci Dünya Savaşına sebebiyet vermiş olan amillerden hiç birini ortadan kaldırmamıştır. Tersine olarak, dünün başlıca rakipleri arasındaki uçurumu büsbütün derinleştirmiştir. Zira galip devletler mağluplara, sulh şartlarını zorla kabul ettirirken, bu memleketlerin etnik, jeopolitik ve ekonomik özelliklerini asla göz önüne almamışlardır. Böylelikle de, bugün içinde yaşadığımız sulh devresi mütarekeden ibaret kalmıştır… Bence dün olduğu gibi yarın da Avrupa'nın mukadderatı Almanya'nın alacağı vaziyete bağlı bulunmaktadır..."[12]

Ulu Önderin ayrıca yine Mac Arthur'a savaşın tarihi, gidişatı ve sonucuna dair söyledikleri onun ne kadar ileri görüşlü bir lider olduğunu göstermektedir;

"*Almanya'nın İngiltere ve Rusya hariç olmak üzere, Avrupa kıtasını işgal edecek bir orduyu kısa zamanda teşkil edebileceğine, binaenaleyh savaşın, 1940-1945 seneleri arasında başlayacağı… İngiltere'nin adalarını müdafaa etmek için, bundan sonra Fransa'ya güvenemeyeceğini söylemiş, İtalya hakkında ise… Korkarım İtalya'nın bugünkü şefi Sezar rolünü oynamak hevesinden kendini kurtaramayacak ve İtalya'nın askeri bir kuvvet yaratmaktan henüz çok uzak olduğundan derhal gösterecektir.*"[13]

Atatürk'ün gelecek bir savaş için şüphesiz en önemli öngörüsü ise Türkiye'nin ne yapacağıydı. Atatürk bu konuyla ilgili ölüm yatağındayken doktoru Nihat Reşat Belger'e şöyle demişti;

"*Çok zaman geçmeden Avrupa'da bir fırtına kopacak. Bu müthiş kasırga dünyanın her tarafını yakacak ve insanlık umumi bir harp musibetinin bütün kötülükleri ile bir kere daha karşılaşacaktır. Bu kanlı badirede tarafsız kalma, harbe*

[11] A. Halûk Ülman, *a.g.m.*, s. 253.
[12] Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam 1938-1950*, Cilt 2, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005, s. 84-85.
[13] *a.g.e.*, s. 85.

katılmama ve devlet gemisini bu fırtınanın ortasında hiçbir engel çıkarmadan sevk ve idare ederek harp dışında ve sulh içinde yaşamaya çabalamak bizim için büyük bir öneme haizdir."[14]

Dolayısıyla II Dünya Savaşında iktidarı elinde tutan ve dış politikayı yönlendiren kadro Atatürk'ün gösterdiği hedefte bir dış politikayı benimsemişti ve "*Yurtta sulh, cihanda sulh*" ilkesiyle hareket etmekteydi. Uzun bir savaş döneminden geçen Türk milleti yorgun, Türkiye Cumhuriyeti ise yoksuldu. Kendini toparlayıp yaralarını sarmak için uzun bir barı dönemine ihtiyacı vardı.

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalması zordu. Türkiye Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan, üç tarafı denizlerle çevrili olağanüstü bir jeopolitik konuma sahipti. Böyle bir coğrafyada bulunmanın olumlu ve olumsuz yanları vardı. Olumlu yanı stratejik öneminden dolayı güçlü devletle kolayca dost olabilir ve sesini dünyaya daha rahat duyurup, diplomasi yoluyla bir takım sorunlarını çözebilirdi. Olumsuz yanı ise yine bu stratejik konumundan dolayı büyük devletlerin gözlerini bu coğrafyaya dikmelerine sebep olabilir ya da herhangi bir büyük devletin vesayeti altında kalabilirdi.

Stratejik konumu sebebiyle Türkiye'nin özellikle uluslararası arenada ilişkilerini yürütürken ve bağlantılarını kurarken dikkat etmesi, küresel kamplaşma, kutuplaşma ve bloklaşmadan uzak durması ve dünyadaki güç dengesini çok merkezli tutması gerekmekteydi.

Atatürk'ün ölümünden sonra II. Dünya Savaşı gibi bir felakette Türkiye'nin en büyük şansı yöneticilerinin, Osmanlının yöneticilik geleneği ile yetişmesi ve cumhuriyeti kuran kadronun iş başında olmasıydı. Bu kadronun da en büyük artısı ise Osmanlı diplomasi geleneğini Türk dış politikasına yansıtmış olmalarıydı[15]. Bu politikayı belirleyen o dönemde İsmet İnönü, Şükrü Saraçoğlu ve Numan Menemencioğlu'ydu. Bu kişiler dış politikada gerçekçiliğe her zaman büyük önem veriyor ve Avrupalı devletlere karşı temkinli davranıyorlardı. Ancak burada

[14] Süleyman Kocabaş, *İnönü Dönemi Milli Şef Yönetimi ve Demokrasiye Geçiş 1938-1950*, Vatan Yayınları, İstanbul 2009, s. 104.
[15] Selim Deringil, *a.g.e.*, s. 2-4.

sorumluluğun büyük çoğunluğu Cumhurbaşkanı İnönü'de idi. Atatürk'ün ölümünden sonra cumhurbaşkanı olan İnönü kendisini Milli Şef ve CHP'nin daimi genel başkanı seçtirmişti[16]. İnönü Türkiye'nin tarafsız kaldığı II. Dünya Savaşı yıllarında "*Türkiye yalnız Türklerindir*" inancı ile hareket etmiş, Türkiye'de Atatürk devrimlerinin kökleşmesine, Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunmasına ve Türklerin kendi toprakları üzerinde kendi kaderlerini çizmeleri gerektiğini dış politikanın temeline oturtturmuştu. İnönü bu noktada tutarlı bir politika izlemiş ve savaş yıllarında hem Mihver, hem de Müttefiklerden gelen toprak tekliflerini, "*Ne başkasının bir karış toprağında gözümüz var, ne de başkasına bir karış toprak veririz*" diyerek hem içeride hem de dışarıda tutarlı bir siyaset takip etmiştir.[17]

II. Dünya Savaşında Türkiye'nin dış politikasının belirlenmesinde en önemli bir diğer kişi ise şüphesiz Numan Menemencioğlu'ydu. Menemencioğlu daha Atatürk'ün sağlığında 1933 yılında Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği yapmış, dış politikayı bilen bir diplomattı. 1942 yılında Dışişleri Bakanı olduğu zaman ise bakanlık tamamen onun kontrolündeydi[18]. Bu dönemde Menemencioğlu için birçok Türk ve yabancı kaynak Türk Dış Politikasının "*Beyni*" diye bahsediyor, bakanlar piramidinin zirvesinde görüyordu. Ancak dikkatleri üzerinde toplayan Menemencioğlu İngiliz Dışişleri Bakanı Eden tarafından Alman yanlısı olarak düşünülüyordu. Oysa Menemencioğlu'nun bu süreçte tek bir amacı vardı. O da Türkiye'yi savaşa sokmamaktı[19].

I. Dünya Savaşı bittikten sonra yapılan antlaşmalar ve kurulan düzen savaşın galiplerini de tedirgin ediyordu. Bu yüzden uluslararası barışı ve güvenliği korumak için 1919'da ABD ve İngiltere'nin önderliğinde Milletler Cemiyeti kurulmuştu. Sonrasında ise Fransa'nın girişimi ile 1 Aralık 1925'te Fransa, Almanya ve Belçika arasında Versay Anlaşmasıyla çizilmiş olan Almanya'nın batı sınırının değiştirilemeyeceğini garanti eden Locarno Anlaşması imzalanmıştı. Lakin Almanya doğu sınırı için aynı anlaşmayı Polonya ve Çekoslovakya ile imzalamayı

[16] Selim Deringil, *a.g.e.*, s. 4,46.
[17] Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası I*, Çev: M. Ali Kayabal, Cumhuriyet, İstanbul 2000, s. 23,27-28.
[18] *a.g.e.*, s. 33-34.
[19] Selim Deringil, *a.g.e.*, s. 49,51.

reddediyordu. Bunun üzerine Avrupa'da yine kendini bir türlü güvende hissetmeyen Fransa'nın girişimi ile 1928'de Kellog-Briand Paktı ile savaşı yasaklayan birtakım önlemler alınmaya çalışılmıştı[20].

Güvenliği ve barışı sağlamak için bir başka girişim 1932 yılında Cenevre'de toplanan 60 devletin katıldığı silahsızlanma konferansıydı. Ancak bu konferansta Almanya ve Fransa arasında, Almanya da bulundurulması gereken asker sayısı ile ilgili bazı anlaşmazlıklar çıkmış ve Almanya konferansı terk etmişti. Bunun üzerine Fransa, İngiltere ve İtalya silahsızlanma konusunda aralarında anlaşıp Almanya adına da kararlar almıştı. Bu durum Almanların 14 Ekim 1933'te hem konferanstan hem de Milletler Cemiyeti'nden ayrılmasına neden olmuştu[21].

Görüldüğü üzere bu gelişmelerin hiçbiri Avrupa'da bir şeylerin değişmesine engel olamamıştı. Almanya ilk iş olarak 1933'de Sovyet ve Fransızlar arasında imzalanan bir antlaşma üzerine, Locarno Anlaşmasının hükmünü kaybettiğini ileri sürmüş ve antlaşmayı bozmuştu. Hitler'in bu hareketi Avrupa'da İtalya ve Almanya'yı birbirine yaklaştırmış ve 1936'da Mussolini, Romanya-Berlin Mihverinin kurulduğunu duyurmuştu. Bunun akabinde Almanya, İtalya'nın Habeşistan üzerindeki haklarını tanımış ve komünizme karşı Japonya'da faşistliği desteklemişlerdi[22]. Bundan sonra durmak bilmeyen Hitler, Avusturya ve Çekoslovakya'yı da işgal ediyordu.

Bu tarihte Avrupa'da bir yandan yükselen Alman ve İtalyan tehlikesi diğer yandan da Sovyetlerin Türk Boğazları üzerindeki bitmek bilmeyen emelleri Türkiye'yi oldukça tedirgin etmekteydi. Dolayısıyla Türkiye Batı Bloğuna yaklaşmış ve bu yakınlık II. Dünya Savaşı boyunca da devam etmişti[23].

---

[20] Coşkun Üçok, *Siyasal Tarih 1789-1960*, 2. Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara 1978, s. 238,241-242.
[21] Orhan Melih Kürkçüer, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara 1962, s. 156-157.
[22] Ahmet Şükrü Esmer, *Siyasi Tarih (1919-1939)*, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik, Ankara 1953, s. 136-139.
[23] Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, 4. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 163-164.

I. BÖLÜM

1923-1939 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE'NİN AVRUPALI BÜYÜK GÜÇLERLE İLİŞKİLERİ

A. TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ (1923-1939)

1. 1923-1933 Arası Dönemde İlişkiler

I. Dünya Savaşından çok büyük kayıplar vererek çıkan Almanya'yı daha savaş bitmeden başlayan büyük iç sorunlar bekliyordu. 1918 Kasım ayı başlarında askeri bir ayaklanma gerçekleşmiş ve 9 Kasım 1918'de İmparatorluğa son verilerek, Cumhuriyet ilan edilmiştir. Fakat bu tarihten sonra Almanya'da iç karışıklıklar daha da çoğalmış grevler ve ayaklanmalar devam etmiş, işsizlik ve huzursuzluk giderek artmış ve böylece Almaya gerek iç politika ve gerekse ekonomik yönden tam bir kargaşa ve kaos içine düşmüştür.

Almanya böyle zor günler geçirirken 28 Haziran 1919'da Müttefik devletler tarafından hazırlanan ve genel olarak sınırlar, siyasal hükümler, silahsızlanma, sömürgeler ve tamirat borçlarını içeren, 440 maddeden oluşan Versay Antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. Bu antlaşmanın getirdiği ağır hükümler Alman Kamuoyu tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmış ve ülkeyi daha da zor durumda bırakmıştır[24]. Bunlara ek olarak ise haliyle I. Dünya Savaşı bitince Türk-Alman ilişkileri de kesilmiştir[25].

Savaş sonrasında Almanya'ya zorla kabul ettirilen Versay Antlaşması, bir süre Almanya'nın Avrupa diplomasisinden uzak kalmasına neden olmuştur. Bu arada

[24] Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, 2. Baskı, Harp Akademisi Basımevi, İstanbul 1982, s. 452-453.
[25] Nail Alkan, "Almanya ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ed: Haydar Çakmak, Platin Yayınevi, Ankara 2008, s. 100.

I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlıya imzalatılmaya çalışılan sözde barış antlaşması Sevr'i tanımayan Türk Milleti vermiş olduğu Milli Mücadele'nin askeri aşamasını kazanmıştı. Diplomasi alanında da 1923'de Lozan Antlaşmasının imzalanması ve 24 Ağustos'ta onaylanarak yürürlüğe girmesi üzerine I. Dünya Savaşı sonrasında iki ülke arasındaki ilişkilerin yeniden kurulmasındaki engeller ortadan kalkmış, böylece Almaya ve Türkiye arasındaki diplomasi alanındaki adımlar yeniden atılmaya başlanmıştır. Alman Dışişleri Bakanlığı Almanya'nın Türkiye'deki çıkarlarını korumakla görevli İsveç'in İstanbul elçiliği aracılığı ile Türkiye ile ilişkilerini yeniden kurmaya çalışmıştır[26].

Bu hadiselerden sonra Türkiye ile Almanya arasındaki ilk resmi görüşmeler 26 Şubat 1924'de Ankara'da başlamıştır. Görüşmeler sonucunda 3 Mart 1924'te Ankara'da Türk-Alman Dostluk Antlaşması imzalanmış, Almanya ve Türkiye arasındaki 1918 yılından beri kesilmiş olan siyasi ve diplomatik ilişkiler yeniden kurulmuştur[27].

Türkiye ve Almanya birlikte sürüklendikleri uzun, yıpratıcı ve yıkıcı bir savaş döneminin ardından kurulan yeni diplomatik ilişkilerin samimi ve kalıcı barışa yönelik olması, bu iki ülke ilişkilerinden duyulan korku ve endişeyi de dağıtmış ve yerini daha normal bir sürece bırakmıştır[28].

Almanya'da Nazilerin başa geçmesine kadar, Türk-Alman ilişkilerinde, devletlerarası etkileşim düzlemi belirleyici olmuştur. İki ülke arasında I. Dünya Savaşı sırasındaki ilişkilerde eski müttefiklik ortak paydası sıkça vurgulanmıştı. Almanya ile Türkiye'nin ilişkilerine bakıldığı zaman, İngiltere veya Fransa ile olan ilişkilerindeki gibi geçmişten kalan çok fazla sorun yoktu. Ayrıca Almanya, İngiltere ve Fransa'nın aksine, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile ilişki kurabildiği gibi, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile yakınlaşmasından da rahatsızlık duymuyordu. 1923-1933 döneminde Almanya Türkiye için neredeyse sorunsuz bir Avrupa devletiydi. İki ülkenin bir ortak paydası da Sovyetler Birliği gibi ikisinin de uluslararası sistemden dışlanmış vaziyette olmalarıydı. Almanya ile SSCB arasında

[26] Semih Yalçın, *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, Berikan Yayınları, Ankara 2009, s. 234.
[27] Cemil Koçak, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)*, 2. Baskı, TTK, Ankara 2013, s. 9.
[28] Yavuz Özgüldür, *Türk-Alman ilişkileri (1923-1945)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 36

1922 Rapolla Antlaşması imzalandıktan sonra, Türkiye'nin Almanya ile yakınlaşması çok daha mümkün olmuştur. Ayrıca Almanya, İngiltere ve Fransa'nın aksine Türkiye'deki yeni rejimi tanımakta hiç zorlanmamış ve hatta başkent Ankara'nın imar planı da ilk olarak Alman mimarlara yaptırılmıştır. Ayrıca tarım, hayvancılık, mühendislik gibi başka alanlarda da çok sayıda Alman uzman Türkiye'ye gelerek çalışmalar yapmıştır[29].

Versay Antlaşmasının zincirlerine vurulmuş olan Almanya için ise Türkiye gerek ekonomik sorunlarını çözmek gerekse sanayisini işletmek için ihtiyacı olan hammaddeyi en ucuz, en verimli şekilde temin edebileceği en uygun ülkeydi ve Almanya'nın Türkiye'ye yönelmesi doğaldı. Çünkü Türkiye hem çok zengin hammadde kaynaklarına hem de büyük bir pazar olanağına sahipti. Bunların yanında Türkiye'nin de gelişmek ve kalkınmak için Alman teknolojisi ve endüstrisine ihtiyacı vardı. Bu yüzden Türkiye ile Almanya diplomatik ilişkileri için önemli bir adım olan Karşılıklı İkamet Antlaşması'nı 12 Ocak 1927 tarihinde Ankara'da imzalamıştı. Bu antlaşma ile iki ülke ticari ilişkilerini geliştirmiş, Alman ve Türk vatandaşlarının karşılıklı olarak iki ülke topraklarında hangi hukuki şartlar ve garantilerle ikamet edecekleri hüküm altına alınmıştır[30].

Bu antlaşmaya ek olarak 1924-1930 yılları arasında Türkiye ve Almanya ekonomik ve diplomatik alanda bir dizi antlaşma yapmıştır. Bu anlaşmalar 16 Mayıs 1929'da Ankara'da imzalanan Hakem ve Uzlaşma Antlaşması, 28 Mayıs 1929 tarihinde imzalanan Karşılıklı Konsolosluk Antlaşması ve yine 3 Eylül 1930 tarihinde Suçluların İadesi Antlaşmaları imzalanmış ve bu tarihe kadar Türk-Alman ilişkilerinde olumlu bir hava hâkim olmuştur[31].

Versay Antlaşması'nın silahsızlandırma yükümlülüklerinden dolayı Almanya'da işsiz kalan subaylardan bir kısmı da sözleşmeli olarak Türkiye'ye gelerek Türk ordusunda görev yapmışlardır. Ayrıca Almanya Türkiye'nin silah sanayisinin gelişmesinde de büyük rol oynamıştır. Örneğin 1925 yılında, Alman

---

[29] Ömer Göksel İşyar, *Karşılaştırmalı Dış Politikalar Yöntemler, Modeller ve Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası*, Dora Yayınları, Bursa 2009, s. 580.
[30] Yavuz Özgüldür, *a.g.e.*, s. 36-37
[31] *a.g.e.*, s. 39-40,42-42

Junkers firmasıyla yapılan antlaşmaya göre Kayseri'de bir uçak fabrikası kurulmuştur. Yine Versay Antlaşması gereğince kendi ülkesinde silah sanayisini kuramayan Almanya, bu işi bir bakıma ülke dışında yapmaya çalışmıştır. Türk sivil hava yolu yine bir Alman şirketi olan Lufthansa ile yapılan anlaşma doğrultusunda kurdurulmuştur. Dolayısıyla Türkiye 1923-1933 arası dönemde kendine benzer ve yakın hissettiği eski müttefiki Almanya'nın güçlenme gayretlerini desteklemiş ve bu ülkenin dış politikasına sempati duymuştur[32].

2. 1933-1939 Türkiye'nin Nazi Almanya'sı İle İlişkileri

Türk-Alman ilişkilerinin önemli bir dönüm noktası sayılabilecek 1933 yılı her iki ülkede de iç ve dış politikanın değişmeğe başladığı dönemdir. Türkiye henüz on yıllık bir Cumhuriyet olmasına rağmen toplum Atatürk liderliğinde çağdaş ve uygar bir yapılanmanın içine girmiş fakat 1923-1933 yılları arasında sürdürülen her teşebbüsü destekleme ve dış ticareti arttırma çabaları istenilen seviyeye ulaşamamıştır.

Nasyonal Sosyalist İşçi Partisinin, Adolf Hitler'in önderliğinde iktidarı ele geçirmesinin ardından, Almanya dış politikadaki yönünü Kayzer II. Wilhelm döneminde olduğu gibi tekrar yakın doğuya çevirmiştir. Hitler Versay'ın getirdiği kısıtlama ve yasakları reddeden,[33] Avrupa'da Almanya'nın sınırları dışında kalmış bulunan bütün Almanların birleştirilmesini ve tek bir devlet altında toplanması esasını benimsemişti. Hitlerin bu politikası "*hayat alanı*" diye adlandırılan Nazi emperyalizminin adıdır[34].

Almanya'da Nazilerin iş başına geldiği 1933 yılından sonra, ilişkiler ekonomik yönde gelişmeye devam etse de diplomatik açıdan yukarda bahsettiğimiz olumlu hava dağılmaya başlamış ve sonu kamplaşmaya varan dikkat çekici farklar

[32] Ömer Göksel işyar, *a.g.e.*, s. 580-581
[33] Yavuz Özgüldür, *a.g.e.*, s. 70-71
[34] Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 454

oluşturmuştur. Diplomatik ilişkilerdeki bu kötü gidişatı çözmek için Almaya, dünya savaşındaki silah arkadaşlığı ve müttefiklik ortak geçmişini yeniden kullanmaya çalıştıysa da bahsedilen bu ortak geçmiş Türkiye'ye yıkımdan başka bir şey getirmediği için etkili olmamıştır. Ama bu dönemde Türkiye Almanya'nın her şeye rağmen Versay'dan kurtulmasını mantıklı bulmuş ve bu düşünceye olumlu bakmıştır. Bu durum Türkiye'nin Avrupa'da en gerilimli dönemde bile Almanya ile ilişki kurabilmesini sağlamıştır.

Naziler döneminde Almanya ile ilişkilerde sorun oluşturan temel iki mesele; Balkanlar ve Montreux'dur. Balkanları kendi nüfuz alanı içinde gören Almanya, 1934 Balkan Antantının kendi çıkarlarına uygun olmadığının farkındadır. Diğer konu olan 1936 Montreux Boğazlar Sözleşmesinde bilindiği gibi konferansa katılmayan Revizyonist iki büyük devlet olan Almanya[35] ve İtalya tarafından tasvip edilmemiştir. Montreux Görüşmelerinde İngiliz ve Sovyet tezleri[36] Türk çıkarları ile bağdaştırılarak olumlu bir sonuca varılmış ama bu durum Almanya'nın hiç hoşuna gitmemiştir[37].

Almanya, 26 Şubat 1937'de Türkiye'ye verdiği notada sözleşmenin bazı hükümlerinin, özellikle Sovyet savaş gemilerinin Akdeniz'e serbestçe çıkabilmeleri ile ilgili olan maddelerin, Alman Hükümeti tarafından tasvip edilmediği söylemiştir. Türkiye ise Almanya'ya 9 Mart 1937 tarihli cevabi notasında, Almanya'nın Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf olmaması ve Akdeniz'e kıyısı olmaması yüzünden boğazlar rejimine müdahale hakkı olmadığını bildirmiştir[38].

Türkiye, Almanya'yı bu tutumuna rağmen yine de tam olarak karşısına almamıştır. Almanya da Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile ittifak yapmasını engellemek için Türkiye'ye karşı çok hassas ve dikkatli bir politika izlemiştir. Bu ortamda Almanya Türkiye'yi kendine bağlayabilmek için daha fazla gayret göstermiş

---

[35] Almaya, Lozan (Lousanne) Boğazlar Sözleşmesine taraf olmadığı için, Montreux Konferansına davet edilmemiştir. Fakat Avrupa'nın geleceğiyle yakından ilgili olduğu için Montreux Görüşmelerini yakından takip etmek için bir gözlemci göndermiştir.

[36] Montreux'da Sovyet ve İngiliz Tezleri için Bkz: Feridun Cemal Erkin, *Türk-Sovyet ilişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Başnur Matbaası, Ankara 1968, s. 73-75.

[37] Ömer Göksel İşyar, *a.g.e.*, s. 581

[38] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9. Baskı, Siyasal Basımevi, Ankara 1996, s. 115-116

Temmuz 1938'de Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop ile Türk Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu arasındaki görüşmede Ribbentrop Türkiye'yi Revizyonist gruba davet etmiş ve Türkiye ile bir tarafsızlık antlaşması imzalamayı önermiştir. Menemencioğlu ise cevabında Türkiye'nin bu tür antlaşmaları[39] komşusu olan İtalya, Fransa ve Sovyetler Birliği ile yaptığını ve İngiltere ile bile böyle bir antlaşması bulunmadığını söyleyerek bu teklifi reddetmiş, Türkiye bir nevi Revizyonist gruba katılmak niyetinde olmadığını açıklamıştı[40].

Türk-Alman ilişkilerinde İtalyan tehlikesi de oldukça belirleyici bir rol oynamıştır. Örneğin İtalya'nın Kasım 1935'de Habeşistan'ı ve Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgal etmesi, Almanya'nın üstü kapalıda olsa bu işgalleri desteklemesi, Türkiye'nin Almanya'ya temkinli yaklaşmasına ve bu durumunda ikili ilişkilerin olumsuz etkilemesine neden olmuştur. Almanya her ne kadar Türkiye'nin endişelerini giderebilmek için boş bulunan büyükelçilik makamına etkili bir diplomat olan Franz von Papen'i getirmişse de Türk-Alman ilişkilerinde bu dönemde bir iyileşmeye sebep olamamıştı. Ayrıca Almanya ve İtalya arasında 22 Mayıs 1939'da Çelik Paktın yapılması, Türkiye'yi daha da endişelendirmiş ve bir o kadar da Almanya'dan uzaklaştırmıştır. Avrupa da meydana gelen bu gelişmeler ise Türkiye ve İngiltere'yi birbirine daha da yakınlaştırmıştır.

Türkiye ve İngiltere arasındaki bu yakınlaşma Almanya'yı oldukça rahatsız etmiş, bunun üzerine Almanya Türkiye'ye karşı bazı yaptırımlar uygulamak istemiştir. İlk iş olarak Almanlar planlanan silah ve savaş malzemelerinin verilmesini durdurmuş, ticari münasebetlerini de tamamen kesmeyi düşündüğünü belirtmiştir. Türkiye ise Almanya'nın silah göndermemesine durumunda, Almanya'ya krom satışını durduracağını açıklamıştır. Almanya'nın silah sanayisinde Türkiye'den alınan kromun çok büyük önem taşımasından dolayı Almanya buna cesaret edememiş ve Almanya'nın yaptırımları pek bir işe yaramamıştı. Fakat 23 Ağustos 1939 tarihinde Nazi-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nın yapıldığı duyulunca Türk-Alman ilişkileri iyice bozulmuş ve II. Dünya Savaşına giden bu süreçte taraflarda artık belli olmuştu[41].

---

[39] Ömer Göksel İşyar, *a.g.e.*, s. 582
[40] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s. 117
[41] Ömer Göksel İşyar, *a.g.e.*, s. 583

Sonuç olarak Türkiye bu dönemde, Nazilerin tüm girişim ve çabalarına rağmen Revizyonist gruba katılmamıştı. Çünkü Türkiye vermiş olduğu Milli Mücadele sonrasında I. Dünya Savaşının kendisine yüklediği ağır sorunlardan Lozan Konferansı'nda kurtulmuş ve Lozan'dan arda kalan Musul, Boğazlar, Hatay gibi birkaç meseleyi de barışçıl yollarla çözmüştü. Türkiye'nin batılılaşma çabaları da onu daha çok İngiltere ve Fransa'ya yaklaştırmıştır[42]. Yani Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşında yaptığı hatayı tekrarlamak niyetinde değildir[43].

B. TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ (1923-1939)

1. 1923-1934 Arası Dönemde İlişkiler

I. Dünya Savaşından sonra kurtuluş mücadelesi veren Türkler ile hemen hemen aynı devletlerle mücadele halinde bulunan Sovyetler Birliği birbirine yaklaşmıştı. Bunun sonucunda da 16 Mart 1921'de Moskova'da Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması imzalanmıştı[44]. Akabinde 1922'de toplanan Lozan Barış Konferansı sırasında SSCB, Türkiye'yi İngiltere ve Fransa'ya karşı desteklemiş, özellikle boğazlar üzerinde mutlak Türk hâkimiyeti tezini savunmuştur[45].

Atatürk dönemi Türk-Sovyet ilişkilerine bakıldığında ise uluslararası meseleler ve olayların etkisinde gelişmiştir. Şöyle ki, Lozan'dan arda kalan meselelerin en çetini olan Musul Meselesinin hallinde Batılı Devletlerin etkisi altında olan Milletler Cemiyeti'nin tutumu Türkiye'yi güçlü komşusu Sovyetlere doğru

---

[42] *a.g.e.*, s. 584
[43] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s. 117
[44] Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 484-485.
[45] T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)",*Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl*, Ankara 1973, s. 12

iterken, Müttefik devletler ile Almanya'yı birbirine yakınlaştırmak için 1 Aralık 1925'te imzalanan Locarno Antlaşması da Sovyetleri Türkiye'ye yakınlaştırmıştı[46].

Uluslararası meselelerde meydana gelen bu tutumlar Ankara ve Moskova'yı, Batıya karşı hem birbirine yaklaştırmış hem de ortak hareket etmeye yöneltmiştir. Bu gelişmeler Türk-Sovyet dostluğunu bir üst seviyeye taşıyan temel belirleyici olgu, iki devletin batıya karşı duyduğu güvenlik endişesinin yeni bir boyut kazanması oldu. Bu sürecin sonunda, Paris'te Dışişleri Bakanları Tevfik Rüştü Aras ile J. Çiçerin arasında 17 Şubat 1925'te Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalanmıştır[47].

Yapılan bu antlaşma ile iki ülke arasında politik ve ekonomik ilişkiler geliştirilmiş, iki ülkenin çıkarları göz önünde tutulmuştur. Ancak bu dönem Türkiye ve Sovyetler Birliği ilişkilerinde bazı görüş ayrılıkları da ortaya çıkmıştır ki bunların başında komünizm gelmektedir. Oysa Türkiye Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerinde bu durumu ayrı değerlendirmiş ve buna göre davranmıştır. Nitekim Türkiye de komünistlere karşı alınan bazı önlemler ve Osmanlı borçlarının tasfiyesi için Türkiye'nin batılılarla yaptığı antlaşma Sovyetler tarafından hoş karşılanmamıştır. Çünkü Osmanlı Devletinden kalan borçların kendi payına düşen miktarını ödemeyi kabul eden Türkiye, Çarlık Rusya'nın borçlarını tanımayan Sovyetler Birliğine bir emsal teşkil ettiği için sakıncalı bulmuş ve Türkiye'ye bu konu da ortak hareket etme konusunda baskı yapımıştır[48]. Diğer taraftan 1926 yılında Türkiye ile İngiltere arasında Musul Sorununun barışçıl yollarla çözülmesinden sonra, İngiltere, Türkiye'ye Milletler Cemiyeti'ne girmesi için baskı yapmıştır. Çünkü İngiltere'nin amacı Türkiye'yi Sovyetlerden uzaklaştırmaktı. Ancak İngiltere bu girişiminde o tarihte başarılı olamamıştır[49].

Türkiye ve Sovyetler arasında 1925 yılında sağlanan yakınlaşma, iki devlet politikası arasında her ne kadar bazı zıtlıklar yaratsa da, ilişkiler Dışişleri Bakanı

---

[46] Mehmet Gönlübol-Cem Sar,*a.g.e.*, s. 77; Rıfat Uçarol, *a.g.e.,* s. 485.
[47] Saime Yüceer, "Atatürk Dönemi (1919-1938) Türk-Rus İlişkilerinin Siyasi Boyutu", *Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri I. Çalıştay Bildirileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011, s. 84; Antlaşmanın tam metni için Bkz: T.C. Dışişleri Bakanlığı, *a.g.e.,* s. 13-15.
[48] Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 485-486.
[49] Hasan Berke Dilan, *Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası (1923-1939)*, Alfa Yayınları, İstanbul 1998, s. 58.

Tevfik Rüştü Aras'ın 13 Kasım 1926'da Odessa'da Sovyet Dışişleri Bakanı Çiçerin ile yaptığı görüşme ile devam etmiştir. Aras'ın yaptığı bu gezinin siyasi amacı Milletler Cemiyeti'ne karşı tarafların tutumu, Türkiye'nin Balkan Politikası gibi hususların görüşülmesi ve Türk-İngiliz antlaşmasından kaynaklanan Moskova'nın hayal kırıklığının giderilmeye çalışılmasıdır[50].

1927 yılına gelindiğinde bazı ticari uyuşmazlıkları halletmek için iki ülke arasında görüşmeler yapılmış ancak bu görüşmeler çok çetin geçmiş ve taraflar bazı konularda görüş ayrılıklarına düşmüştür. Şöyle ki Sovyetlerin bazı Türk mallarını ihraç etmek istememesine rağmen Türkiye'de İstanbul, İzmir, Trabzon, Mersin, Erzurum, Konya, Kars ve Artvin gibi şehirlerde Sovyet Ticaret Temsilciliğinin şubeler açmasını ve bunlara ülke dışı hakların tanınmasını istiyordu. Görüşmeler neticesinde iki ülke arasında 11 Mart 1927'de Ankara'da Ticaret ve Seyri Sefain (deniz ulaşımı) antlaşması imzalanmıştır[51].

Bu antlaşmaya göre Sovyetlerin Türkiye'den yapacağı ithalata yıllık değer sınırlaması ön görülüyordu. Ayrıca Türkiye bu antlaşma ile Kars ve Artvin hariç, yukarıda adı geçen şehirlerde Sovyet Ticaret Temsilciliğinin şubeler açmasını ve bunların bazı diplomatik imtiyazlardan faydalanmalarını kabul etmiştir. Sovyetler ise bunlara karşılık, Türkiye'nin isteği üzerine üçüncü bir devlete gönderilecek malların gümrüğe tabi olmadan taraf devletlerin ülkelerinden transit olarak geçmesini kabul etmiş ve Türkiye'nin Batum Liman'ını kullanmasını da sağlamıştır.

Bu tarihlerde uluslararası barışı korumak ve savaşın ulusal bir amaç için kullanılmasını yasaklamak için ABD Dışişleri Bakanı Kellogg ile Fransa Dışişleri Bakanı Briand arasında başlayan görüşmeler neticesinde Milletler Cemiyeti Misakındaki boşlukları doldurmak için 22 Ağustos 1928'de Kellogg-Briand Paktı hazırlanmış ve bunu birçok devlet imzalamıştır. Çünkü pratikte Milletler Cemiyeti'nin birçok durumda savaşı yasaklamasına rağmen uygulamada olası bir savaşı önleyemeyeceği anlaşılmıştır. Bu antlaşmayı Türkiye 8 Eylül 1928 tarihinde imzalamıştı. Batılı Devletlerin saldırısından korkan Sovyet Rusya Kellogg-Briand

[50] Saime Yüceer, *a.g.m.*, s. 86.
[51] Antlaşmanın tam metni için Bkz: T.C. Dışişleri Bakanlığı, *a.g.e.*, s. 20-34.

Paktına katılmış ve ilk imzalayan devlet olmuştur. Ayrıca paktın Doğu Avrupa Devletleri olan Polonya, Romanya, Letonya ve Estonya arasında bir an önce yürürlüğe girmesi için Moskova'da Litvinov Protokolü imzalanmıştır. Türkiye de bu protokole 1 Nisan 1929 tarihinde TBMM'de onaylayarak[52] katılmış dolayısıyla bu tarihte de Türkiye ile Sovyetler arasında yakınlaşmalar devam etmiştir[53].

Türk-Sovyet münasebetleri 1930 yılına kadar genellikle olumlu yönde gelişme göstermekle beraber, Sovyetler Birliği artık Türkiye'nin dış politikasında dayandığı tek büyük devlet olmaktan çıkmaya başlamıştır. Türkiye 1928 yılında İtalya ile bir dostluk ve tarafsızlık antlaşması imzalamış[54] ayrıca 1930 yılına doğru eski düşmanları İngiltere, Fransa ve Yunanistan ile arasındaki sorunları barışçıl yollarla çözmüş ve iyi ilişkiler kurmuştur[55].

Türkiye'nin bu çok yönlü dış politikaya yönelmesinin amacı yeni kurulmuş bir cumhuriyet olmasından dolayı siyasal, ekonomik, toplumsal, hukuki ve kültürel ilerlemesinin sağlanılmak istenmesiydi. Bu Türkiye'nin çağdaşlaşması için uygun bir siyasetti[56]. Fakat Türkiye tehlikeli bir durum almaya başlayan dünya olayları karşısında askeri ve iktisadi gücünü arttırmak için Batılı devletler gibi Sovyetler Birliğine de ihtiyacı olduğunun her zaman farkındaydı[57]. Kaldı ki Türkiye'nin dış politikadaki bu çok yönlü hareketliliği Sovyetleri de oldukça rahatsız ediyordu[58].

1932 yılı Türk-Sovyet ilişkilerinde yeni bir dönüm noktası oldu. Sovyet hükümetinin daveti üzerine, Türk heyetinin Moskova gezisi 24 Nisan - 10 Mayıs 1932 tarihlerinde Başbakan İsmet İnönü'nün başkanlığında Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın katılımı ve kalabalık bir heyetle gerçekleşti. Nitekim bu temaslar sırasında Sovyetler Birliği'nin, sanayi maddeleri ve makine ithalatı için Türkiye'ye 8

---

[52] Bkz: *Düstür*, Tertip 3, Cilt 10, s. 581-587.
[53] Yaşar Akbıyık, "Türk-Sovyet İlişkileri", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010, s. 422-424; Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s. 79-80.
[54] Antlaşma için Bkz: İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*, TTK, Ankara 2000, s. 343-347.
[55] Yaşar Akbıyık, *a.g.m.*, s. 424.
[56] Boris B. Potskhverıya, "1920 ve 1930'lu Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*, TTK, Ankara 1999, s. 194.
[57] Yaşar Akbıyık, *a.g.m.*, s. 425.
[58] Aydın Güngör Alacakaptan, "Türk-Sovyet İlişkileri (1921-1945)", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, TTK, Ankara 1999, s. 284.

milyon dolarlık bir kredi açması konusunda anlaşmaya varıldı. Moskova görüşmelerinden kısa bir süre sonra Türkiye, Milletler Cemiyetine girmekle statükocu (Anti-Revizyonist) gruba bir adım daha yaklaşmış oluyordu. Ancak Sovyetlerin de iki yıl sonra Milletler Cemiyeti'ne üye olması, Türkiye'nin ne kadar doğru bir karar verdiğini göstermiş ve iki ülke arasında doğabilecek muhtemel anlaşmazlık önlenmişti[59]. 1933 yılına kadarki dönemde Türk-Sovyet ilişkilerine baktığımız da genel olarak iyi seyrediyor gibi görünse de iki ülke arasında hiçbir zaman tam uyumlu bir politika izlenmemişti[60].

2. 1934-1939 Arası Dönem Türk-Sovyet İlişkileri

Türk-Sovyet ilişkileri 1933 yılı sonuna kadar zaman zaman görüş ayrılıklarının yaşanmasına rağmen, artarak devam etmiş, ilerleme göstermiş ve iki ülke arasındaki münasebetler 1934 yılından itibaren ulaştığı doruk noktasından sonra gerilemeye başlamıştır. İlk başlarda hissedilmeyen ilişkilerdeki bu gerileme özellikle Montreux Antlaşmasından sonra belirgin bir duruma gelmiş ve savaş yaklaştıkça gizlenmez bir hal almıştır[61].

Türkiye uluslararası diplomasi konusunda iyi ilişkiler tesis etme politikası uygularken, Balkan Devletleri ile de yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır. 1930 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında yakınlaşma başlaması, diğer Balkan Devletleri'nin üzerinde olumlu etkiler yaratmış ve bu arada Balkan Antantı düşüncesi ortaya atılmış, kısa bir zaman sonra, Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında 9 Şubat 1934'te Balkan Antantı İmzalanmıştır[62].

İmzalanan antant konusunda bir takım endişelere sahip olan Sovyetler Birliği'ne, Türkiye'nin güvence vermesiyle iki ülke arasındaki münasebetlerin

[59] Saime Yüceer, *a.g.m.*, s. 90; Yaşar Akbıyık, *a.g.m.*, s. 425.
[60] Mitat Çelikpala, "Sovyetler Birliği ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ed: Haydar Çakmak, Platin Yayınevi, Ankara 2008, s. 209.
[61] Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri 1920-1953*, 2. Baskı, TTK, Ankara 2010, s. 133; Semih Yalçın, *a.g.e.*, s. 299-230.
[62] *Düstür*, Tertip 3, Cilt 15, s. 185-186; Rıfat Üçarol, *a.g.e.*, s. 494-495.

bozulmaması için özen gösterilmiştir[63]. Ancak Sovyetler Birliği'nin 1932'den beri değişen Türk politikası 1934 yılına gelindiğinde daha da belirgin bir hale gelmiş, gerek Ankara'nın Moskova'ya bağımlı hale getirilmeye çalışılması[64] gerekse Türkiye'nin İtalya'dan çekindiğini bildiği halde Rus-İtalyan Saldırmazlık Paktından sonra, Rusya'nın adeta İtalya'yı destekler tutumu zihinlerde tereddüt yaratmıştır[65].

1934 yılına kadar bu şekilde gelişen ilişkiler Montreux Konferansı'nda ve devamındaki yıllarda Türkiye'nin İngiltere ile işbirliği yapması üzerine aynı şekilde devam etmemiştir[66].

1936 Montreux Konferansı iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir dönemin başlangıcı olmuş ve Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin milli menfaatleri bu zamandan sonra ayrılmaya yüz tutmuştur. Bu tarihlerde Sovyetler Birliği güçlenmiş ve bir dünya politikası gütmeye başlamış, bu politikayı güderken Türkiye'yi bir araç olarak kullanmak istemiştir. Türkiye ise yaklaşan savaş tehlikesine karşı güvenliğini arttırmaya öncelik vermektedir. Bu dönemlerde Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden asıl devlet İtalya'dır. Lozan Barış Konferansı'ndan sonra, Milletler Cemiyeti'nin güvencesini koruyacak dört devletten İtalya ve Japonya, dünya barışını bozacak hareketlerde bulunmaya başlamış, meydana çıkan bu politik ve askeri gelişmeler ise Milletler Cemiyeti'nin dünya barışını korumada yetersiz olacağını bir kez daha göstermişti. Bu gelişmeler karşında hiçbir devlet Türkiye'ye Boğazlar Sözleşmesinin 18. Maddesi'nde öngörülen güvence sisteminin caydırıcılığı konusunda garanti veremezdi[67].

Savaş tehlikesinin arttığı bu dönemde Türkiye, Boğazlar Sözleşmesi'nin güvenliğini tehlikeye sokan kuralları değiştirmek ve askerden arındırılmış boğazların yeniden askerileştirme isteğini 1933 yılından itibaren milletlerarası toplantılarda ilgili devletlere anlatmaya başlamıştı. 1936 yılına gelindiğinde ise Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Türkiye'nin Boğazlar Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirip

---

[63] Semih Yalçın, *a.g.e.*,s. 230.
[64] Saime Yüceer, *a.g.m.*, s. 94.
[65] Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s. 141.
[66] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s. 110; Yaşar Akbıyık, *a.g.m.*, s. 426.
[67] Lozan Konferansın'da boğazlar ile ilgili sözleşme için Bkz: T.C Dışişleri Bakanlığı, "Lozan (1922-1923)",*Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl*, Ankara 1973, s. 233-245.

düzenlenmesi gerektiği talebini resmen Sovyet Dışişleri Bakanı Litvinov ve İngiltere Dışişleri Bakanı Eden ile görüşmüş, değişimler konusunda görüş ve rızalarını almıştır. Bunun üzerine Türkiye Cumhuriyeti Lozan Boğazlar Sözleşmesine taraf olan İngiltere, Bulgaristan, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya hükümetlerini[68] 11 Nisan 1936 tarihli nota ile toplantıya davet etti. Sovyetler Birliği zaten Lozan'da yapılan boğazlarla ilgili düzenlemeden rahatsızdı ve bu yüzden Türkiye'nin çağrısına 16 Nisan'da olumlu yanıt verip[69] hatta Sovyetlerin Bizzat Litvinov tarafından temsil edileceği bildirilmişti[70].

Sovyetler, konferansta boğazların Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine kapalı olmasını, kıyısı olan devletlere açık olmasını savunuyordu. Ayrıca Türkiye'nin boğazları silahlandırma isteğini destekleyerek, silahlandırmanın kendileri tarafından yapılmasını istiyordu. Ancak bu istek kabul edilmedi ve boğazların silahlandırılması işi de İngiltere'ye verildi. Böylece Montreux Boğazlar Sözleşmesi 20 Temmuz 1936'da imzalanmıştı[71]. Sözleşme sonrasında SSCB Ekim 1936'da Milletler Cemiyeti genel kurul toplantısında Türkiye'ye boğazlar konusunda ikili bir ittifak önermiş fakat bu kabul edilmemiştir[72].

Türk-Sovyet ilişkileri 1937 yılına bu hava içinde girdi. 1937-1938 yılları dünyanın hızlı adımlarla savaşa yaklaştığı zamanlardır[73]. Bu tarihte Türkiye'yi endişelendiren gelişme İtalya'nın Akdeniz'de kendi başına buyruk hareket etmesi ve Türk-İtalyan ilişkilerindeki gerginlikti. İtalya ve Almanya'nın gittikçe saldırgan bir politikaya meyletmeleri karşısında Sovyetler de İngiltere ve Fransa ile yakınlaşacağından, haliyle Türkiye'nin de aynı ülkelerle temas etmesine çok fazla itiraz edememişti.

1938 yılı Şubat ayının başlarında yapılan Türk-Sovyet görüşmeleri sonucu Türkiye'nin, Odessa, Bakü, Erivan ve Leningrad'daki konsoloslukları ile Sovyetlerin

---

[68] A. Suat Bilge, *Güç Komşuluk Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1992, s. 113-114; İsmail Soysal, "1936 Montreux Sözleşmesi ve Sonradan Çıkan Sorunlar", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, TTK, Ankara 1999, s. 310.
[69] Erel Tellal, "SSCB'yle İlişkiler", *Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980*, Ed: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 321.
[70] Ayın Tarihi No:31 Temmuz 1936, s. 219.
[71] Antlaşmanın tamamı için Bkz: İsmail Soysal, *a.g.e.*, s. 509-526.
[72] Erel Tellal, *a.g.m.*, s. 321.
[73] Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s. 169.

İzmir ve Kars konsoloslukları kapatılmış böylece iki ülkenin sadece İstanbul ve Batum konsoloslukları kalmıştır.

1939 yılı başlarından itibaren ise II. Dünya Savaşı aktörlerinin dâhil olacağı taraflar iyice belirmeye başlamıştı[74]. 12 Mayıs 1939'da Türk-İngiliz Deklarasyonu'nun imzalanması ve 23 Haziran 1939'da da aynı Deklarasyonun Türkiye ve Fransa arasında imzalanmasına karşın[75] 15 Nisan-15 Ekim tarihleri arasında Türkiye ve Sovyetler arasında karşılıklı yardım antlaşması oluşturma çabaları sonuçsuz kalmıştır.

Diğer yandan Sovyetler Birliği, Almanya'ya karşı 1939 Mart ayından itibaren İngiltere ve Fransa ile yakınlaşma girişimlerinde bulunmuş ve bir ittifak antlaşması imzalamak istemiş fakat kurulan temaslar neticesinde istenilen noktaya ulaşılamadığı için bu ittifak sonuçsuz kalmıştır. Bu dönemde İngilizlerin kendilerini Almanya'ya karşı desteklemeyeceği hissine kapılan Sovyetler, bütün dünyayı şaşırtan bir diplomatik atak yaparak Nazi Almanya'sına yaklaşmış ve devamında da II. Dünya Savaşının başlamasına bir hafta kala 23 Ağustos 1939'da Almanya ile Sovyetler Birliği arasında bir saldırmazlık paktı imzalanmıştır. Bu durum Türkiye'nin dış politikasına ilişkin kurduğu bütün dengeleri bozmuştu[76].

Neticede Türkiye, Sovyetlerin de Anti-Revizyonist devletlere katılacağını düşünerek Fransa ve İngiltere ile Deklarasyonu imzalamıştı. Ama Sovyetlerin Almanya ile anlaşması sonucunda artık Milli Mücadele yıllarından beri birlikte yürüyen Türkiye ve Sovyetlerin yolları ayrılmış ve bu durum bu günlere kadar kendisini hissettirmiştir[77].

---

[74] Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul 2011, s. 341-343.
[75] Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s. 179-181.
[76] Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası..*, s. 343-346.
[77] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 18. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2012, s. 438.

C. TÜRK - İNGİLİZ İLİŞKİLERİ (1923-1939)

Türk-İngiliz ilişkilerinin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı esnasında, Rus ordusunun durdurulmasında İstanbul açıklarına gelen İngiliz donanması etkili olmuştur. Fakat bu sıralarda bazı İngiliz siyasetçilerde Türk düşmanlığı olsa bile, o dönemde İngilizlerin çıkarları Türkleri desteklemeyi gerektiriyordu. Ancak bu gidişat uzun sürmedi, Avrupa'da Alman nüfuzunun giderek artması ve nihayetinde I. Dünya Savaşının çıkmasıyla Türkiye ile İngiltere karşı saflarda yer almıştı.

Savaş sırasında İngilizler ve Türkler çeşitli cephelerde karşı karşıya gelmiş ve özellikle Çanakkale Cephesinde iki tarafta mertçe savaşmıştır. 1920 Sevr Muahedesinin haksızlıkları karşısında Mustafa Kemal Atatürk'ün idaresi altındaki Türk Milleti[78] verdiği Milli Mücadele'nin büyük zaferini kazanmış ve Türkiye'nin, İngiltere ve diğer Avrupalı Devletlerle ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır[79].

1. Lozan'da Çözülemeyen Sorun Musul

Milli Mücadele döneminde Türkiye ve İngiltere doğrudan savaşmasalar da Türk-Yunan Savaşının gerisinde dolaylı bir savaş dönemi geçirmişlerdir. Mudanya Mütarekesi ile savaş alanındaki mücadele bitmiş, Türkiye için savaş kazanılmış ve sıra barışın kurulmasına gelmiştir. Türk-İngiliz ilişkilerinde barışın kurulması önce Lozan Antlaşması sonrada Musul Sorununun çözülmesiyle olacaktı[80].

---

[78] Aktes Nimet Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1553-1925)*, TTK, Ankara 1952, s. 15-16.
[79] Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara Siyasi Bilgiler Fakültesi No:412, Ankara 1978, s. 253.
[80] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 253.

Musul Meselesi, Lozan Konferansının en çok üzerinde durduğu konulardan biridir ve bu konuda ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Musul, Türkiye için vatan sınırlarını ifade eden Misak-ı Milli'nin vazgeçilmez bir parçası iken zengin petrol kaynakları ve başlıca İngiliz sömürgesi olan Hindistan yolunun güvenliği bakımından İngiltere için elde tutulması gereken stratejik ve ekonomik bir bölgeydi[81].

Musul Meselesi konferans oturumlarında ilk olarak 23 Ocak 1923 tarihinde ele alınmış İsmet Paşa Türk tezini; siyasi, tarihi, coğrafi, etnografik, ekonomik ve askeri açılardan geniş bir şekilde bilimsel ve mantıklı delillerle açıklamıştır. Türk tezine göre Misak-ı Milli sınırları içinde kalan Musul ve Süleymaniye'de Türk nüfusunun çoğunlukta olduğu gerekçesiyle bu bölgenin Türkiye sınırları içinde kalması gerektiği ileri sürülmüştür. Fakat Irak adına mandater İngiltere, Türkiye'nin bu isteğine itiraz etmiş, bunun üzerine İsmet Paşa'nın bölgede halk oylaması yapılması yönündeki teklifi ise Lord Curzon tarafından, bölge halkının oy kullanma alışkanlığının olmadığı ve plebisitin amacının anlaşılmayacağı gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Mesele konferans görüşmelerini tehlikeye düşürecek bir mahiyet almaya başlayınca Türkiye-Irak sınırının çizilmesinin dokuz ay içinde Türkiye ile İngiltere arasında barışçıl yollarla belirlenmesi ön görülmüştür. Eğer belirlenen zaman içinde iki devlet arasında bir antlaşma sağlanamazsa sorunun Milletler Cemiyeti'ne götürüleceği kararlaştırılmıştır[82].

Taraflar arasındaki görüşmeler 19 Mayıs 1924'de İstanbul Konferansı ile başladı ve 5 Haziran'a kadar devam etti. Fakat iki tarafta Lozan'daki tutumlarında bir değişiklik yapmadıkları için bir neticeye varamadı. Türkiye, Musul ve Süleymaniye'nin Türkiye'nin sınırları içinde kalmasında ısrar etti. İngiltere ise bu görüşü kabul etmediği gibi, Hakkâri ilinin dinsel çoğunluğunun Süryani olduğunu, Süryanilerin ise Irak'a göç etmeleri dolayısıyla Hakkâri'nin de Irak'a bırakılması gerektiğini öne sürüyordu.

---

[81] Mustafa Bakırcıoğlu, "Türk-İngiliz İlişkileri : Çatışmadan İttifaka", *Türkiye Cumhuriyet Tarihi II,* Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara 2010, s. 413.
[82] Mustafa Balcıoğlu, *a.g.m.*, s. 414; Timurçin Kodaman, "Lozan'da Musul Meselesi", *Türk Yurdu,* Cilt 31, Sayı 290, Ekim 2011, s. 168.

İki taraf arasında bir uzlaşmaya varılamayınca Lozan'da belirlenen maddeler gereğince konu 1924 Eylül'ünde Milletler Cemiyeti'ne taşındı. Milletler Cemiyeti Musul meselesinin incelenip halledilmesi için bir komisyon oluşturup rapor hazırlattı. 1925 Eylül'ünde sunulan komisyon raporuna göre; İngiltere Musul'un Irak'a katılması gerektiğini öngörüyordu. Fakat burada bilinmesi gereken en önemli husus ise İngiltere'nin Milletler Cemiyeti'ne hâkim olmasıydı. Bu durumu konsey raporunu Milletler Cemiyeti'nde aynen kabul edilmesine sebep olmuştu.

Milletler Cemiyeti'nin almış olduğu bu karar Türkiye'de büyük bir tepkiye sebep oldu hatta Türk basını bir Türk-İngiliz savaşından bile bahsediyordu. Fakat yıllarca süren savaş döneminden yeni çıkan Türkiye için savaşmak kolay değildi[83]. Ayrıca bu dönemde yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin içerisinde çözümlenmeyi bekleyen birçok mesele vardı ve bunlara ek olarak birde Şeyh Sait İsyanının patlak vermesi sonucu anlaşma yapmaya mecbur kalınıyordu[84].

Böyle bir ortamda yapılan görüşmeler sonucunda 5 Haziran 1926'da Ankara'da Türkiye, İngiltere ve Irak arasında Türk-Irak Sınırı ve İyi Komşuluk Antlaşması imzalandı[85]. Böylece Türkiye Misak-ı Milli sınırları içinde olan Musul ve Kerkük'ü, Irak'a yani İngiltere'ye bırakmak zorunda kalıyordu[86].

Musul Sorunu iki ülke arasında her ne kadar barışçıl yollarla çözülse de Türk-İngiliz ilişkilerinin düzelmesi ve gelişmesi kolay olmadı. Belli bir süre iki ülke arasındaki ilişkiler dostane olmaktan ziyade resmi boyutta sürdürülmüş[87] ve 1930 yılından itibaren iki ülke ilişkileri uluslararası sistemin etkisi altında girmeye başlamış zira bu tarihten sonra Avrupa da Mussolini'nin ardından, faşist lider Hitler'in Almanya'nın başına geçmesi, özellikle Akdeniz'de İngiltere'nin varlığına ve üstünlüğüne önemli bir tehdit olmaya başlamıştı. Ayrıca Almanya'nın Türkiye'ye

---

[83] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 398-399.
[84] Bülent Atalay, "Lozan Antlaşması'nda Musul Meselesi", *Türk Yurdu*, Cilt 31, Sayı 291, Kasım 2011, s. 168.
[85] İlhan Uzgel-Ömer Kürkçüoğlu, "Batı ile ilişkiler", *Türk Dış Politikası Cilt: I 1919-1980*, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 267 ; Antlaşmanın metni için Bkz: İsmail Soysal, ***a.g.e.,*** s. 317-327.
[86] Bülent Atalay, *a.g.m.,* s. 168.
[87] Elif Uyar, *Türk-İngiliz Siyasal İlişkileri (1929-1936),* Yeniden Anadolu ve Müdafa-i Hukuk Yayınları, Ankara 2007, s. 51; Mehmet Seyfettin Erol, "İngiltere ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ed: Haydar Çakmak, Platin Yayınevi, Ankara 2008, s. 172.

yakınlaşma çabaları içinde olması, İngiltere'yi tedirgin ediyor ve İngiltere Türkiye'nin dostluğunu kazanmaya çalışıyordu[88].

1930'ların başından itibaren uluslararası alanda 1929 ekonomik krizinin etkileri kaybolmaya başlarken Avrupa'da kamplaşmanın arttığı görülmektedir. Bu dönemde İngiltere ve Fransa'nın liderliğindeki Statükocu Grup ile Almanya ve İtalya'nın liderliğindeki Revizyonist Grup'taki devletlerarasındaki ayrılıklar artmaya başlamıştı. Türkiye ise bu tarihlerde kendi içindeki reformların bir kısmını gerçekleştirmiş ve Lozan'dan arda kalan sorunlarını büyük ölçüde çözmüş olarak kendini gösteriyordu. Avrupa'da Revizyonist devletlerin bir taraftan giderek güçlenmesi ve statükoyu bozan eylemlerini arttırması, bir taraftan da Türkiye'yi kendi taraflarına çekme girişimlerinde bulunmaları Revizyonist devletleri tedirgin giderek arttırıyor özellikle İngiltere Türkiye'nin coğrafi konumundan dolayı bu devletlerle yakınlaşmasını hiç istemiyordu ve bu yüzde Türkiye ile olan işbirliğini arttırma büyük önem gösteriyordu.

Avrupa'da devam eden bu durum karşısında Türkiye her ne kadar Misak-ı Milli'yi tam olarak gerçekleştirememiş olsa da Revizyonist ülkelere sıcak bakmıyor hatta Akdeniz'deki İtalya'nın saldırgan tavırları Türkiye'yi daha da Statükocu Ülkelere yakınlaştırıyordu. Türkiye'nin bu yakınlaşması sadece siyasi alanda değil ayrıca ekonomik alanda da özellikle İngiltere ile yoğunlaşmıştı. İngiltere, Türkiye'den tütün, krom gibi mallar ithal ediyor ve karşılığında da mamul mallar ihraç ederek Türkiye'nin dış ticaretindeki payını arttırıyordu.

Ekonomik alandaki iki ülke arasındaki bu gelişmelere ek olarak 1936'da Karabük Demir-Çelik İşletmelerinin yapımı Alman Krupp firmasının daha iyi tekliflerde bulunmasına rağmen, İngiliz Brasset firmasına verilmiştir. Ayrıca 1935'te imzalana ticaret antlaşmasıyla Türkiye demir yollarının bakımını ve tarımda sulama tesisleri konusunda İngiliz firmalara öncelik verdi[89].

Türkiye 1936 yılına gelindiğinde Lozan Antlaşmasının boğazları silahsızlaştıran maddesinin günün şartlarına uymadığını ve bu sorunu giderilmesi için

[88] Ömer Göksel İşyar, *a.g.e.*, s. 569.
[89] İlhan Uzgel-Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.m.*, s. 271-273.

Lozan'da boğazlar ile ilgili antlaşmayı imzalayan devletlere davet göndermiş, durumu ilk olarak İngiltere ve Fransa memnuniyetle karşılamış[90], Montreux'da İngiltere Türk tezine destek vererek boğazların yeniden silahlandırılması ve boğazlar komisyonunun fes edilmesine tam destek vermiştir. Yapılan müzakereler neticesinde 20 Temmuz 1936'da Montreux Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır[91]. Türk kamuoyun da büyük bir coşkuya sebep olan bu gelişme sonucu ülkenin her yerinde kutlamalar yapılmıştı[92]. Ayrıca boğazların silahlandırılması da İngiliz firmalara verilip[93] Türk-İngiliz yakınlaşması Montreux Konferansı ve sonrasında da devam etmiştir[94].

1936 yılında İngiliz Kralı VIII. Edward Adriyatik'ten başlayan deniz gezisinde 28 Ağustos'ta Türkiye'yi de ziyaret edeceği Türk kamuoyunda büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır[95]. Kral Edward gezisine Çanakkale'deki İngiliz mezarlarını ve Türk şehitliklerini gezerek başlamış, burada halkın büyük ilgisiyle karşılaşan Kral[96], 4 Eylül'de İstanbul'a ulaşılmış ve Tophane Rıhtımında bizzat Atatürk ve beraberindeki kalabalık bir heyet tarafından karşılanmıştır[97]. Türk-İngiliz ilişkilerindeki bu olumlu hava bir yıl sonra Kral'ın taç giyme merasimine katılmak için Londra'ya giden İsmet İnönü'nün ziyaretiyle daha da gelişmiştir[98].

1937 yılına kadar iki ülke arasındaki ilişkiler sürekli gelişme gösterse de bir dostluk ya da tarafsızlık antlaşması imzalanmamıştı. Bunun üzerine Türkiye bir ittifak antlaşması yapmak için İngiltere'ye teklifte bulunmuşsa da reddedilmişti[99]. 1938 yılına gelindiğinde Türk-İngiliz ilişkilerinde ekonomik olarak bir yakınlaşma görülmeye başlamış, nihayetinde 27 Mayıs 1938'de iki ülke arasında Türkiye'nin

---

[90] Ayın Tarihi, No 31, Temmuz 1936, Ankara s. 74.
[91] "Boğazlar Mukavelesi Dün Akşam İmzalandı", *Cumhuriyet* , Sayı 4377, 21 Temmuz 1936, s. 1.
[92] "Bayram Dün de Devam Etti" *Cumhuriyet*, Sayı 4378, 22 Temmuz 1936, s. 7.
[93] Hüner Tuncer, *Atatürkçü Dış Politika*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2008, s. 141.
[94] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s. 118.
[95] Ömer Erden, *Atatürk Döneminde Türkiye'yi Ziyaret Eden Yabancı Devlet Başkanları*, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara 2006, s. 57.
[96] "İngiliz Kralı Edvard Bugün İstanbula Şeref Verecekler", *Cumhuriyet*, Sayı 4422, 4 Eylül 1936, s. 1.
[97] "Haşmetli Misafirimiz İstanbul'da", *Ulus*, Sayı 5427, 5 Eylül 1936, s. 1.
[98] İlhan Uzgel-Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.m.*, s. 273.
[99] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s. 119.

sanayisi için 10 milyon Sterlin ve silahlanması için de 6 milyon Sterlinlik bir kredi verilmesini ön gören bir antlaşma imzalanmıştır[100].

Bu tarihlerde Almanya'da Türkiye'yi Revizyonist gruba çekmek için 150 milyon marklık bir kredi açmış[101], fakat Almanya'nın Mart 1939'da Çekoslovakya'ya saldırması üzerine İngiltere, Türkiye ile bir ittifakın zorunlu olduğu anlamıştır. Bunun üzerine Türkiye 12 Mayısta İngiltere ve 23 Haziranda da Fransa ile her yönü ile aynı birer bildiri[102] yayınlamışlar ve nihai bir antlaşma imzalanana kadar bu bildiri özellikle Akdeniz de olası bir savaşa karşı tarafların karşılıklı yardımı ve işbirliğini öngörmekteydi.

Gelişmeler neticesinde 19 Ekim 1939'da üç devlet arasında imzalanan karşılıklı yardım antlaşması ile Türkiye Avrupa'da Statükocu Ülkelerle işbirliği yapmayı prensip olarak kabul etmiştir[103].

D. TÜRK-FRANSIZ İLİŞKİLERİ (1923-1939)

1.1923-1936 Arası Dönemde İlişkiler

Türk-Fransız ilişkileri tarihi olarak çok eskilere dayanmaktadır. Fakat I. Dünya Savaşında tıpkı İngiltere ile olduğu gibi Türkler ile Fransızlar karşı saflarda yer almış ve çeşitli cephelerde savaşmıştı. Osmanlı Devleti ile Müttefikler arasında 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştı. Fakat Fransa ile

---

[100] Bilal N. Şimşir, "İngiliz Gözüyle Atatürk'ün Son Yıllarında Türkiye ve Türk-İngiliz ilişkileri (1933-1938)", *Prof. Dr. Fahir Armaoğluna Armağan*, Ed: Esin Embel, TTK, Ankara 2008, s. 398,400.
[101] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s. 119.
[102] Bildiri için Bkz: Ali Kemal Meram, *Belgelerle Türk-İngiliz ilişkileri Tarihi*, Kitaş Yayınları, İstanbul 1969, s. 291-292
[103] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s. 119; Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s. 142-143.

İngiltere arasında 1916'da gizli yapılan Sykes-Picot Antlaşması[104] ile Fransa kendine kalan Suriye - Lübnan ve Güney Anadolu'da Kilikya bölgesinde işgale başlamış, 20 Ekim 1919 da Ermeniler ile birlikte Kilis'i ele geçirmiş ve İngiltere'nin Antep, Maraş ve Urfa'yı da Fransızlara bırakmasıyla Fransa geniş bir coğrafyaya hâkim olmuştu. Ancak Anadolu'daki Milli Kuvvetlerin direnci ve başarıları sayesinde Ankara'da 20 Ekim 1921'de Fransız temsilcisi Franklin Bouillan ile Türk Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal'in imzaladıkları[105] Ankara Antlaşması ile iki devlet arasında savaş durumu sona ermiştir[106].

1921 yılında yapılan bu antlaşmadan 1939 yılına kadarki bu süreçte Türkiye ve Fransa arasında var olan Türkiye-Suriye sınırı, Osmanlı borçları, Hatay sorunu ve hepsinden önemlisi tarihi çok eskilere dayanan kapitülasyonlar sorununu çözmek hiç kolay değildi ve bu durum iki taraf arasında çeşitli diplomatik zıtlık ve çekişmelere sebep oluyordu[107].

a.Türkiye ile Antakya-İskenderun ve Suriye Sınır Sorunu

20 Ekim 1921 tarihli anlaşma çerçevesinde Türkiye ile Fransız mandası altında Suriye arasında sınır esas olarak belirlenirken İskenderun Sancağı bir istisna olarak Suriye sınırı içinde kalmış fakat antlaşmanın 7. Maddesine göre İskenderun sancağının özel bir statüsünün olacağı belirtilmiş ve "*Bu bölgenin Türk soyundan gelen halkı, kültürlerin gelişmesi için her kolaylıktan yararlanacaktır. Türkçe dili orada resmi bir niteliğe sahip olacaktır*" ibaresi konulmuştur. Yine antlaşmanın 8.

[104] I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı devletinin topraklarını paylaşmak için yapılan diğer gizli antlaşmalar için Bkz: İlker Alp, *Şark Meselesi veya Emperyalizmin Türk Politikası*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Edirne 2008, s. 45-47.
[105] Fransızlar ile İmzalanan bu Antlaşmanın görüşmelerinin tamamını bizzat Gazi Mustafa Kemal kendisi yapılmıştır. Detaylı bilgi için Bkz: Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, (9. Tıpkı Basım), C. II, TTK, Ankara 2012, s. 826-837.
[106] İsmail Soysal, "Türk-Fransız siyasal İlişkileri (1921-1984)", *Belleten*, Cilt XLVII, Sayı 198, Ekim 1983, s. 960-961.
[107] *a.g.m.*, s. 559.

Maddesine[108] göre belirlenen sınır hattının tarafların temsilcilerinden oluşan bir komisyon tarafından bir ay içerisinde çizileceği belirtilmiş ve Lozan Antlaşmasında da bu hüküm onaylanmıştır[109].

Kurulması öngörülen bu kurul ancak 30 Mayıs 1925 yılında kurulmuş ve çalışmalarına Eylül ayında başlayabilmiştir. Komisyon görüşmelerinde bir sonuç çıkmayınca Fransa'nın Suriye-Lübnan yüksek komiseri Henri de Jouvenel ve Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü ile aralarındaki görüşmeler neticesinde 18 Şubat 1926 tarihinde bir antlaşma parafe edilmiş fakat Fransa bir süre bu antlaşmayı imzalamaktan kaçınmıştır[110].

Çünkü bu tarihlerde Türkiye ile İngiltere arasında Musul Sorunu anlaşmazlığı devam ediyordu ve üstelik tehlikeli bir boyuta ulaşmıştı. San Remo Antlaşması gereği Fransa bölgede çıkan anlaşmazlık durumlarında İngiltere'yi destekleyecekti. Türkiye ile imzalayacak olduğu Türk-Fransız Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi olarak bilinen bu antlaşmayı ancak 30 Mayıs 1926 da yani Musul sorunun halledilmesinden sadece altı gün önce onaylamıştı[111]. Yine aynı yıl haziran ayında Fransa İskenderun'un Suriye içerisinde muhtar bir bölge olduğunu kabul etti[112] ve Türk-Fransız ilişkilerinde bir sorun ortadan kalkmış oldu.

b.Osmanlı Borçları Sorunu

Türkiye ve Fransa arasında iyi ilişkilerin kurulmasına engel bir diğer sorun da Osmanlı borçlarının tasfiyesi meselesiydi. Ancak bu dönem de Osmanlı borçları meselesi sadece Fransa'yı değil başka birçok devleti de ilgilendiriyordu. Lozan

---

[108] Antlaşmanın 8. Maddesi için Bkz: T.C. Dışişleri Bakanlığı, *a.g.e.*, s. 28-30.
[109] Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası..*, s. 275-276; İlhan Uzgel, "Fransa ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980*, Ed: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 277-278.
[110] Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası..*, s. 276; İlhan Uzgel, *a.g.m.*, s. 278.
[111] Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 488; Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası..*, s. 277; Antlaşmanın tam metni için Bkz: İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasi..*, s. 289-311.
[112] T.C. Dışişleri bakanlığı, *Cumhuriyetin İlk On Yılı..*, s. 124.

Konferansında ele alınan mesele tam olarak çözülememiş[113] ve bu yüzde Türkiye ile Fransa arsındaki görüşmeler 1925 yılında tekrar başlamış ve 1928 yılına kadar devam eden görüşmeler neticesinde[114] 13 Haziran 1928 de dönemin Paris Büyükelçisi Fethi Okyar ile Duyun-ı Umumiye temsilcisi arasında Fransa'da bir antlaşma imzalanmıştır. Antlaşmaya göre Türkiye, Osmanlı 1912'den önceki borçlarının % 62'sini, 1912'den sonraki borçlarının ise % 74'ünü ödemeyi kabul etmişti. Yapılan hesaplamalar sonucu Türkiye ödemesi gereken 82.456.377'si anapara, geri kalanı ise faiz olmak üzere 107.528.461 altın lira tutarlık bir miktarı ödemeyi kabul etti.

Türkiye borcunun ilk ödemesini zamanında yapmasına rağmen dünya genelinde meydana gelen 1929 yılı ekonomik krizinin başlaması sebebiyle ve ödenecek taksit miktarının bütçenin yaklaşık % 14'üne tekâmül etmesi yüzünden borcunu ödeyememişti[115].

Bu durumda Türkiye borçlarının tecili için Hoover Maratoryumu'ndan faydalanmak istemiş, fakat bundan bir netice alınamamıştı. Nihayetinde Paris'te başlayan görüşmeler neticesinde 22 Nisan 1933'de ödemelere ilkinden daha uygun bir şekilde ve Türkiye'nin lehine yeniden düzenlenmişti. Türkiye Duyun-ı Umumiye borçlarının son taksitini 25 Mayıs 1945 tarihinde yatırıp borçlarını tamamen bitirmiş ve böylece bu kurum tarihe karışmıştı[116].

c.Fransa ile Yaşanan Diğer Sorunlar

1923-1936 yılları arasında Türk-Fransız ilişkilerinde sürtüşmeye neden olan bir olay da Türkiye'deki Fransız misyoner okulları meselesiydi. Türk hükümeti çıkarmış olduğu yönetmelik ile Fransız misyoner okulları dâhil yabancı okullarda

[113] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s.87.
[114] Atilla Sandıklı, *Atatürk'ün Dış Politika Stratejisi ve Avrupa Birliği*, Beta Yayınları, İstanbul 2008, s. 46.
[115] İlhan Uzgel, *a.g.m.*, s. 279.
[116] Atilla Sandıklı, *a.g.e.*, s. 46; İlhan Uzgel, *a.g.m.*, s. 279.

tarih ve coğrafya dersinin Türkçe ve Türk öğretmenler tarafından verilmesi ilkesini kabul etmişti. Bu duruma özellikle Fransa ve Papalık itiraz etmişti. Ancak Türkiye'nin bu konudaki kararlı tutumu ve kendisine Fransa ya da Papalığı değil sadece bu okulları muhatap alacağını bildirmesi[117] üzerine Fransa bu karara itiraz etti. Bu yüzde kararın uygulanması ve kabul edilmesi 1925-1926 yıllarına kadar sürmüştü[118].

2 Ağustos 1926' da Türk bayrağı taşıyan Bozkurt gemisiyle Fransa bayrağı taşıyan Lotus gemisi Midilli adası açıklarında çarpışmış ve Türk gemisi batmış, 8 Türk hayatını kaybetmişti. Olaya Türk adliyesi el koymuş[119] ve Türk kaptana 4 ay Fransız kaptana ise 80 gün hapis vermiş. Fakat Fransa'nın bu konuda Türk mahkemesinin yetkisiz olduğunu ileri sürmesi üzerine iki ülke arasında krize sebep olan bu olayı iki taraf Uluslararası Adalet Divanına taşımış ve divan 7 Eylül 1927'de verdiği kararda Türkiye'yi haklı bulmuş ve Türkiye bir nevi hukuki bir başarı kazanmış ve sorun çözülmüştür[120].

Bu yıllarda iki ülke arasında sorun olan bir başka sorun ise işletmesinin Fransız bir şirkete ait olan Adana-Mersin demir yolunun Türkiye'nin satın almak istemesidir. Türkiye kapitülasyonlardan kurtulmak için 1929'da çıkardığı kanunla demir yolunun işletmesini satın almak isteğince Fransa buna itiraz etmiş ve Fransa ile ilişkiler gerilmiştir. Fakat yapılan antlaşma ile 1929'da demir yolları Türkiye tarafından alınmıştır[121].

Görüldüğü üzere 1923'den sonraki süreçte Türkiye ve Fransa arasında çıkan sorunların sebepleri genel olarak Osmanlı İmparatorluğunun kapitülasyon sisteminden kaynaklanmaktaydı. Türkiye Cumhuriyeti her ne kadar bu kapitülasyonlardan bir an önce kurtulmak istiyorsa, Fransa ise her şeye rağmen bu sistemi sürdürmek istiyordu. Doğal olarak bu durum da iki devlet arasında sorunlara sebep oluyor ve iyi ilişkilerin gelişmesini engelliyordu. Her ne kadar iki ülke

[117] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 400.
[118] T.C. Dışişleri bakanlığı, *Cumhuriyetin İlk On Yılı..*, s. 123.
[119] Atilla Sandıklı, *a.g.e.*, s. 46.
[120] İlhan Uzgel, "Bozkurt - Lotus Davası", *Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980*, Ed: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 278.

[121] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 401.

aralarında meydana gelen bu sorunları büyük ölçüde çözse de özellikle Almanya'da Nazi'lerin iktidara gelmesi neticesinde iki ülke ilişkilerinde bir düzelme ve yakınlaşma olmuşsa da bu olumlu hava kısa sürmüştü. Çünkü 1936'da Sancak (Hatay) Meselesinin patlak vermesiyle ilişkiler yeniden gerilmiş ve bu durum 1939'da Hatay Meselesinin çözülmesine kadar devam etmiştir[122].

2. 1936-1939 Arası Dönemde İlişkiler ve Hatay Meselesi

Hatay Sorunu Türk-Fransız ilişkileri üzerinde etkili olan en önemli sorundu. Özellikle 1936 yılına gelindiğinde Türk dış politikasında çok önemli bir yere sahip olmuş ve Türk-Fransız ilişkilerinin gidişatını belirlemiştir.

Fransa ile yapılan 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması ile halkının büyük çoğunluğu Türk olan ve Misak-ı Milli sınırları içinde olan İskenderun Sancağı (Hatay) istenmeyerek de olsa dönemin şartlarından dolayı Türkiye sınırları dışında kalmıştı. Her ne kadar Sancak'a özerklik verilse ve Türk dili orada resmi dil olarak konuşulacak olsa da bu durum un böyle devam etmesi mümkün değildi. Zaten Ulu Önder Atatürk Adana'ya yaptığı bir gezi sırasında, "*40 asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalamaz*" diyerek Sancak meselesine verdiği değeri ve önemi açıkça belirtmiştir[123].

1930 yıllarına gelindiğinde İngiltere'nin manda yönetimine son verip Irak'a bağımsızlık vermesi üzerine Suriye'de Arap'ları bağımsızlık yönünde harekete geçirince, Sancak'ta da Türkler arasında Milliyetçi istekler artmıştır. Bunun üzerine Fransa, hem Araplara gözdağı verip Sancak'ın statüsünü hatırlatmak hem de sancak ile ilgili Türkleri tatmin edecek bazı hükümleri 14 Mayıs 1930'da Suriye anayasasına koymuştu.

---

[122] *a.g.e.*, s. 401-402.
[123] Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 502-503.

Yine 1934 yılında Gaziantep valisinin Sancak'ı ziyareti ve orada Türkler tarafından Türk bayraklarıyla büyük bir coşku içinde karşılanması yakın bir gelecekte Sancak'ta bir şeylerin değişeceğinin habercisiydi[124].

1936 yılına gelindiğinde uluslararası ortamda bir takım önemli olay meydana gelmişti. Bunlara baktığımızda bir yanda Hitler yönetimindeki Almanya Versay Antlaşmasının yükümlülüklerinden kurtulup Ren bölgesini silahlandırırken diğer yandan ise 1935'de İtalya'nın Habeşistan'ı işgal edip özellikle Akdeniz'de önemli bir tehlike haline gelmesi ile Fransa ilgisini Suriye'den ziyade Avrupa'ya yoğunlaştırmaya başlamıştır[125].

Fransa'da ise 1936 yapılan seçimleri kazanan Halk Cephesi Hükümeti, manda yönetimlerine son vereceğini açıklayıp Suriye ve Lübnan ile olan ilişkilerini düzenleme yoluna gitti ve Paris de Suriye lideri ile yapılan görüşmeler sonucu 9 Eylül 1936'da bir antlaşma parafe edilmiş ve bu antlaşmaya göre Suriye'nin 3 yıl sonra bağımsızlığına kavuşacağı ve Milletler Cemiyetine aday olacağı kararlaştırılmıştı. Ayrıca her ne kadar Sancak'ın özel statüsü korunacak olsa da antlaşmanın 3. Maddesi gereği Fransa Sancak'taki haklarını ve yükümlülüklerini Suriye Hükümetine devredecekti.

Bu durum üzerine harekete geçen Sancak Türkleri Ankara'ya gönderdikleri heyette Başbakan İsmet İnönü ve Mareşal Fevzi Çakmak aracılığı ile Ulu Önder Atatürk'ten destek istemişlerdir.

Bu gelişmeler üzerine Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Türkiye'nin temsilcisi sıfatı ile Milletler Cemiyeti Meclisinin 26 Eylül 1936 tarihindeki oturumuna katılmış Sancak meselesi ile ilgili Fransa ile ikili görüşme teklifinde bulunmuştu[126]. Ancak Fransız temsilcinin bu teklife verdiği cevapta, mandater devlet olarak Fransa'nın Suriye üzerindeki bütün haklarını, Suriye hükümetine devrettiğini dolayısıyla Sancak konusunda Fransa ile Türkiye arasında yapılacak tüm

---

[124] Melek Fırat-Ömer Kürkçüoğlu, "Sancak (Hatay) Sorunu", *Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980*, Ed: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 282-283.
[125] *a.g.m.*, s. 283.
[126] Adnan Sofuoğlu-Adil Dağıstan, "Hatay'ın (Sancak) Bağımsızlığı ve Türkiye'ye Katılması", *Türk Yurdu*, Cilt 31, Sayı 290, Ekim 2011, s. 289-290.

görüşmelere Suriye hükümetinin temsilcisinin de katılması gerektiğini öne sürmüştür. Bunun üzerine Türkiye, Fransız hükümetine 9 Ekim 1936'da bir nota göndermiş ve Sancak'a da bağımsızlık verilmesini istemiştir[127].

Sancak meselesine büyük önem veren Atatürk'de 1 Kasım 1936'da TBMM'nin açılış konuşmasında: "*Bu sırada milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük bir mesele, hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun, Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyet ve katiyetle durmaya mecburuz.*" demiş ve konuya verdiği önemi göstermiştir[128]. Ayrıca Ulu Önder açılış konuşmasının ertesi günü Tayfun Sökmen ile yaptığı görüşmede bu olaya resmen el koyduğunu ve Antakya-İskenderun sancağı bölgesine Hatay adını verdiğini söylemiştir. Atatürk Hatay'ın teşkilatlandırılması emrini de vermiş ve merkezi İstanbul'da bulunan "*İskenderun-Antakya Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*" ve Antakya'da bulunan şubesinin adını "*Hatay Egemenlik Cemiyeti*" olarak değiştirmiştir. Cemiyetin fahri genel başkanı Tayfun Sökmen, Türkiye ile Hatay arasındaki ilişkileri düzenlemek ve yürütmekle de görevlendirilmişti[129].

Diğer taraftan Fransa 10 Kasım 1936'da Türkiye'nin göndermiş olduğu notaya cevabında Sancak'a Bağımsızlık vermenin Suriye'yi parçalamak olacağını ve mandater devlet olarak buna yetkisinin olmadığı cevabını vermişti. Bunun üzerine iki devlet arasında birer daha nota gönderilmişse de bir neticeye varılamamış ve konu Milletler Cemiyetine gönderilmiştir. 14-16 Aralık 1936'da Milletler Cemiyeti Meclisinde görüşülen Sancak Meselesinde İsveçli temsilci Sandler raportör seçilmişti. Bunun yanında gözlemci olarak da, Norveç, İsveç ve Hollandalı 3 kişilik bir komisyon görevlendirilmiş ve 1937 Ocak ayının başında bölgeye gitmiştir[130].

Bu arada İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in girişimi ile Türkiye ve Fransa, Sancak Meselesinin halledilmesi için 21-26 Ocak 1937 tarihlerinde Cenevre'de yaptıkları ikili görüşmeler sonucu bir uzlaşmaya varmıştır. Bu gelişmeler

---

[127] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s. 129.
[128] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt I. (1919-1938), Maarif Matbaası, İstanbul 1945, s. 371.
[129] Tayfun Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, 2. Baskı, TTK, Ankara 1992, s. 95; Hamit Pehlivanlı-Yusuf Sarınay-Hüsamettin Yıldırım, *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)*, ASAM Yayınları, Ankara 2001, s. 55.
[130] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 428-429; Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s. 128-129.

doğrultusunda raportör Sandler 27 Ocak'ta Milletler Cemiyeti Kongresine sunduğu rapora da, Sancak için ayrı bir anayasa ve statü hazırlamak için Uzmanlar Komitesinin kurulmasına karar verildi. Böylece Sancak iç işlerinde özgür dışişlerinde Suriye hükümetine bağlı, resmi dili Türkçe olan Suriye'den ayrı bir statüye sahip oldu. Sancak'taki bu statü ve anayasaya uyulması ise konsey tarafından Sancak'ta ikamet eden bir Fransız delegeye verilecekti[131]. Sandler raporuna göre kurulan uzmanlar komitesi Sancak'ın anayasa ve statüsünü hazırlamış, Milletler Cemiyeti Konseyine sunmuş ve 29 Mayıs 1937'de resmen onaylamıştır[132]. Aynı tarihte Cenevre'de Fransa ve Türkiye arasında Sancak'ın bütünlüğünü garanti altına alan ve Türkiye-Suriye sınırını belirleyen iki ayrı antlaşma imzalanmıştı[133].

Türkiye, Fransa ile yapmış olduğu antlaşma gereği Sancak'ta yeni rejimin uygulanmasını hemen istiyordu. Fakat gerek Suriye'deki Arapların protesto ve isyanları gerekse Fransız sömürü idaresinin Sancak'taki Arapları kışkırtması sonucu Fransa ve Türkiye ilişkilerindeki olumlu havayı bozmuştu[134]. Ayrıca Sancak'ta yapılacak seçimler için Milletler Cemiyetinin görevlendirdiği İngiliz heyetindeki Thomas Reid başkanlığındaki seçim komitesi Fransız yetkililer ile Türk temsilcilere danışmadan seçim düzenlemesi yapmış, Türkiye'de bu duruma 15-24 Aralık 1937 tarihlerinde Milletler Cemiyeti'ne gönderdiği iki telgrafta itiraz etmişti[135]. Meydana gelen bu olaylar Türk-Fransız ilişkilerini bozmuş[136], Türkiye 1930 yılında imzalanan Türk-Fransız Dostluk Antlaşmasını feshetmiş hatta Atatürk ilerleyen hastalığına rağmen 29 Mayıs 1938'de güney ordusunu denetlemek için Mersin ve Adana'ya gitmiş, güney sınırına 30.000 kişilik bir askeri kuvvet yığmıştır[137].

Türkiye'nin Sancak konusundaki kararlılığına Avrupa'da özellikle Almanya'nın Mart 1938'de Avusturya'yı ilhakı ve Roma-Berlin miğferinin ağırlığının

---

[131] Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası..*, s. 386-387; Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s. 129.
[132] Melek Fırat- Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.m.*, s. 285.
[133] Antlaşmanın Metni için Bkz: İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasi*.., s. 552-580.
[134] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s. 131.
[135] Türkiye'nin göndermiş olduğu telgrafların metinleri için Bkz: Ayın Tarihi, Sayı 50, Ocak 1938, s. 60-67.
[136] Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası..*, s. 387-388.
[137] Melek Fırat- Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.m.*, s. 288.

giderek artması da eklenince İngiltere'nin de telkiniyle Fransa, Sancak konusunda yumuşamak zorunda kalmıştır[138].

İki ülkenin de memnun olmadığı seçim komisyonu Milletler Cemiyetine başvurularak çalışmalarının durdurulması istenmiş ve 29 Haziran 1938'de komisyon Sancaktan ayrılmıştır. Meydana gelen bu gelişmeler sonucu 13-21 Haziran 1938'de taraflar arasında yapılan görüşmeler neticesinde 4 Temmuz'da askeri nitelikte bir antlaşma imzalanmış ve buna göre Sancak'ın güvenliğini sağlamak için 1000'i Sancak'tan olan ve geri kalanı yarı yarıya Türkiye ve Fransa'nın oluşturduğu 6000 kişilik bir birlik kurulmuştur. Türkiye ve Fransa arasında meydana gelen bu olumlu gelişmeler sonucu tartışmalı olan seçmen listelerinin düzenlenmesi 22 Temmuz'da sağlanmış ve 1 Ağustos'da tamamlanan seçimler neticesinde 40 sandalyeli meclise 22 Türk, 9 Alevi, 5 Ermeni, 2 Rum ve 2 Arap milletvekili seçilmiştir[139].

2 Eylül 1938'de toplanan Sancak Millet Meclisi en yaşlı üye olan Mehmet Adalı'nın konuşması ile açılmış; Cumhurbaşkanlığına Tayfun Sökmen, Meclis Başkanlığına Abdülgeni Türkmen seçilmişti[140]. Meclis devletin adını Hatay olarak değiştirmiş ayrıca Tayfun Sökmen hükümeti kurma görevini Abdurrahman Melek'e verip Başbakanlık görevine getirilmiştir. Hatay'ın bayrağı ise neredeyse Türk bayrağı ile aynıydı. Hatay Meclisi ayrıca 17 Şubat 1939'da Türkiye Cumhuriyeti'nin kanunları aynen Hatay kanunları olarak kabul edilmişti[141].

Türkiye ile her bakımdan yakın ilişki halinde olan Hatay'ın bu durumunu Fransa kabullenemiyor ve Hatay'ın bağımsızlığını kabul etmiyordu. Ancak Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Massigli Paris'e gönderdiği raporda Türkiye'nin Hatay konusunda kararlı olduğunu Atatürk'ün başlattığı bu davanın İnönü'nün devam ettirdiğini bildiriyordu. Bu durum karşısında biraz yumuşayan Fransa Hatay'ın Bir kısmının Türkiye'ye bırakmayı önerirken Türkiye tamamını istiyordu.

---

[138] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 431.
[139] Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası..*, s. 389; Melek Fırat-Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.m.,* s. 288-289.
[140] Ayın Tarihi, No: 58, Eylül 1938, s. 70.
[141] Adnan Sofuoğlu-Adil Dağıstan, *a.g.m.,* s. 292-293; Hatay'ın Türkiye'nin kanunlarını kabulü ile ilgili Bkz: Ayın Tarihi, No: 63, Şubat 1939, s. 62-63.

Türkiye ve Fransa arasında Hatay Meselesi devam ederken 15 Mart 1939'da Almanya'nın Çekoslovakya'yı, İtalya'nın ise 7 Nisan'da Arnavutluk'u işgal etmesi üzerine Avrupa da siyasi hava bir anda değişmişti. Özellikle İtalya'nın bu hareketleri üzerine başlayan Türk-İngiliz ittifak görüşmelerine Fransa da dahil olmak istiyor fakat Türkiye Fransa'nın önüne Hatay Meselesi engelini koyuyordu. Türk-İngiliz görüşmeleri neticesinde bir Deklarasyon ilan edilmişti. Aynı deklarasyonu imzalamak için Türkiye'nin Hatay konusunda isteklerini kabul eden Fransa'da 23 Haziran 1939'da Hatay'ın Türkiye'ye bırakılmasına **(EK-2)** ilişkin antlaşmayı imzalamış[142] ve aynı gün Türkiye ve İngiltere arasında imzalanan deklarasyon antlaşmasının aynısı Fransa ile de imzalanmıştı. Hatay Meclisi aynı gün Türkiye'ye katılma kararı almıştı[143]. Hatay'ın Türkiye'ye katılma kararını 7 Temmuz 1939'da çıkarılan kanunla TBMM'de kabul edilmiş ve Hatay resmen Türkiye'ye dâhil olmuştur[144].

Hatay'ın Türkiye'ye bırakılması ile ilgili bu haber Hatay ve Türkiye'de büyük bir coşku ve sevinçle karşılanmış yurdun dört bir yanında adeta bayram havasında kutlamalar yapılmış ve Türk basını da bu hadiseye genişçe yer veriştir[145].

E. TÜRK-İTALYAN İLİŞKİLERİ (1923-1939)

1. 1923-1932 Arası Dönemde İlişkiler

I. Dünya Savaşına büyük ümitlerle katılan İtalya 1915 Londra ve 1917 St. Jean de Maurienne gizli antlaşmaları ile Adriatik'e ve Doğu Akdeniz'de özellikle

---

[142] Yunus Nadi, "Hatay Anavatana Kutlu Olsun", *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1939, s. 1,5.
[143] Alınan karar ile ilgili Bkz: Ayın Tarihi, No: 67, Haziran 1939, s. 113-155.
[144] *Düstur*, Tertip 3, Cilt 20, 7 Temmuz 1939, s. 1711-1742; Ayın Tarihi, No: 68, Temmuz 1939, s. 129-175; Hamit Pehlivanlı- Yusuf Sarınay- Hüsamettin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 132-133 ; Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası..*, s. 390-391.
[145] Yunus Nadi, "Hatay Artık Bizimdir", *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1939, s. 1,6.

Anadolu'nun bir kısmına hâkim olmayı hedeflemiş fakat Paris Konferansında büyük bir hayal kırıklığına uğramıştı[146].

Diğer taraftan 1922'de İtalya yönetimi ele geçiren Benito Mussolini liderliğindeki faşist parti sömürgeci bir dış politika izlemeye başlamış ve Türkiye üzerindeki amaçlarını tekrar gün yüzüne çıkmıştır. Bu sıralarda Musul Meselesi ile uğraşan Türkiye, İngiltere ile gergin dönemler geçiriyordu ve Türkiye'nin Musul Meselesinde askeri bir müdahalesi karşısından İtalya'nın Anadolu'ya asker çıkaracağı söylentileri dolaşıyordu[147].

Mussolini'nin 1926'da Trablusgarp ziyareti sırasında Asya ve Afrika üzerindeki emellerinden bahsettiği bu yayılmacı politika konuşmaları bu söylentileri doğrular nitelikteydi ve bu durum Ankara'yı bir hayli tedirgin ediyordu. Ancak Musul meselesinin İngiltere ile çözülmesi sonucu Türkiye'nin batı ile ilişkileri düzelmeye başlamış ve bunun üzerine İtalya'da Türkiye ile ilişkilerini iyileştirmeye çalışmıştır[148].

1927 yılına gelindiğinde İtalya'nın niçin Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak istediğinin sebepleri gün yüzüne çıkmaya başlamıştı. Bu tarihlerde İtalya'nın Arnavutluk'a karşı izlemekte olduğu politika nedeniyle Yugoslavya-İtalya ilişkileri gergin bir hal almıştı. Dolayısıyla İtalya'nın balkanlarda girişeceği bir hareket bu bölgede bulunan ve bir anti-Revizyonist ülke olan Türkiye ve Yunanistan'ı rahatsız edebilirdi. Ayrıca İtalya bölgedeki diğer devletlere kuvvetli olabilmesi için güçlü iki devleti olan Türkiye ve Yunanistan ile bir ittifak kurmak istiyordu. İtalya'nın balkanlar üzerindeki bu politikalarından çekinen Yugoslavya 1927'de Fransa ile Küçük Antantı kurmuş ve buna Çekoslovakya ve Romanya'yı da dahil etmişti. İtalya'da bu oluşuma karşı bir denge oluşturmak için Türkiye ve Yunanistan ile yakın ilişkiler kurmak istiyordu.

Türk-İtalyan ilişkilerinde bu olumlu hava devam ederken Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras 1927'de Milano'da Mussolini ile görüşmüş ve Mussolini

---

[146] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 217.
[147] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s. 81-82.
[148] Ömer Göksel İşyar, *a.g.e.*, s. 578.

Yunanistan-Türkiye ve İtalya'nın dahil olduğu bir dostluk ve tarafsızlık antlaşması yapılmasını istemiş ve buna daha sonra Bulgaristan'ın da dahil olacağını belirtmiştir. Bu girişimler sonucu 30 Mayıs 1928'de Türkiye ve İtalya arasında Tarafsızlık, Uzlaşma ve Yargısal Çözüm Antlaşması imzalanmıştır[149].

İtalya, Türkiye ile imzaladığı bu antlaşmanın aynısını kısa bir zaman sonra 23 Eylül 1928'de Yunanistan ile de imzalamıştır. Ayrıca Türkiye ve Yunanistan arasındaki Ahali Mübadelesi sorunu 1930'daki antlaşmayla çözülmüş ve ilişkileri düzelmeye başlamıştır. Bunda İtalya'nın arabuluculuğu da etkili olmuştur[150].

Türkiye ve İtalya ilişkileri aralarında her ne kadar bir antlaşma imzalanmış olsa da istenilen seviyede değildi. Çünkü Mussolini liderliğindeki faşist İtalya Doğu Akdeniz'de ve Balkanlarda bulunan ülkeler kontrolü altına almaya çalışan bir dış politika gütmeye devam ediyordu. Bu tarihlerde Türkiye'ye baktığımızda ise I. Dünya Savaşının ve Milli Mücadele yıllarının yıpratıcı etkilerinden kurtulmak istiyordu ve dış politikada milli çıkarları ve milletlerarası antlaşmalar doğrultusunda yürütecek bir yol izliyordu. Dolayısıyla İtalya'nın bu tutumları Türkiye'yi rahatsız ediyordu[151].

1923-1930 yılları arasındaki süreçte iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerinin dalgalı olmasının aksine İtalya, Türkiye'nin dış ticaretinde hatırı sayılır bir paya sahipti ve 1926 yılında bu en üst noktaya ulaşmıştı[152]. İtalya'nın büyük bankaları İstanbul da şubeler açmıştı, Türkiye güvenlik için savaş gemilerini İtalya'ya sipariş vermişti[153].

1929 ekonomik krizinden sonrada iki ülke arasındaki ticari ilişkileri yeniden canlandırmak için 1932 Mayıs'ında İtalya'ya giden Başbakan İsmet İnönü ekonomik meselelerin yanı sıra üzerinde görüşülüp uzlaşmaya varılan Bodrum açıklarındaki Kara ada ve etrafındaki bir takım kayalıkların Türkiye'ye bırakılması ve Meis Adası

---

[149] *Düstur*, Tertip 3, Cilt 10, 29 Eylül 1928, s. 47-57; İlhan Uzgel, "İtalya'yla ilişkiler", *Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980*, Ed: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 293-294; Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s. 82-83.
[150] Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 490.
[151] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s. 84.
[152] İlhan Uzgel, *İtalya'yla…*, s. 294.
[153] Atilla Sandıklı, *a.g.e.*, s. 48.

ile birlikte etrafındaki bazı kayalıkların İtalya'ya bırakılmasını öngören sözleşme 4 Kasım 1932'de Ankara'da imzalanmış ve böylece kara sularının sınırları belirlenmiştir[154].

2.1932-1939 Arası Dönemde İlişkiler ve İtalya'nın Habeşistan'ı işgali

Türkiye ve İtalya bu tarihe gelene kadar bir takım antlaşmalar yapsa da Türkiye'nin iki savaş arası dönemde büyük güçler olarak tanımladığımız devletlerarasında en çok çekindiği ülkelerden biri hiç şüphesiz İtalya idi.

1932 sözleşmesinde hemen sonra iki ülke arasındaki ilişkiler yeniden bozulmaya başlamıştı. Özellikle bu tarihlerde Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesi ve daha önceki bölümde bahsettiğimiz üzere Mussolini'nin Balkanlarda ve Doğu Akdeniz'de devamlı genişleme amacıyla ilgili yaptığı konuşmalar Türkiye'yi rahatsız etmekteydi[155]. Bunun için Türkiye Balkanlarda Statükocu Devletlerle yakın ilişkiler kurmaya başlamış, ve 9 Şubat 1934'de Atina'da Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'nın katıldığı Balkan Antantı imzalanmıştı[156]. Zaten 2 yıl önce de 1932'de Milletler Cemiyetine üye olmuştu.

1934 yılına geldiğinde İtalya'nın lideri Mussolini Roma'daki Faşist Kongresi'nde yaptığı konuşmasında açıkça Anadolu topraklarının kendileri için uygun bir genişleme alanı olacağını açıkça söylemiş ve 1935 yılında da On İki Adayı silahlandırmaya başlamıştı. Bu durum karşısında tedirgin olan Türkiye o dönem her ne kadar statükoyu koruyan İngiltere ve Fransa ile yakın ilişkiler içinde olsa da, İtalya'ya karşı doğrudan bir girişimde bulunmak istemiyordu.

---

[154] Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası..*, s. 311; Sözleşmenin metni için Bkz: İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasi..*, s. 348-351.
[155] Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası..*, s. 312.
[156] Dilek Barlas- Serhat Güvenç, *Türkiye'nin Akdeniz Siyaseti (1923-1939) Orta Büyüklükte Devlet Diplomasisi ve Deniz Gücünün Sınırları*, Çev: Barış Cezar, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014, s. 192; Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 495; Balkan Antantı için Bkz: T.C. Dışişleri bakanlığı, *Cumhuriyetin İlk On Yılı*…, s. 308-368.

Akdeniz İngiltere için Hindistan'a giden yolun can damarıydı ve özellikle Doğu Akdeniz'de belli bir güce sahip olan İtalya'yı karşısına almak istemiyordu. Fransa ise İtalya'yı Balkanlarda ve Akdeniz'de en büyük tehdit olarak görüyor, fakat yine de İtalya'ya yumuşak davranıyordu. Her iki ülkenin İtalya'ya böyle davranmasının altında yatan kuşkusuz en büyük sebep ise Almanya'ydı ve İtalya'ya yapılacak herhangi ters bir müdahale onu Almanya ile daha da yakınlaştırabilirdi. Bu durum ise Türkiye'yi iyice tedirgin ediyor ve Türk-İtalyan ilişkilerinin iyice bozulmasına sebep oluyordu[157].

Avrupa'daki hareketlilik 1935 yılına gelindiğinde artık iyice hissedilmeye başlamıştı. Özellikle Hitler idaresinde Almanya Versay'ın zincirlerini kırıyor ve statükoyu değiştirmedeki kararlılığını giderek daha da hissettiriyordu. Bu durumda tedirgin olan Fransa ve İtalya Almanya'nın Avusturya'yı işgalini önlemek için 11 Nisan 1935'de Stresa'daki toplantıda Fransa-İtalya ve İngiltere Stresa Antlaşmasını imzalamıştı[158].

Aradan çok fazla zaman geçmeden İtalya 3 Kasım 1935'de Habeşistan'a saldırmış ve kendisinin de bağlı olduğu Milletler Cemiyetinin 12. Maddesi'ni ihlal etmişti. Habeşistan Kral'ının başvurusu üzerine Milletler Cemiyeti Genel Kurulunun 16. Maddesi gereği İtalya'ya karşı bazı zorlama mali ve askeri tedbirler almıştır. Türkiye ise böyle bir durumda hiç şüphesiz bağlı olduğu Milletler Cemiyeti kararlarına aynen uymuştur. İtalya her ne kadar kendisine karşı böyle yaptırımlar içinde olan devletlerle birlikte Türkiye'ye 11 Kasım 1935'de Protesto Notası göndermiş olsa da Türkiye cevabında Milletler Cemiyeti üyeliği sebebiyle alınan kararlara aynen uyacağını açıkça dile getirmiştir. Türkiye bu tavrıyla uluslararası barışa karşı elinden geleni yapmış ve Milletler Cemiyetine bağlılığını göstermiştir[159].

İtalya'nın bu tutumundan tedirgin olan İngiltere Ocak 1936'da Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan'a İtalya'nın herhangi bir saldırı durumunda yardım garantisi vermesi ile bir Akdeniz Paktı kurulmuştur. Bu pakt İtalya'nın herhangi bir

---

[157] Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası..*, s. 312-313.
[158] Aptülahat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, TTK, Ankara 1991, s. 225.
[159] Atilla Sandıklı, *Atatürk'ün Dış Politika Stratejisi : Hedefler ve Prensipler*, Bilgesam Yayınları, İstanbul 2014, s. 88; Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s. 111-112.

saldırısına karşı kurulduğu için İtalya'nın Habeşistan işgaline son vermesiyle karşılıklı olarak verilen garantiler yine karşılıklı olarak kaldırılmıştı. Ancak bu süreçte özellikle Türkiye ve İngiltere birbirlerine yaklaşmış ve ilişkilerini geliştirmişleridir ve bu 1939 yılına kadar durmadan devam edecektir[160].

Türkiye Akdeniz'deki İtalya'nın bu girişimleri karşısında iyice tedirgin olmuş ve boğazların silahlandırılması konusunda sesini daha da gür çıkarmaya başlamıştır. Daha önceki kısımlarda bahsettiğimiz gibi 20 Temmuz 1936'da Montreux Boğazlar sözleşmesi imzalanmış Fakat İtalya bu sözleşmeyi tanımamıştı. 1937 yılında Türk-İtalyan ilişkilerinde bir iyileşme görülse de bu tam istenilen seviyeye gelememişti. Bu dönem de İtalya ve İngiltere arasında Akdeniz'deki statükoyu korumak için imzalanan Gentlemens Agreemend'ın sonucu yumuşayan ilişkiler Türk Dışişleri Bakanıyla İtalya Dışişleri Bakanı arasında Milano'da 3 Şubat 1937'de bir görüşme gerçekleşmiş ve yüksek olasılık ile bu görüşmelerde Montreux Boğazlar Sözleşmesi ve Habeşistan konuları üzerinde de durulmuş ve İtalya'nın boğazlar sözleşmesini imzalaması, Türkiye'nin de İtalya'nın Habeşistan üzerindeki haklarının tanınması koşuluna bağlanmıştı. Neticede 2 Mayıs 1938'de İtalya boğazlar sözleşmesini tanımış ve imzalamıştır[161].

1937 yılında Türk-İtalyan ilişkilerini iyileştirmek için yapılan bu girişimler de çok uzun sürmemiş ve Akdeniz'de özellikle Türk kara sularına çok yakın bölgelerde 17-19 Ağustos 1937 tarihlerinde bazı yabancı ticaret gemilerinin denizaltılar tarafından batırılması, gözlerin tekrardan İtalya'nın üzerine çevrilmesine neden olmuştur. Bu olayı İtalya kabul etmese de bu eylemlerin İtalyan denizaltılar tarafından gerçekleştirildiği çok yüksek bir ihtimal bilinmektedir. Akdeniz'de meydana gelen bu hadiseler devletlerin siyasi çıkarlarının yanında ekonomik olarak da büyük zararlara uğratmış ve uluslararası ortamı iyice germiştir[162].

Bu olaylar üzerine Akdeniz de statükoyu korumak için devreye giren İngiltere ve Fransa Akdeniz ile bağlantısı olan devletleri İsviçre'nin Nyon Kentinde

---

[160] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 420-421.
[161] Aptülahat Akşin, *a.g.e.*, s. 228-230; Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası..*, s. 314-315.
[162] Mehmet Said Dilek, "Akdeniz'de Yaşanan Güvenlik Sorunu ve Büyük Güçlerin Politikası (1936-1939)", *Turkish Studies İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall 2012 Ankara, s. 1524.

konferansa davet etmiştir[163]. 10 Eylül 1937'de toplanan konferansa Sovyetler Birliği, Romanya, Bulgaristan, Türkiye, Mısır, Yunanistan ve Yugoslavya katılmıştır. Fakat İtalya, Almanya ve o dönemde onların güdümünde olan Arnavutluk katılmayı reddetmiştir. Hadiseler Türk kara sularına çok yakın olan Bozcaada civarında meydana geldiği için Türkiye konferansa ayrı bir önem göstermiş ve İtalya'ya karşı alınacak önlemler karşısında İngiltere ve Fransa'yı desteklemiş[164] hatta bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün inisiyatifi ile İngiltere ve Fransa donanmaları İtalya'nın Akdeniz'de girişeceği böyle saldırılara karşı Türkiye'nin deniz üslerini kullanma yetkisi vermiştir[165]. Türkiye II. Dünya Savaşına az bir süre kala Statükocu Gruba iyice yaklaşmıştır. Ama bunda bizzat İtalya'nın Türkiye üzerindeki tutumları rol oynamıştır. Zaten 1939 yılına gelindiğin 7-8 Nisan 1939'da İtalya'nın Arnavutluk'u işgali ile ve devamında Ege'deki On İki Ada'yı ve civarını askeri yığınak haline getirmesi Türkiye'nin ne kadar doğru bir karar verdiğini gösteriyordu. Türkiye zaten aynı yıl İngiltere ve Fransa ile Üçlü İttifakı imzalamıştır[166].

[163] İlhan Uzgel, *İtalya'yla..*, s. 313.
[164] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s. 114.
[165] Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası..*, s. 316.
[166] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s. 114; Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası..*, s. 315-316.

II. BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLAMASI VE ALMANYA'NIN ÜSTÜNLÜĞÜ DÖNEMİ (1939-1941)

A. AVRUPA'DA GENEL DURUM VE SAVAŞ

1 Eylül 1939'da Almanya'nın hiçbir mazeret göstermeden Polonya'yı işgali ile Avrupa'da başlayan ve daha sonra dünyanın tüm Kıta'larına yayılan II. Dünya Savaşı başlamıştı.(**EK-3**) Bu kadar geniş bir coğrafyaya yayılan ve yaklaşık 6 yıl bir fiil devam edip milyonlarca insanın ölmesine ve yaralanmasına neden olan savaşın başlamasından kısa bir süre önce meydana gelen bazı olayları incelemekte ve yapılan bazı antlaşma ve ittifaklara kısaca bakmakta ve anlamaya çalışmakta fayda vardır[167].

Savaşa kısa bir süre kala Avrupa'da meydana gelen olayların biri Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgalidir. I. Dünya Savaşından sonra yeni kurulmuş bir devlet olan ve Versay Antlaşması ile Almanların çoğunlukta yaşadığı Südet Bölgesi Çekoslovakya'ya bırakılmıştı. Almanya da bu bölgede yaşayan Almanların sık sık şikayetçi olduklarını öne sürerek Çekoslovakya'ya müdahale ediyordu. İlk başlarda Fransa Almanya'dan gelebilecek herhangi bir tehdide karşı Çekoslovakya'ya yardım sözü vermişse de İngiltere Almanya'yı yatıştırma politikası gereği doğrudan böyle sözler verme konusunda daha temkinli davranıyordu aksi taktir de Almanya daha da saldırgan bir politika izleyebilirdi[168].

İngiltere ve Fransa'nın bu iyimser tutumdan daha da cesaret alan Hitler çoktan Çekoslovakya'nın yok edilmesinin emrini Alman ordularına vermişti.

---

[167] Kamuran Gürün, *Savaşan Dünya ve Türkiye: 3 Savaş 1939-1945*, Tekin Yayınevi İstanbul 2000, s. 25.
[168] R.A.C. Parker, *II. Dünya Savaşı*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2005, s. 20-21.

Harekete geçen Alman orduları Hitler'in izlediği "*Hayat Sahası*" Politikası gereği 15 Mart 1939'da Prag'ı işgal etmiş ve Çekoslovakya'yı kendi topraklarına katmıştı[169].

Çekoslovakya sorununu halleden Hitler bu defa yönünü Romanya'ya çevirmişti. Zaten 1938'de Romanya kralının kurduğu Monarşik Rejim ve Nazi yanlısı politika Hitlerin işini kolaylaştırmış ve 23 Mart 1939'da iki ülke arasında imzalanan ticaret antlaşması ile Romanya Almanya'nın ekonomik olarak nüfuzu altına girmişti[170].

Savaş öncesi Avrupa da sorun yaratan bir başka mesele ise I. Dünya Savaşından sonra kurulan ve Polonya toprakları içerisinde olan Danzing bölgesiydi. Nüfusunun çoğunlukla Alman olduğu ve Almanya ile Doğu Prusya arasındaki bağlantıyı kestiği için Danzing Bölgesi Almanya ve Polonya arasında sık sık sorun teşkil etmekteydi. Meselenin halledilmesi için Almanya Dışişleri Bakanı Ribbentrop ve Polonya Dışişleri Bakanı Beck arasında yapılan görüşmelerde Almanya bu bölgenin kendisine teslim edilmesini ve Almanya ile Doğu Prusya'yı birbirine bağlayacak olan bir kara yolunun Danzing'den geçmesine izin verilmesini talep ediyordu. Buna karşılık olarak ise Polonya'ya Sovyetler Birliği karşısında nüfuzunu arttırmayı ve topraklarını genişletmeyi vaat ediyordu[171]. Ribbentrop iki ülke arasında eğer bu şartlarla bir uzlaşma sağlanırsa Almanya ve Polonya arasında yapılmış 1934 antlaşmasının yenilenebileceğini ve 25 yıllığına uzatılabileceğini de teklif etmekteydi. Fakat 25 Ekim 1938'de Polonya verdiği cevapta Danzing'in Almanya'ya terk edilmeyeceğini ama Milletler Cemiyeti'nin garantisi altından çıkarılıp Polonya ve Almanya garantisi altında bir konuma sahip olabileceğini öneriyordu. Fakat Almanya'nın duymak istedikleri ve tasarladıkları bu yönde değildi ve Almanya Polonya ile bu konuda uzlaşamayacağının farkına varmıştı. Bu yüzden Hitler 19 Kasım 1939'da Danzing'i işgal için Alman ordularına hazır olmaları emrini vermişti[172].

---

[169] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 356-357.
[170] *a.g.e.*, s.358.
[171] R.C.A. Parker, *a.g.e.*, s. 23-24.
[172] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 359-360.

Avrupa'da Almanya'nın bu tutumu karşısında İngiltere Başbakanı Chamberlain 21 Mart 1939'da Fransa, Sovyetler ve Polonya'yı Avrupa devletlerine yönelen herhangi bir tehdit karşısında birlikte hareket etmek için dörtlü bir deklarasyon teklifinde bulundu. Sovyetler bu deklarasyonun kapsamını biraz daha genişletip buna Türkiye ve Romanya'yı da dahil etmeyi önerdi. Ancak Sovyetlerin bu teklifi İngilizler tarafından reddedildi. Çünkü Avrupa da hızla artan gerginlik karşısında İngiltere çabuk ve pratik bir önlem almak istiyordu. Ayrıca Polonya'da Alman tehlikesi karşısında İngiltere'yi sıkıştırıyordu. Sovyetler ile Bir uzlaşma sağlanamayacağını anlayan İngiltere ve Fransa 31 Mart 1939'da Polonya'ya herhangi bir tehdit ve saldırı olması durumunda ve Polonya'nın da buna karşı çıkması halinde yardım edecekleri garantisini vermişlerdi. Savaşa kısa bir süre kala Avrupa'da ki bu gelişmeler Almanya ve Müttefikleri birbirlerinden biraz daha uzaklaştırmış ve gerginliği arttırmıştı[173].

Müttefiklerin Polonya'ya verdikleri bu garanti ve zaten istediği cevabı Polonya'dan alamayan Almanya ise bu defa yönünü Sovyetlere çevirmiş ve Polonya'ya ardından da batılılara karşı başlayacağı mücadelede Sovyetlerin desteğini almaya çalışmıştır. Almanya'nın bu tutumu karşısında İngiltere ve Fransa ile uygun bir uzlaşı sağlayamayan Sovyetlerin de işine gelmiş ve bu yakınlaşma neticesinde taraflar arasında 23 Ağustos 1939'da Nazi-Sovyet Saldırmazlık Paktı imzalanmıştı[174].

Naziler ve Sovyetler arasında 10 yıllığına imzalan bu pakt tüm dünyada bir an da şok etkisi yaratmıştı. Özellikle de Türkiye'de. Antlaşmaya göre Polonya iki ülke arasında paylaştırılıyordu. Ayrıca taraflar birbirlerine saldırmayacaklardı ve birisi herhangi bir üçüncü devlet ve grup ile savaşa girerse diğeri tarafsız kalacak ve o üçüncü devlete ya da gruba hiçbir şekilde yardımda bulunmayacaktı[175]. Paktın gizli maddesine göre ise Baltık ülkeleri olan Estonya, Letonya ve Finlandiya Sovyet Rusya'nın nüfuz alanı içerisinde bırakılırken, Litvanya Almanya'ya bırakılmıştı. Yine gizli bir protokole göre Almanya Romanya'nın Besarabya Bölgesi'ni

[173] *a.g.e.*, s. 360-361.
[174] R.C.A. Parker, *a.g.e.*, s. 24.
[175] Abdullah İlgazi, "24 Ağustos 1939 Tarihli Alman-Sovyet Dostluk Paktı'nın Türk Dış Politikası Üzerine Etkileri", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri II*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999, s. 95-96.

Sovyetlere bırakmaya razı olmuştu. Böylece Almanya olası bir savaşta kısa süreli izleneceği yol haritasını belirlemiş ve batıya doğru yapacağı bir saldırıda doğu sınırını güvenceye almıştı. Bu gelişmeler karşısında İngiltere hemen 25 Ağustos 1939'da Polonya ile bir ittifak antlaşması imzalamıştı. Bu antlaşmaya göre taraflar herhangi bir Avrupa devleti tarafından yapılan bir saldırı karşısında birlikte hareket etme kararı almışlardı. Böylece II. Dünya savaşına birkaç gün kala taraflar artık belli olmuştu. Fakat Türkiye bu tarafların hangisine yakındı ve nasıl hareket edecekti[176].

1. Türk-İngiliz ve Fransız İttifak Antlaşması

23 ağustos tarihli Nazi-Sovyet saldırmazlık paktı Türkiye de adeta şok etkisi yaratmış ve özelliklede Türkiye'nin dış politikasındaki tasarladığı tüm planlarını alt üst etmişti. Türkiye Avrupa da Almanya ve İtalya'nın takip ettiği saldırgan politika karşısında, batılı devletlere yakınlaşmış ve önceki bölümde de bahsettiğimiz gibi İngiltere ile 12 Mayıs 1939'da ve Fransa ile de 23 Haziran 1939'da aynı nitelikli bir Deklarasyon imzalamış ve Barış Cephesi kurulmuştu. Sovyetleri de hep bu barış cephesine dâhil etmeyi planlayan Türkiye yapılan bu Sovyet-Nazi paktı ile savaşa günler kala bir nevi iki ateş arasında kalmıştı ve Türkiye acilen kendisine dış politikada yeni bir yol haritası belirlemeliydi[177].

Gerek Sovyetler gerekse Almanya her ne kadar saldırmazlık paktı imzalayıp bir anda sıkı ilişkiler kursa da özellikle boğazların Türkiye batılıların yanında savaşa girerse, Fransız ve İngilizler tarafından kullanılıp kontrol altına alınacağı fikri Sovyet ve Almanları rahatsız ediyordu. Bu yüzden 24 Eylülde Moskova'ya davet edilen Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile 16 Ekim'e kadar yapılan görüşmelerden bir netice alınamamıştı. Çünkü Sovyetler boğazların birlikte savunulması ve Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlere boğazların kapatılması konusunda uluslararası antlaşmalara aykırı olan taleplerde bulunuyordu. Sovyetlerin bu istekleri ise Türkiye tarafından

[176] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 373-374.
[177] Ahmet Şükrü Esmer-Oral Sander, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9. Baskı, Siyasal Basımevi, Ankara 1996, s. 140.

hemen reddedilince görüşmeler sonuçsuz kalmıştı. Böylece Sovyetler ile bir uzlaşı sağlayamayacağını anlayan Türkiye 19 Ekim 1939'da Fransa ve İngiltere ile Ankara'da Üçlü İttifak Antlaşmasını imzalamıştı[178].

Bu ittifak antlaşmasına göre ise herhangi bir Avrupa devleti İngiltere ve Fransa'ya saldırması ve bu savaşın Akdeniz'e sıçraması halinde Türkiye bu devletlere yardım edecek, eğer savaş Akdeniz'de olmazsa Türkiye İngiltere ve Fransa'ya karşı tarafsız bir politika izleyecekti. Aynı şekilde bir Avrupa devleti Türkiye'ye saldırırsa bu devletlerde Türkiye'ye yardım edecekti. Antlaşmanın balkanlar ile alakalı olan kısmında ise Fransa ve İngiltere'nin Romanya ve Yunanistan'a olası bir saldırıda vermiş oldukları garanti gereği savaşa girerlerse Türkiye'de savaşa girecekti. Antlaşmaya ek 2 numaralı protokole göre Türkiye'nin kabul ettiği yükümlülükler kendisini Sovyetler Birliği ile bir savaşa sürükleyecek olursa Türkiye yükümlülüklerini yenine getirmeyecekti. Bundan anlaşıldığı gibi Türkiye Sovyetlerden hala çekiniyordu ve bir çatışmaya girmek istemiyordu[179].

2. Avrupa'da Savaşın Başlaması ve Yayılması

a.Almanya'nın Polonya'ya Saldırısı

Sovyetler ve Almanya arasında imzalanan saldırmazlık paktından sonra Almanya Danzing Bölgesi'nin kendilerine verilmesi konusundaki baskılarını daha da arttırmaya başladı. Böylece Hitler'in Polonya üzerindeki niyeti iyice gün yüzüne çıkmıştı. Ayrıca Hitler İngiltere ve Fransa'nın Polonya'ya verdikleri garantinin boş olduğunu ispatlama gayreti içindeydi. Bu yüzden daha öncede bahsettiğimiz gibi hiçbir mazeret göstermeden Almanya 1 Eylül 1939 sabahı Polonya'ya saldırıya

[178] *Düstur*, Tertip 3, Cilt 21, 8 Kasım 1939, s. 15-18; T.C Resmi Gazete, Sayı: 4357, 9 Kasım 1939, s. 12821-12822.
[179] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 438-439; Ahmet Şükrü Esmer-Oral Sander, *a.g.e.*, s. 142-143.

başladı[180].(**EK-4**) Bunun üzerine harekete geçen İngiltere, Fransa ve İngiltere'nin Dominyonları olan Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde 3 Eylül'de Almanya'ya savaş ilan etmişlerdi[181].

Aslıda o günlerde Hitler'in planları arasında Polonya'ya saldırmak yoktu. Çünkü Almanların önceliği Avrupa da Fransızların gücünü kırıp olası bir savaşta onları saf dışı bırakmaktı. Sonrasında yalnız kalan Polonya zaten Almanya'ya bir nevi bağlanmış olacaktı[182].

Almanya o güne kadar dünyanın hiç görmediği "*Blitzkrieg*" yani "*Yıldırım Savaşı*" taktiğiyle Polonya'ya saldırmıştı. Yıldırım taktiği ile Alman zırhlı-mekanize birliklerini hava kuvvetleri ile destekleyip hareketli bir savaş stratejisi geliştirmişlerdi. Polonya'ya baktığımızda ise zaten savaştan sadece birkaç gün önce seferberlik ilan etmiş ve ordusu süvari ve piyadelerden oluşuyordu. Ayrıca ilkimde tam Alman harekât planına uygun olup daha yağmurlar başlamamış arazi kuru, nehirler sığ ve ürünlerde hasat edilmişti. Yani koşular tam Almanların istediği gibiydi. Hemen harekete geçe Alman birlikleri iki hafta içinde Polonya'nın büyük çoğunluğunu ele geçirmişti[183]. Savaş başladıktan kısa bir süre sonra ise bazı Rus gazetelerinde çıkan haberlere göre Polonya da 8 milyon Ukraynalı ve 3 milyon Beyaz Rus'un bulunduğunu, Polonya Hükümeti'nin de bu azınlıklara kötü muamelede bulundukları gerekçesiyle 17 Eylül'de Sovyetler de Polonya'nın doğu sınırından birliklerini sokmuş ve işgale başlamıştı. Fakat öncesinde Almanya'ya savaş ilanında bulunan Müttefikler, Sovyetleri daha fazla Almanya'nın kucağına itmemek için savaş ilan etmemişlerdi[184]. Bu gelişmeler üzerine iki ateş arasında kalan Polonya İngiltere ve Fransa'dan da gerekli yardımı alamayınca çok fazla dayanamamıştı[185].

Savaşa 55 tümenle katılan Alman ordusunun 24 tümeni neredeyse tamamen muvazzaf askerlerden oluşan ilk dalga piyade askerlerdi. 15 tümenlik 2. ve 3.

---

[180] Yunus Nadi, "Avrupa Harbi Patlak Verdi", *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1939, s. 1.
[181] Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1990*, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 1991, s. 91; İbrahim Artuç, *İkinci Dünya Savaşı*, Cilt 1, Kastaş Yayınevi, İstanbul 1999, s. 29-30.
[182] Oral Sander, *a.g.e.*, s. 91-92.
[183] Mehmet Tanju Akad, *20. Yüzyıl Savaşları*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2011, s. 276-277.
[184] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 443-444.
[185] Mehmet Tanju Akad, *a.g.e.*, s. 277.

kategori piyade tümeni ise muvazzaf ve nitelikli genç askerlerden oluşuyordu. Geriye kalan 16 Alman tümeninin özellikle 6'sı dünya savaş tarihine damga vuran motorize piyade topçularla, ağır ve orta tank birliklerinden oluşan panzer tümeniydi. Bu panzer tümeninin görevi ani saldırılar düzenleyip en kısa sürede mümkün olan en fazla toprağı ele geçirip başarı sağlamaktı. Geri kalan 10 tümenlik kısım ise ele geçirilen yerleri hızla mekanize birlikler ile doldurup kalıcılığı sağlamaktı. Ayrıca bu kara birliklerini ve tankları Almanlar yaklaşık 2000 uçakla havadan destekliyordu[186].

Bu güçlü Alman birliklerine karşılık Polonya ise 30 düzenli piyade tümeni ve 10 yedek tümenden oluşuyordu. Ayrıca Polonya 11 hareketli süvari tugayı ve 1 zırhlı tugaya da sahipti. Polonya ise bu kara birliklerini çoğu zaten eski olan 600 uçakla desteklemeyi planlıyordu. Alman uçakları erken uyarı sistemleri yetersiz olan Polonya uçaklarının çoğunu daha havalanmadan imha etmiş ve ayrıca Polonya karargâhları ve iletişim ağlarına da büyük ölçüde zarar vermişti[187].

Almanya Polonya'yı işgale başladığı zaman İngiltere ve Fransa hemen savaş ilan etmiş olsalar da özellikle fiilen bir müdahalede bulunamadılar. Her ne kadar Fransızlar 7/8 Eylül gecesi 5 km kadar Alman topraklarının içerisine doğru ilerleseler de Polonya topraklarında çok hızlı bir şekilde ilerleyen Almanya karşısında Fransa bu harekâtını 12 Eylül'de durdurdu. Aslında Fransızlar hava kuvvetleriyle de Polonya ordusunu destekleyebilirdi. Fakat gerek seferberliğin geç ilan edilmesi gerekse de politik ve toplumsal açıdan Fransızlar bir savaşa hazır değildi. Savaşın başında Müttefikler arasındaki bu durumda bize İngiliz ve Fransızlar arasındaki koordinasyon eksikliğinin açık bir göstergesiydi[188].

Bir yandan Almanya ve bir yandan da Sovyet Rusya'nın işgali altındaki Varşova daha fazla dayanamadı ve 27 Eylül'de teslim olmak zorunda kaldı. Hiç zaman kaybetmeyen Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop 27 Eylül'de Moskova'ya gitti ve ertesi gün Sovyetler ile yapılan görüşmeler neticesinde 28 Eylül 1939'da Alman-Sovyet Hudut ve Saldırmazlık Paktı imzalandı. Antlaşmaya göre Varşova'nın doğusunda kalan bölge ve Litvanya Sovyetlere bırakılmıştı. Başkent Varşova ve

---

[186] R.A.C. Parker, *a.g.e.*, s. 31.
[187] *a.g.e.*, s. 30-31.
[188] Kamuran Gürün, *Savaşan Dünya*.., s. 46-47.

Lublin dahil ülkenin geri kalanı ise Alman topraklarına dahil ediliyordu. Böylece Polonya bir kez daha haritadan silinmiş oluyordu[189].

Nazi ve Sovyetler aralarında bu antlaşmayı imzaladıktan sonra her iki devlet Polonya meselesinin çözümlendiğini ve Avrupa barışına katkı sağlandığını artık savaşın gereksiz olduğunu söyleyerek Müttefiklere barış teklifinde bulundular ve eğer bu teklifleri kabul edilmezse bundan sonra meydana gelen olayların sorumlusunun İngiltere ve Fransa olduğunu bildirdiler[190]. Ancak bu barış teklifi 7 Ekim'de Fransa ve 12 Ekim'de de İngiltere tarafından Avrupa da gerçek bir barışın sağlanmadığı gerekçesiyle bu teklifi reddettiler. Zaten böyle bir cevap alacağını bilen Hitler ordularına Belçika, Hollanda ve Lüksemburg üzerinden önce Fransa'ya ve ardından da İngiltere'ye saldırıda bulunulmak için hazırlıklar yapmaları emrini çoktan vermişti bile[191].

b.Sovyetlerin Baltık Ülkeleri Üzerindeki Hâkimiyeti ve Fin-Sovyet Savaşı

Polonya'nın 27 Eylül'de teslim olup Almanya ve Sovyetler Birliği arasında paylaşıldıktan sonra aralarında yapılan antlaşma gereği gözlerini I. Dünya Savaşında kaybettikleri ve Polonya'nın alınmasıyla tekrar sınır komşusu oldukları Baltık devletleri ve yine o antlaşma gereği Sovyetlere bırakılan Litvanya'yı tekrar topraklarına katmak için Sovyetler harekete geçmişlerdi[192]. Ancak Stalin'in asıl amacı Baltık Ülkelerine Almanlardan önce ulaşmaktı ve burada hâkimiyeti sağlamaktı[193]. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak Estonya'ya bir ittifak teklifinde bulundular ve kendilerine Baltischpart Limanı'nda deniz üssü ve Fin Körfezi'ndeki bazı adalarda da hava üsleri kurmak istediklerini bildirdiler. Ayrıca Sovyet hava

[189] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 444; Kamuran Gürün, *Savaşan Dünya..*, s. 29.
[190] Falih Rıfkı Atay, "Hitler Nutkunu Söyledi", *Ulus*, 7 Ekim 1939, s. 1,5.
[191] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 444-445.
[192] Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 510.
[193] Liddell Hart, *II. Dünya Savaşı Tarihi*, Cilt 1, Çev: Kerim Bağrıaçık, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, 51.

kuvvetlerinin Estonya üzerinde uçuşlar yapmasıyla da bu ülkeyi bir nevi tehdit ediyorlardı. Bu durum karşısında Sovyet isteklerini kabul etmek zorunda kalan Estonya Dışişleri Bakanı Selter'i Moskova'ya göndererek 28 Eylül'de bir antlaşma imzaladılar. Ardından aynı isteklerle Letonya ve Litvanya'ya da baskı yapan Sovyetler 5 Ekim'de Letonya ile 10 Ekim'de de Litvanya ile bu ülkelerin bazı hava, kara ve deniz üslerini kullanma hakkını ve ayrıca bu ülkelerin topraklarında belli bir miktar Sovyet askeri bulundurmayı herhangi bir savaş yapmadan elde ettikleri birer antlaşma imzalamışlar ve zaten 1940 Haziran'ında da tamamen bu ülkeleri işgal etmişleridir[194].

Sovyet lider Stalin'in Polonya'nın kendine düşen kısmını ve küçük Baltık devletlerini kontrol altına aldıktan sonra sıra şimdi Finlandiya'daydı. Zaten Finlandiya da Polonya ve Baltık ülkelerinin başına gelen hadiselerden dolayı tedirgin olmuş ve sıranın kendisine de geleceğini tahmin etmişti. Bunun üzerine harekete geçen Finliler hemen Almanya'dan yardım istemişlerdi. Almanya'nın olumsuz yanın vermesi üzerine bu defa ABD'den yardım istedilerse de bu girişimleri de sonuçsuz kalmıştı[195].

Tarih 5 Ekim 1939'u gösterdiği zaman Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov Finlandiya'ya bazı ortak sorunlar üzerinde görüşmeyi teklif etmişti. Sovyetlerin Finlerden istekleri ise Hangö Limanı'nın kendilerine kiralanması, Leningrad yakınlarındaki Karelia Bölgesi'nin ve Buz Denizi'nde İsveç-Norveç sınırları arasında kalan Petsamo'nun kendilerine verilmesini istiyorlardı. Bu yolla Sovyetler Norveç ile komşu olup onu kontrol altında tutmayı ve olası bir Alman saldırısını da önlemeyi planlıyorlardı. Sovyetlerin bu istekleri Finler tarafından reddedilmişti[196].

Bunun üzerine Finlandiya ile bağlantısını kesen Sovyetler 28 Kasım 1932 yılında imzalanan Fin-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nı da feshedip daha sonrada sınır olaylarını bahane ederek 30 Kasım 1939'da Helsinki'ye saldırdılar. Sovyetlerin bu hareketi tüm dünyada büyük bir tepki ile karşılandı ve Milletler Cemiyeti de 14 Kasım da Sovyetleri üyelikten çıkardı. Bu arada Finlilerin İngiltere ve Fransa'dan

---

[194] Kamuran Gürün, *Savaşan Dünya*.., s. 31.
[195] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 445-446.
[196] Oral Sander, *a.g.e.*, s. 94.

bekledikleri yardım da gelmemişti. Çünkü Müttefiklerin topraklarından geçerek Finlere yardım ulaştırabilecekleri İsveç, Norveç ve Danimarka Sovyetlerden çekindikleri için tarafsızlıklarını ilan etmişlerdi[197].

Neticede devasa Sovyet ordularına karşı çok az bir kuvvetle mücadele vermek zorunda kalan Finlandiya bu ordu karşısında büyük başarılar kazanmış ve Sovyetlere büyük kayıplar verdirmiştir. Finliler bu mücadelede yaklaşık 200.000 Rus'u öldürmüş ve 800'den fazla Rus uçağını da düşürmüştür. Buna karşılık 25.000 askerini kaybetmişlerdir ve 4 milyon nüfusu olan bir ülke için bu sayı çok fazladır. Sonuç olarak son derece gelişmiş teçhizata sahip olan Sovyet orduları karşısında daha fazla dayanamayacağını anlayan Finliler 12 Mart 1940'da barış istemek zorunda kalmışlardı ve Sovyetler Finlerden de istediklerini almıştı[198].

c.Almanya'nın Norveç ve Danimarka'yı İşgali

Almanya Polonya'yı kısa sürede ele geçirdikten sonra Hitler bu defa yönünü Fransa ve İngiltere'ye çevirdi. Fakat bu o kadar kolay değildi. Çünkü bazı Alman subayları Fransa'nın Polonya gibi zayıf olmadığını düşünüyordu ki haksızda sayılmazlardı[199]. Çünkü 1940'ın ilk yarısına kadar İngiltere ve Fransa 1412 tank üretirken, Almanya 558 tank üretebilmişti. Ayrıca yine aynı yılın Mayıs ayına kadar 6794 uçak üreten İngiltere ve Fransa'ya karşı Almanya'nın ürettiği uçak sayısı bu rakamın ancak yarısını geçebilmişti ve bu durum Almanları zorlayabilirdi[200]. Almanya ayrıca Fransa'ya karşı düzenleyeceği olası bir harekattan önce Norveç'i ele geçirmeliydi aksi takdirde I. Dünya Savaşında olduğu gibi İngilizler denizden Almanları ablukaya alabilirdi[201].

---

[197] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 446-447.
[198] Mehmet Tanju Akad, *a.g.e.*, s. 280-281.
[199] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 447-448.
[200] R.A.C. Parker, *a.g.e.*, s. 33.
[201] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 448.

Bu konu da Almanya ve Fransa'nın korkuları karşılıklıydı. Fransızlara göre Almanya giderek güçleniyordu ve Sovyetlerle yaptığı antlaşma sayesinde tüm gücünü batıya rahatlıkla aktarabilirdi. Ayrıca İngiltere Fransa'ya yardıma gelene kadar Fransızlar yenilebileceklerini düşünüyorlardı. Fransızlara göre İngilizler ise biraz daha rahattı ve Almanya'nın artan ekonomik maliyetlerini karşılayamayacaklarını düşünüyorlardı[202] ve İngiltere tam da bu doğrultuda hareket edip Almanya'ya Kuzey İsveç'ten gelen demir cevheri sevkiyatını engellemek için Norveç ve Danimarka sularına mayın döşemiş ve Alman ekonomisine darbe vurmak istemiştir[203].

Bunun üzerine Almanya 9 Nisan 1940'da Danimarka ve Norveç'e birer Ültimatom verip işgale başlamıştı. Yoksa Müttefikler bu buralara hâkim olup kendilerine karşı bir cephe açabilirlerdi ki zaten Baltık ülkelerine de Sovyetler hâkimdi. Bu durum karşısında Danimarka hiçbir karşılık vermeden Almanya'ya teslim olmuş fakat Norveç bunu kabul etmeyip direnmeyi tercih etmiştir. Harekete geçen Almanya Oslo, Stavanger, Trodhjem ve Narvik'e çıkarma yapmıştır. Almanya her ne kadar denizlerde güçlü İngiliz donanması ile mücadele etmek zorunda kalsa da[204] Almanya'nın donanmasını hava kuvvetleri ile desteklemesi sonucu İngiliz donanması çok fazla direnememişti. Böylece Almanya bazı limanları işgal etmiş ve denizaltı faaliyetlerine uygun olan fiyortlara denizaltılarını yerleştirip Norveç'i kuşatmıştı[205]. Bu olaylar üzerine 7 Mayıs da Avam Kamarasında başlayan müzakereler de Chamberlain ağır eleştirilere maruz kalmış[206] ve yapılan oylamalar sonucunda İngiltere de Chamberlain kabinesi düşmüş ve yerine 11 Mayıs 1940'da Winston Churchill Milli bir kabine kurmuştur[207].

---

[202] R.A.C. Parker, *a.g.e.*, s. 33.
[203] J.M. Roberts, *Yirminci Yüzyıl Tarihi*, Dost Kitabevi, Ankara 2003, s. 372.
[204] Kamuran Gürün, *Savaşan Dünya*.., s. 57-58; Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 449.
[205] Oral Sander, *a.g.e.*, s. 95.
[206] Kamuran Gürün, *Savaşan Dünya*.., s. 67.
[207] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 449.

d.Almanya'nın Fransa'yı İşgali

Alman ordularının Norveç ve Danimarka'yı kısa sürede saf dışı bırakması ile sıranın kendisine geleceğini bilen Fransızlar kendilerine yönelik bir saldırının Belçika üzerinden geleceğini tahmin ediyorlardı ve böyle bir durumda Fransızların önlerinde iki seçenek vardı. Bunlardan ilki olası bir Alman saldırısında Belçika'yı kendi kaderine terk edip, doğrudan Fransa sınırlarında güçlü mevkiler oluşturmak ve sınırlarını savunmaktı. Ancak bu ihtimalin bazı dezavantajları vardı. Böyle bir durumda Belçika işgal edilip ve bütün kaynakları Almanya'nın eline geçebilir, Almanya Fransa'nın gelişmiş sanayi bölgelerine daha da yaklaşıp tehlikesini arttırabilir ve böyle bir durumda Fransız ordusu daha uzun bir hattı savunmak durumda zorunda kalabilirdi. Ayrıca Almanya'nın Belçika'nın limanlarını ellerine geçirmeleri durumunda İngiltere ve Fransa arasındaki deniz iletişimi tehlikeye girebilirdi. Bu yüzden Fransız komutanlar ikinci seçenek olan Almanya'nın Belçika'ya saldırması durumunda Alman ordularını Belçika içlerinde karşılamayı uygun görüyorlardı[208]. Ancak Fransa'nın Belçika da bir savunma hattı oluşturabilmesi için Belçika ile ortak hareket etmesi gerekiyordu ama Belçika daha savaş öncesinde tarafsızlığını ilan ettiği için değil ortaklaşa hareket etmek askeri görüşmelerde bile bulunmadı[209]. Neticede batıda hızla ilerleyen Almanya da zaten 10 Mayıs 1940'da Belçika ve Hollanda'ya saldırıya geçmiş (**EK-5**) ve böylece Fransız-Alman savaşı da başlamıştı[210].

Almanya saldırıya başladığında ordusu toplanda 136 tümenden oluşuyordu. Bunların 89'u cephe hattı tümeniydi ve her tümen 18.000 askerden oluşuyordu. Ek olarak 46 tane ilk dalga tümeni, 6 motorize piyade tümeni ve 10 panzer tümeni vardı.

---

[208] R.A.C. Parker, *a.g.e.*, s. 36-37.
[209] Kamuran Gürün, *Savaşan Dünya..*, s. 67.
[210] Fahir Armaoğlu, "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", *Siyasal Bilgiler Fakültesi*, Cilt 13, Sayı 2, Ankara 1958, s. 150.

Panzer tümenlerinde toplanda 2500 tank mevcuttu. Fakat bunların yarısı PzKw I ve PzKw II tarzda eski ve hafif tanklardan oluşuyordu[211].

Fransız ordusuna baktığımız zaman ise toplamda 91 tümene sahip olup, bunların 3'ü hafif mekanize tümen, 3'ü zırhlı tümen ve 7'si motorize piyade tümeniydi. Ayrıca 31 A tipi piyade tümenine sahipti. Bu tümenlerin hafif süvari tümenleri büyük ölçüde mekanize ve kısmen zırhlı olup her tümen yaklaşık 16.500 askerden oluşuyordu. Hafif mekanize tümenlerinin 200 tankları vardı ve bunların yarısı PzKw III ve PzKw IV'e eşdeğer olan H-38 tanklarından oluşuyordu ve bu tümenler 10.000 kişilik askerlerden oluşuyordu. Bu yönleriyle bu tümenler Almanların panzerlerine benziyorlardı. Fransızların zırhlı tümenlerine bakıldığı zaman 5600 kişilik güce sahiplerdi ve 156 tankları bulunuyordu. Bu tankların 90'ı H.39 ve 66'sı da Char B tanklarından oluşmaktaydı[212].

Almanya'nın işgale başladığı ilk günden tarafsızlığını bir tarafa bırakan Belçika hemen Fransa ve İngiltere'den yardım talebinde bulunması üzerine Belçika'nın 22 ve Hollanda'nın da 10 tümenlik yani toplamda 32 tümenlik askerde Fransız ordularına dâhil oluyordu. Bu arada İngiliz ordusu da 10 tümenlik bir kuvvetle savaşa destek veriyordu yani savaş başladığında karada Müttefikler ile Almanya'nın güçleri neredeyse eşitti[213].

Savaşta bu eşitliği bozan ve savaşın gidişatını etkileyen bir durum ise tarafların hava güçleriydi. Fransızlar kuzey doğu cephesinde 1046 uçağa sahipti. Ayrıca İngilizlerin 416, Belçika ve Hollanda'nın 300 uçağı bulunuyordu. Müttefiklerin bu hava gücü karşısında Almanya'nın ise 3000'den fazla uçağı bulunuyordu. Bu durumda Almanlar karşısında Müttefikleri zayıf duruma düşürüyordu[214].

Savaşın başında tarafların güçleri bu durumdaydı ve Alman yıldırım orduları Hollanda'yı birkaç gün içinde tamamen ele geçirip 15 Mayıs 1940'da mağlup

---

[211] İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Dış Siyaseti ve Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 154.
[212] Gös. Yer.
[213] Kamuran Gürün, *Savaşan Dünya*.., s. 64,68.
[214] R.A.C. Parker, *a.g.e.*, s. 39.

etti. Almanya'nın saldırıya geçtiği ilk gün Belçika'nın Müttefiklerden yardım istemesi sebebiyle 500.000 kişilik bir kuvvetle yardıma giden Müttefikler Belçika'nın biraz daha fazla direnmesini sağladı. Fakat Alman ilerlemesine engel olunamadı ve Belçika da 27 Mayıs'ta teslim olmak zorunda kaldı. Zaten Alman birlikleri 12 Mayıs'ta çoktan Sedan'dan Fransız topraklarına girmişlerdi bile. Stuka uçaklarının saldırılarına Fransız topçularının direnememesi üzerine Almanların Fransız topraklarında ilerlemesi beklenenden daha kolay ve hızlı olmuştu. Bu durum karşısında Manş Denizi kıyılarına ve güneye çekilen Müttefik orduları ikiye ayrılmış ve bağlantıları kesilmişti. Bu arada Almanların kuşatması altında kalan Müttefik kuvvetlerinin elde kalan tek limanları olan Dunkerque Limanı'ndan askerlerini gemilerle İngiltere'ye tahliye etmekten başka çareleri kalmamıştı. 28 Mayıs - 4 Haziran tarihleri arasında 120.000'i Fransız olmak üzere toplamda 337.000 civarında asker güvenli bir şekilde tahliye edilmiş, fakat bu askerlerin tüm teçhizatları Almanlara kalmıştı.

İngilizlerin bu kadar askeri böyle kısa bir sürede tahliye etmesindeki en önemli etmen ise başta Hitler'in ordusunun büyük çoğunluğunu güneye yönlendirerek Fransız kuvvetlerini tamamen yok etmek istemesi oldu. Ayrıca boşaltma esnasında müthiş bir hava muharebesi de yaşanmış ve yaklaşık 300 Alman uçağı düşürülmüştür. Zaten Müttefiklerin bu savaşta tek başarıları da bunlar olmuştur[215].

Almanya'nın bu hızlı ilerlemeleri karşısında düzen ve disiplini bozulan Fransız ordusu adeta birbirinden bağımsız hareket ettiği için istenilen şekilde örgütlenemiyorlar ve ordudan tam anlamıyla faydalanamıyorlardı. İşte Fransızların bu durumda olduğu bir esnada Hitler 5 Haziran da ordularına tekrar hücum emrini verdi ve Alman orduları 2 gün sonra Fransız ordularını yararak 11 Haziran da Marne'i geçmeyi başardı. Bundan sonrada İsviçre sınırına ulaşan Alman askerleri Fransızların ünlü Maginot hattını arkadan çevirmeyi başardılar. Tam bir kaos'un

[215] Sina Akşin, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, 2. Baskı, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014, s. 225; Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 450.

hâkim olduğu Fransa da Alman askerleri 14 Haziran da Paris'e ilk adımlarını attılar[216].

Fransa'nın Alman orduları karşısında bu kadar kısa sürede mağlup olmasının bir sebebi de İngiltere ve ABD'den istediği yardımı alamamasıydı. Fransa Başbakanı Reynaud ABD Başkanı Roosevelt'den defalarca yardım istemiş ABD de her ne kadar silah ve uçak yardımında bulunacağını söylese de bu hiçbir zaman mümkün olmamıştır. İngiltere ise çok az bir hava gücüyle Fransa'ya destek vermişse de İngilizler kendi ulusal çıkarlarını Fransa'nın kurtarılmasından her zaman önde görmüşlerdi[217].

Bu arada Fransa da Başkomutanlık görevini Gamelin'den devralan Mütareke yanlısı Weygand hükümete bu konuda baskı yapmaya başlamış ve Alman kuvvetlerinin Paris'e girmesinden 2 gün sonra 16 Haziran da Başkan Reynaud istifa etmişti. Kabineyi kurma görevi verilen Mareşal Petain hiç vakit kaybetmeden mütareke isteğini Hitler'e bildirmişti. Almanya'nın tüm koşullarını kabul etmek zorunda kalan Fransızlar ayrıca bu mütarekeyi Almanlara 1918'de imzalattıkları mütareke yeri olan Compiegene ormanında ve aynı tren vagonunda imzalamak zorunda kalmışlardır. Böylece Hitler I. Dünya Savaşının da öcünü almıştır[218].

Yapılan mütarekeye göre Fransa'nın kuzeyi ve Atlantik kıyıları Almanlara terk edilecek, Fransa'da göstermelik de olsa bağımsız bir hükümet bulunacaktı. Bunun amacı ise İngiltere'ye karşı Fransızları yanlarında tutmaktı. Ayrıca Fransa 400.000 kişilik Alman işgal ordusunu besleyecekti. Bunun yanı sıra 1.5 Milyon Fransız Almanya'nın elinde esir olarak kalacaktı. Devletin ise başkenti Vichy'e taşınacak ve hükümet burada kurulacaktı. Denizlerdeki Fransız donanmasına gelince bu gemiler bir limanda kontrol altında tutulacak ve Almanya tarafından kullanılmayacaktı[219]. Ancak Almanya'ya bu konuda güvenmeyen İngiltere 3 Temmuz 1940'da limanlarındaki Fransız gemilerine el koydu ve Cezayir'in Mers-el-kebir Limanı'ndaki Fransız donanmasını Almanların eline geçmemesi için batırıp

[216] Mehmet Tanju Akad, *a.g.e.*, s. 293-294.
[217] Oral Sander, *a.g.e.*, s. 99-100.
[218] Liddell hart, *a.g.e.*, s. 93; İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 159,162.
[219] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 451.

imha etti. Bu olayda yaklaşık 1300 Fransız denizcinin de hayatını kaybetmesiyle zaten savaşta tam destek olmayan İngiltere ile Fransa'nın arası iyice açılmıştı.

Fransızlar için bu kötü tablonun ötesinde iyi haber ise Başbakan Reynaud döneminde Savaş Bakanı yardımcılığı yapan General De Gaulle'den gelmiş ve Londra'ya kaçan De Guella burada "*Hür Fransızlar*" hareketini başlatarak Almanya ile mücadeleye devam edileceğini bildirmiştir[220].

e.İtalya'nın Savaşa Girmesi ve Türkiye

Savaşın başladığı zaman tarafsızlığını ilan eden ve Almanya'ya 1942 yılından önce savaşa katılamayacağını bildiren Mussolini Almanya'nın batıda kısa sürede elde ettiği başarılardan etkilenmiş ve kararını değiştirmişti. Her ne kadar ABD Başkanı Roosevelt savaşa girmemeleri konusunda Mussolini'ye telkinlerde bulunsa da[221], Mussolini Roma'daki Venedik Sarayının balkonundan İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan ettiğini 10 Haziran 1940 tarihinde bildirmiş ve Güney Fransa'yı istila etmeye başlamıştı[222].

Bu tarihe kadar tarafsızlığını ilan edip savaş dışında kalmayı başaran Türkiye artık İtalya'nın da savaşa girmesiyle İngiltere ve Fransa'yla 19 Ekim 1939'de imzalamış olduğu ittifak antlaşmasının ikinci maddesi gereğince Türkiye'nin de savaşa girme yükümlülüğü doğmuştu. Çünkü savaş artık Akdeniz'e sıçramıştı[223].

Türkiye aslında 1940 Haziran ayına kadar savaşan devletlerden ciddi bir tehdit almamıştı. Fakat er ya da geç durumun değişeceğini bilen Türkiye bir yandan askeri hazırlıklarını sürdürürken bir yandan da İngiltere ve Fransa'nın da olumlu karşıladığı Balkan Antantı'na Bulgaristan'ı da dahil etmek istiyordu. Türkiye önce Dış İşleri Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu İngiltere ve Fransa da temaslarda

---

[220] Oral Sander, *a.g.e.*, s. 100-101.
[221] İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 163-164; Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 225.
[222] Ahmet Şükrü Esmer, "İtalya'nın Kararı", *Ulus*, 13 Haziran 1940, s. 1.
[223] Fahir Armaoğlu, *a.g.m.*, s. 150.

bulunmuş ve Ocak 1940 tarihinde ise Dış İşleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu Sofya'yı ziyaret ederek bu konuyu gündeme getirdiyse de bir netice alınamamıştı[224].

Fransa İtalya'nın bu hamlesi karşısında Türkiye'nin bir an önce savaşa girmesini en azından İtalya ile ilişkilerini kesip İngiltere ve kendilerine karada ve denizde bazı üstler vermeleri ve boğazların da Mihver Devletlerine kapatılmasını istiyordu[225]. Bunun üzerine hemen İngiltere ve Fransa'nın Türkiye Büyükelçileri 11 Haziran'da Türkiye'ye bu konuda baskı yapmaya başlamışlardı. Fakat hükümet 15 Haziran'da 1940'ta aldığı kararla Müttefiklerin bu isteklerini reddetmiş[226] buna gerekçe olarak da Müttefik devletlerle yapmış olduğu anlaşmanın 2 numaralı protokol gereğince Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda Sovyetler Birliği ile silahlı mücadeleye sebep olacağı ileri sürülmüştür. Türkiye, Sovyetler konusunda çok hassastı ve Müttefiklerden gelen bu talepleri Rusya ile görüşmek ve onların düşüncelerini öğrenmek için Sovyet büyükelçimiz Haydar Aktay'ı Molotov ile görüşmek için görevlendirmiş ve yapılan görüşmelerde Sovyetler açıkça Türkiye'yi tehdit etmiş ve Türkiye'de böyle bir durumu göze alamadığı için savaş dışı kalmayı sürdürmüştür[227].

Türkiye Sovyetler ile yaptığı bu görüşmeler neticesinde aldığı kararı Şükrü Saraçoğlu vasıtasıyla Müttefik devletler elçilerine bildirmiştir. Ancak Türkiye'yi bahane bulmakla suçlayan elçiler Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile görüşmek istemişlerdir. Büyükelçilerin tam da İnönü ile görüştüğü sırada İnönü'ye gelen bir notta Fransa'nın teslim olduğunu bildiriyordu. Bunun üzerine İnönü büyükelçilere bu haberi bildirdi ve üzgün olduğunu belirtti. Fransa'nın Almanya'ya teslim olduğu haberini İnönü'den alan Fransız büyükelçisi ağlamaya başlamıştı. İsmet İnönü ise onu teselli etmek için "*Ağlamayınız Ekselansları, Fransasız bir Avrupa düşünülemez."* demiştir[228]. Türkiye'nin savaşa girmemesi durumu karşısında İngiltere'nin tutumu daha gerçekçiydi ve Türkiye'ye ısrar etmemişti. Çünkü Türkiye'nin Almanlara yenilmesi halinde Irak ve İran petrolleri Almanya'nın eline

[224] Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası..*, s. 424.
[225] Fahir Armaoğlu, *a.g.m.*, s. 150.
[226] İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 164.
[227] Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet..*, s. 225-227.
[228] İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 165.

geçebilir, Süveyş Kanalı ve İran Körfezi Almanya'nın tehdidine maruz kalabilirdi. Ayrıca İngiltere Türkiye'nin savaşa girmesi halinde kendilerinden talep edecekleri askeri tesisatları karşılayamazdı. Bu yüzden Türkiye'nin savaş dışı kalması stratejik olarak İngiltere için daha önemliydi.

f. İngiltere Savaşı

Fransa'nın 22 Haziran 1940'ta Almanya karşısında dize gelmesiyle İngiltere de en büyük Müttefikini kaybetmişti. Mihver Devletlerine karşı Almanya'nın 22 Haziran 1941'de Barbarossa Harekâtı'na başlayana kadar olan süreçte İngilizler II. Dünya Savaşına yalnız mücadele etmek zorunda kalmıştı. Hitler için ise hali hazırda bir İngiltere ve diğeri Sovyetler olmak üzere iki tane düşman kalmıştı[229]. Aslında Almanya'nın asıl düşmanı Sovyetlerdi ve bu yüzden Hitlerin İngiltere ile savaşmak gibi bir planı yoktu. Hitler hatta 15 Tümenlik bir askeri birliğin seferberlik durumunu bile kaldırmıştı[230]. Zaten Hitlerin İngiltere'yi işgal etmesi Almanya'nın yararına olmazdı. Çünkü İngiltere büyük bir imparatorluk topraklarına sahipti ve güçlü bir donanmaya sahip olmayan Almanya tarafından ortadan kaldırılması durumunda Almanya bu toprakları kontrol edemez ve buralar Amerika ile Japonya'nın eline geçebilirdi. Bu yüzden düşman bir İngiltere'den ise dost bir İngiltere Almanya'nın daha çok işine geliyordu. Ayrıca Hitler İngiltere'yi ABD'ye karşı tampon bir bölge olarak da kullanmak istiyordu ve bu tasarladıkları gerçekleşirse Almanya tüm gücü ile asıl düşmanı olan Sovyetler Birliği üzerine yürüyebilirdi[231].

Dolayısıyla Hitler kendine İngiltere'den bir barış teklifinin gelmesini bekliyordu. Ancak İngiltere'de yönetim artık Almanya'yı yatıştırma politikası güden

[229] Burak Çınar, "II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İki Cepheli Savaş Sorunu", *Güvenlik Stratejileri Dergisi,* Sayı 20, İstanbul 2014, s. 66.
[230] İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.,* s. 166.
[231] Oral Sander, *a.g.e.,* s. 102.

Chamberlain hükümeti yerine toplumu bir Alman savaşına karşı hazırlıklı olmayı direnmeye davet eden Churchill hükümeti devralmıştı[232].

Churchill İngiltere'nin 13 Mayıs 1940'ta Başbakan olur olmaz İngiliz ulusuna şöyle sesleniyordu:

"*Size kan, ızdırap, gözyaşı ve terden başka bir şey vadetmiyorum politikamızın ne olduğunu sorarsanız şunu derim: Tüm varlığımız tanrının vereceği tüm gücümüzle denizde, havada, karada savaşmak… amacımız nedir diye sorarsanız size tek bir cümle cevap veririm: zafer !... Neye mal olursa olsun zafer, tüm dehşetine rağmen zafer… yol ne kadar uzun ve zor olursa olsun zafer."*

Churchill yine Fransa 22 Haziran'da Almanya'ya teslim olunca:

"*Sonuna kadar gideceğiz. Fransa'da savaşacağız, Denizlerde ve Okyanuslarda ve çıkarma sahillerinde, tarlalarda ve caddelerde, tepelerde savaşacağız. Asla teslim olmayacağız; bir an için bile inanmıyorum, ama eğer bu ada ya da büyük bir bölümü işgal edilirse, aç kalırsak, İngiliz Filosu tarafından silahlandırılan ve korunan deniz aşırı imparatorluğumuz mücadeleyi sürdürecektir. "* diye ulusuna seslenmişti[233].

Churchill bu kadar emin ve kararlı bir şekilde konuşurken ABD'nin er ya da geç bu savaşa uzak durmayıp gireceğini ve hali hazırda var olan Sovyet-Alman ittifakının uzun süre devam etmeyeceğini ve eninde sonunda birbirleri ile savaşacaklarını tahmin ediyordu[234]. Bunun için Churchill ABD başkanı Franklin Roosevelt'e başvurarak kendilerine destek vermelerini istedi. Bunun üzerine Roosevelt ABD halkının savaşa tarafsız kalmayı tercih etmesine rağmen İngiltere'ye bir ay içinde 500.000 tüfek, 80.000 makineli tüfek, 900 top gönderdi ve bunun üzerine İngiltere Almanya ile sonuna kadar mücadele etme kararı aldı.[235]

---

[232] Geoffrey Parker, *Chambridge Savaş Tarihi*, Çev: Füsun Tayanç-Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014, s. 365.
[233] Oral Sander, *a.g.e.*, s. 103.
[234] Geoffrey Parker, *a.g.e.*, s. 361.
[235] Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 228-229.

İngiltere'nin bu tutumu karşısında Hitler, 2 Temmuz'da komutanlarına İngiltere'nin işgali için plan ve hazırlıkların yapılması emri verdi. Hitler ayrıca düzenlenecek olan saldırıda kara ordusundan ziyade hava ve deniz kuvvetlerinin silahlandırılmasını talimatını verdi. Yapılan hazırlıklar neticesinde "*Deniz Aslanı*" harekâtı adı verilen ve 15 Eylül'de yapılması planlanan çıkarma harekâtı Hitler tarafından onaylandı. Hitlerin bu harekât planını onaylamasının bir sebebi de Sovyetlere düzenlenecek olan bir saldırının mevsim olarak zaten geç kalınmış olmasıydı ve bu sayede Sovyetlerin de kuşkularını ortadan kaldırıp İngiltere ile daha rahat mücadele etmek istiyordu[236].

Almanlar 15 Eylül'deki asıl harekâta zemin hazırlamak ve ordusunu güvenli bir şekilde karaya çıkartabilmek için havada ve denizde İngilizlere üstünlük kurmak zorundaydı. Bu da ancak Luftwafle'nin (Alman Hava Kuvvetleri) RAF'ı (İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri) mağlup edip Manş Denizi üzerinde hava üstleri kurmasıyla gerçekleşebilirdi[237]. Bu amaç doğrultusunda İngiltere Savaşı olarak adlandırılan Hava Muharebeleri 10 Ağustos 1940'ta başladı. Savaş başladığında Almanya'nın hava gücü 875 normal, 316 pike bombardıman uçağı ile 929 avcı uçağından oluşmaktaydı. Almanya'nın avcı uçakları tek motorlu Messersehemitt 109 ve çift motorlu Messersehemitt 110'lardı. İngiltere'ye baktığımızda ise hali hazırda 650 avcı uçağı mevcuttu. Bunun yanı sıra manevra kabiliyeti yüksek Hurrican ve Spitfire'lerden oluşuyordu[238].

Almanlar savaşın başında hava gücü olarak görüldüğü üzere üstün bir konumdaydılar ve ilk hava muharebelerini 15 Ağustos'ta başladılar. Bu saldırıda 75 Alman, 34 İngiliz uçağı düşmüştü. Almanlar 7 Eylül tarihinden itibaren ise doğrudan Londra'yı bombalamaya başlamışlardı[239].

Hava kuvvetlerindeki Almanya'nın bu üstünlüğü Uçak İmalat Bakanlığı'na Lord Beaverbrook'un atanmasıyla değişti. Çünkü İngiltere de uçak üretim sayısı iki katına çıkmış 1940 yılı boyunca İngilizler 4283 uçak üretirken, Almanlar 3000 uçak

[236] İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 166-167.
[237] R.A.C. Parker, *a.g.e.*, s. 57-58.
[238] Kamuran Gürün, *Savaşan Dünya*.., s. 83.
[239] Gös. Yer.

üretebilmişti. Ayrıca hava muharebelerinin kaderini belirleyen en önemli etmen RAF'ın radar sistemini geliştirerek uzaktan gelen Alman uçaklarının yerlerini ve yönlerini tahmin ederek, bu yolla Alman uçaklarını yok etmeyi başarmıştı. 16 Mayıs 1941'e kadar devam eden hava muharebelerinde İngilizler 915, Almanlar ise 1733 uçak kaybetmişti. Bu tarihten sonra Almanya zaten Sovyetlere yapacağı Barbarossa Harekâtı için uçak filolarını doğuya kaydırmış ve hava muharebeleri sona ermişti[240].

Alman-İngiliz muharebelerinin gerçekleştiği ikinci bir nokta da denizlerdi. Almanya denizaltılar sayesinde İngiltere'ye giden gıda ve çeşitli ham madde sevkiyatı yapan ticaret ve kuru yük gemilerini batırarak İngiltere'yi abluka altına almayı ve ekonomik olarak yıpratmayı amaçlıyordu. Ancak Almanya denizlerde o kadar güçlü değildi.

Hitler ayrıca İspanya'nın faşist lideri General Franco ile görüşüp İspanya'yı Almanya'nın yanında savaşa girmeye ve Cebelitarık'ı işgal edip denizlerde İngilizlere bir darbe vurmayı teklif ettiyse de Franco 10 Ocak 1941'de Hitlerin teklifini kabul etmedi. İngiltere ise Almanya'nın denizlerdeki bu saldırılarına ise ticaret ve hammadde gemilerine korumalı konvoylar oluşturarak güvenli bir şekilde sevkiyatlarının yapılmasını sağlamaya çalışıyordu. İngilizlerin daha sonra gemilerine denizaltısavar radarı yerleştirmesiyle ve Almanların deniz haberleşmelerindeki şifreleri (enigma) 1941 Haziran ayında çözmeyi başardıktan sonra denizlerde de İngilizler, kayıplarını azalttı ve üstün konuma geçtiler. Neticede Almanlar Barbarossa Harekatına yönelince İngiltere savaşı büyük ölçüde bitmiş ve durmadan 87 gece Londra bombalanmıştı. Bu savaşta İngiltere'de yaklaşık 43 bin insan ölmüş, 139 bin kişi yaralanmış ve 2,5 milyon insan evsiz kalmıştı[241].

Sonuç olarak İngiltere'nin yalnız savaşmak zorunda kaldığı bu bir yıllık süre zarfında İngilizler savaşı kazanmış ve İngiliz Ulusu yeniden kendine gelmiş, Churchill'in de liderliği sağlamlaşmıştı. Netice itibariyle İngiltere'nin doğrudan bir kara saldırısı olmadan mağlup edilebilmesinin çok zor olduğu ispatlanmıştı[242].

---

[240] Mehmet Tanju Akad, *a.g.e.*, s. 296-297.
[241] İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 171-173.
[242] J.M. Roberts, *a.g.e.*, s. 373.

3. Savaşın Afrika Yayılması ve İtalya'nın Akdeniz ve Kuzey Afrika'daki Faaliyetleri

10 Haziran 1940'ta İtalya Fransa'ya saldırmış ve II. Dünya Savaşına dahil olmuştu[243]. Özellikle İtalya'nın Akdeniz de güçlü bir donanma ve Hava kuvvetlerine sahip olmasıyla Malta ve Süveyş arasındaki İngiliz bağlantısı kesilme tehlikesi yaşamış, Fransa'nın Afrika'da sahip olduğu toprakları da Alman yanlısı Vichy denetimine geçmesiyle İngiltere zor durumda kalmıştı[244].

Bu durumda İtalya ve İngiltere arasında Akdeniz ve Afrika'da bir üstünlük mücadelesi başlamış ve İtalya Cebelitarık, Malta, İskenderiye ve Süveyş'i bombalarken İngiltere'de Rodos ve İtalya'nın önemli endüstri bölgelerini bombalamıştı. İtalya'nın Akdeniz'de her ne kadar hatırı sayılır bir gücü olsa da bu bölgeye tam olarak hâkim olamamıştı. Bu durum karşısında Almanya İtalya'ya hava gücü gönderip destek vermiş ve birçok İngiliz gemisini batırmışsa da yine de Akdeniz'den İngilizleri silememişlerdi[245].

İngiltere ve İtalya arasındaki deniz mücadelesinin yanı sıra Afrika'daki kara muharebeleri de önemlidir. İtalya'nın bu tarihte Doğu Afrika'da yaklaşık 200.000 kişilik askeri birliği vardı. Bunların sadece 91.000'i kendi askeri oluşturmakta geri kalanı ise sömürge askerlerinden meydana gelmekteydi. İngilizler ise Sudan ve Somali'de 22.000, Kuzey Afrika'da da 36.000 askeri sahipken, Kuzey Afrika'da İtalya'nın 160.000 kişilik bir askeri gücü bulunmaktaydı[246].

Denizlerde İngilizleri kontrol altına alamayan Mussolini 1940 Eylülünde Süveyş harekâtına karar verdi ve bu görevin başına da Mareşal Grazziani'yi getirdi. İtalya İlk haftada Sid-i Barani'ye kadar ilerledi. O dönemde İngiliz Nil Orduları Komutanlığı'nın başında General Wavell vardı. Wavell İtalyan orduları karşısında

---

[243] Hans-Adolf Jacobsen, *1939-1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı*, Çev: İbrahim Ulus, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989, s. 14.
[244] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 453.
[245] Oral Sander, *a.g.e.*, s. 107.
[246] İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 17-175.

daha zayıf bir orduya sahip olsa da hareketli bir savaş taktiği benimseyerek İtalyanlara karşı saldırıya geçmiş ve beş günde İtalyanları Mısırdan çıkarmayı başarmıştı. İlerlemeye devam eden İngiliz ordusu Mart 1941'de Bingazi'yi ele geçirmişti. Kuzey Afrika'da tam bir hezimete uğrayan İtalya birçok askerini İngilizlere esir vermekle kalmamış, çok sayıda top ve tankta İngilizlerin eline geçmişti. Bundan sonra ilerlemeye daha da devam eden İngiltere Habeşistan'a saldırıp buradan da Eritre ve Somali üzerinden Mayıs 1941'de Addis Ababa'yı İtalyanların elinden aldı. Böylece İtalya'nın Afrika İmparatorluğu büyük ölçüde yok olmuştu. Aslında İngilizler İtalya'yı buradan tamamen atıp, varlıklarına son verebilirdi. Ama Churchill'in bazı birliklerini Yunanistan'a yardım için Balkanlara göndermesiyle bu mümkün olmadı. Daha sonra da Hitler'in İtalya'nın yardımına Rommel komutasında birlikleri gönderince zaten bir kısmı Balkanlara gönderilen ve geri kalanı da yorgun olan İngiliz kuvvetleri Mısır'a geri püskürtülmüştü[247].

4. Savaşın Balkanlara Yayılması ve Türkiye'nin Savaş Dışında Kalma Çabaları

a.İtalya'nın Yunanistan'a Saldırması

İtalyan Lideri Mussolini, II. Dünya Savaşına girerken komşu ülkelere teminat vermiş ve onlarla birebir mücadele ve savaşa girmek istemediğini belirtmişti. Fakat sözünde durmayan Mussolini 28 Ekim 1940'ta Yunanistan'a saldırmıştı. Mussolini'nin böyle bir anda kararını değiştirmesinin sebebine bakıldığında ise[248] İtalya'nın Müttefiki Almanya'nın İtalya'ya haber vermeden Eylül'de Balkanlarda Romanya petrol akışını güvence altına almak için 1 panzer ve motorize piyade

[247] Mehmet Tanju Akad, *a.g.e.*, s. 296-297; Oral Sander, *a.g.e*., s. 107-108.
[248] Ahmet Şükrü Esmer, "İtalya-Yunan Harbi", *Ulus*, 30 Kasım 1940, s. 3; Ahmet Şükrü Esmer-Oral Sander, *a.g.e.*, s. 148.

tümeni, 2 avcı filosu ve 2 hava savunma alayını buraya yerleştirmişti. Bunun üzerine Balkanlarda prestijini korumak ve Almanya'dan önce hareket etmek için Hitler'e haber vermeden İtalya Yunanistan'a saldırmıştı[249].

Bu dönemde İtalya'nın Fransa'ya saldırıp dünya savaşına girmesiyle tedirgin olan Türkiye İtalya'nın şimdi Yunanistan'a saldırmasıyla ilgisini tamamen bu noktaya yöneltmişti. İtalya'nın Yunanistan'a saldırmasıyla ayrıca Türkiye Müttefik Devletleriyle yapmış olduğu ittifak anlaşması gereği hemen Yunanistan'a yardıma gitmeliydi. Zaten İngiltere'de mümkün olan en kısa zamanda Türkiye'nin savaşa girmesini istemişti. Alman Büyükelçi von Papen'in Hitlerin Balkanlarda yeni bir düzen kurmak istiyor demesi ve aynı zamanda Hitler'in Yunanistan ve Romanya'ya yerleşebileceği ihtimali yüzünden Türkiye savaşa girmeme kararı almıştı. Ancak Türkiye Bulgaristan'ın Yunanistan'a savaş ilan etmesi veya İtalya'nın Selanik'e saldırması durumunda savaşa gireceğini İngiltere ve Yunanistan'a bildirmişti. Türkiye ayrıca Bulgaristan'a ihtarda bulunarak Yunanistan'a karşı harekete geçmesi halinde Türkiye'nin de Bulgaristan'a karşı harekete geçeceğini bildirmişti. Bu sayede Türkiye, Bulgaristan'ın Yunanistan'a karşı bir saldırıda bulunmamasını istemiş ve dolaylı yoldan da olsa Yunanistan'a yardım etmişti[250].

b.Türk-Bulgar Saldırmazlık Paktı

İtalya'nın 28 Ekim 1940'ta Yunanistan'ı işgal etmeye başlamasıyla savaş Balkanlara sıçramıştı. Bu durum karşısında Türkiye şok yaşamıştı. Çünkü İtalya'nın böyle bir saldırıda bulunmasından Hitler habersiz olamazdı[251]. Bu gelişmeler karşısında daha önce de bahsettiğimiz gibi Türkiye ABD ve İngiltere'nin savaşa girme isteğini kabul etmemişti. Ancak Türkiye Romanya üzerinden gelebilecek bir Alman saldırısına karşı yine de Bulgaristan sınırına asker yığmaya, bazı illerde sıkı

[249] Geoffrey Parker, *a.g.e.*, s. 363.
[250] Fahir Armaoğlu, *a.g.m.*, s. 151.
[251] Kamuran Gürün, *Savaşan Dünya*.., s. 146-147.

yönetim ilan etmeye ve bazı demiryolu hatlarını kullanılmaz hale getirmeye başlamıştı[252].

Bulgaristan sınırlarında Türkiye'nin bu hareketlerinden her ne kadar tedirgin olsa da, Türkiye-Bulgaristan ilişkilerini geliştirmeye ve iyi tutmaya büyük önem veriyordu. Ayrıca Bulgaristan'daki Türkiye Büyükelçisi Şevki Berker Bulgaristan'da Alman karşıtı girişimlerde de bulunuyordu. Neticede 17 Şubat 1941'de Ankara'da Türk-Bulgar Ortak Demeci imzalanmış ve iki devlet birbirlerine saldırmamayı taahhüt etmişti[253].

c.Almanya ve İngiltere'nin Türkiye'yi Yanlarına Çekme Çabaları

Türkiye İtalya'nın Yunanistan'a işgal saldırısı karşısında savaşa girmemeyi başarmıştı. Ancak Churchill'in Balkan politikasının kilit noktası her zamanki gibi Türkiye'ydi. 29 Ocak'ta Churchill İnönü'ye yazdığı mektupta Türkiye'nin hemen İngiliz hava kuvvetlerine mensup uçak filolarına hava alanını sağlamasını istedi ve gerekçe olarak da Almanya'nın 4000 kadar hava kuvvetleri personelini Bulgaristan'a sızdırdığını ve böyle bir tehlikenin Türkiye için de geçerli olduğunu söylemişse de İnönü Türkiye'nin böyle bir şeye izin vermeyeceğini bu yüzden de teklifini reddettiğini bildirdi.

Türkiye'nin böyle bir girişimde bulunması zaten savaşa girmesi demek oluyordu. Yine İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden başkanlığında Şubat ayında Kahire'de İngiliz komutanlarıyla yaptığı toplantıda bazı subayların Türkiye'nin zayıf

---

[252] Mustafa Yahya Metintaş- Mehmet Kayran, "Refik Saydam Dönemi Hükümetleri Türkiye'nin Dış Politikası (1939-1942)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1, 2011, s. 307; Yavuz Özgüldür, *a.g.e.*, s. 144.

[253] Cemil Hasanlı, *Tarafsızlıktan Soğuk Savaşa Doğru Türk-Sovyet İlişkileri(1939-1953)*, Çev: Ali Asker, Bilgi Yayınevi, Ankara 2011, s. 66; Demecin tamamı için Bkz: İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasi..*, s. 641.

olduğunu söylemesine rağmen, bazıları da Türkiye'nin yanlarında savaşa girmeleri ve bunun Türkiye'nin son şansı olduğunu söylüyorlardı[254].

Eden daha sonra Genelkurmay Başkanı Sir John Dill'i ile birlikte Ankara'da Başbakan Refik Saydam, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ve Mareşal Fevzi Çakmak ile görüşmüş ve Almanya'nın Bulgaristan üzerinden Yunanistan'a saldırma ihtimali olduğundan bahsetmişlerdir. Böyle bir durumda kendilerinin tüm imkânlarıyla Yunanistan'a yardımda bulunacaklarını ve Türkiye'nin de yanlarında savaşa girmelerini istemişlerdir. Fakat Türkiye bunu yine kabul etmemiş ve sadece iki ülke arasındaki ittifakın devam ettiği ve Türk ordusunun desteklenmeye devam edileceği yönünde bir açıklama yapmışlardır[255].

Bu sıralarda Türkiye'ye bir girişimde Almanya'dan gelmişti. 4 Mart'ta Alman Elçisi von Papen'in İnönü'ye Hitlerin mektubunu takdim etmesi ve mektupta Bulgaristan'ın üçlü pakta katılacağı bunun üzerine Alman ordusunun burada bir takım önlemler alacağı fakat bunun kesinlikle Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik bir şey olmadığını aksine gelecekte bir Türk-Alman dostluğuna ortam hazırlayabileceğinden bahsediyor ve askerlerini Türk sınırından uzak tutacağını bildiriyordu[256].

İnönü ise 12 Mart tarihli Hitlere cevap olarak yazdığı mektupta Hitlerin göndermiş olduğu mektuptan duyduğu mutluluğu dile getirmiş ve Türkiye'nin Milli Mücadeleden beri belirlediği politika gereği, Türk bağımsızlığını sağlamak ve başkalarının haklarına da tecavüz etmemek olduğunu söylemişti. Ayrıca Türkiye'nin başka bir devlet ya da politik-askeri oluşumun etkisi ile hareket etmeyeceğini ama milli sınırlarına olan herhangi bir işgale de karşı koymaya kararlı olduğunu bildirmiştir[257].

Hitler'in İnönü'nün mektubunu okuduğu sırada ise 18-19 Martta Kıbrıs'ta Eden-Saraçoğlu görüşmesi yapılmaktaydı. Eden bu defa da Almanya'nın

---

[254] Selim Deringil, *a.g.e.*, s. 137-138.
[255] Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983, s. 21.
[256] Sezen Kılıç, *Hitler'in Gizli Dosyalarında Türkiye*, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 354-355.
[257] *a.g.e.*,s. 365-366.

Yunanistan'a saldırması durumunda Yugoslavya Almanlara savaş ilan ederse Türkiye'nin de aynı şekilde Almanya'ya savaş ilan edeceğini Yugoslavya'ya bildirmesini istiyordu. Fakat Saraçoğlu böyle bir girişimin Türkiye'yi tehlikeye düşüreceğini söylemişti. Bu toplantıdan birkaç gün sonra da Yugoslavya Mihver devletlerine dahil olmayı kabul etmişti[258]. Görüldüğü üzere Türk diplomasisi bu kritik dönemde Almanya ve İngiltere ile olan mesafesini korumuş ve savaşa dahil olmamayı başarmıştı.

d.Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktı

Bu dönemde Sovyetler Balkanlar'da Almanların etkinliğinin artmasından son derece kuşku duyuyor ve rahatsız oluyordu. Sovyetlerin bu kuşkularını arttıran bazı gelişmelere baktığımızda ise daha önce de bahsettiğimiz üzere Sovyetlerin Almanya ile anlaşamayıp dahil olmadığı Japonya-Almanya-İtalya Üçlü Paktının kurulması ve bu pakta Romanya ve Bulgaristan'ın da dahil olmasıydı. Bundan önce ise 27 Eylül 1940'ta Almanya'nın Finlandiya ile askeri bir anlaşma yapması da Rusları zaten rahatsız etmişti[259].

17 Şubatta Almanya'ya yakınlaşma eğilimi gösteren Bulgaristan ile Türkiye arasında saldırmazlık paktının imzalanması ve Mart ayında da Hitler-İnönü mektuplaşmasıyla Türk-Alman ilişkilerindeki yakınlaşma Sovyetlerin ilgisini Türkiye üzerinde yoğunlaştırmasına sebep oldu. Çünkü olası bir Rus-Alman savaşında Türkiye Almanların yanında savaşa girebilirdi[260].

Bu ihtimalleri göz önünde bulunduran Sovyet Rusya Türkiye'ye karşı girişilecek herhangi bir savaşta tarafsız kalacağını Ankara'ya bildirdi[261]. Türkiye'nin ise bu konuda yazılı bir açıklama yapılmasını istemesi üzerine 25 Mart 1941'de

---

[258] Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler..*, s. 123.
[259] Rıfkı Salim Burçak, *Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri (1791-1941)*, Aydınlık Matbaası, İstanbul 1946, s. 120-121.
[260] *a.g.e.*, s. 122-124.
[261] Bildirinin tamamı için Bkz: İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasi..*, s. 644.

Moskova ve Ankara'da Türk-Sovyet Ortak Bildirisi yayınlandı. Bildiriye göre iki devletten birine herhangi bir saldırı olduğu zaman taraflar birbirine saldırmayacak ve tarafsızlıklarını koruyacaklarını bildiriyorlardı[262]. Görüldüğü üzere Türkiye savaşın başından beri ilişkileri kötü olan Sovyetlerle de bir denge kurmuş ve savaş dışı kalma konusunda bir güvencede almıştı[263].

e.Almanya'nın Yunanistan ve Yugoslavya'yı İşgali

İngiltere Savaşı'nda istediği başarıyı sağlayamayan Hitler, İngilizleri barışa zorlamanın başka bir yolunu arıyor ve sonunda İtalya-Almanya ve Japonya'nın dahil olduğu "*Üçlü Pakt*" adı verilen ittifak anlaşmasını 27 Eylül 1940'ta imzalamışlardı[264]. Böylece Avrupa'da yeni bir düzen kurma işi İtalya ve Almanya'ya, Asya'da ise bu görev Japonya'ya verilmişti[265]. Bu pakta daha sonra 23 Kasım'da Romanya'da dâhil olmuş ve Almanya bu ülkeyle savaşmadan askerlerini ülke topraklarına yerleştirmişti.

Bu arada Yunanistan ile savaş halinde olan İtalya Yunanistan karşısında yenik duruma düşmüştü. İtalyanlara yardım götürmek isteyen Hitler 1 Mart 1941'de bu pakta Bulgaristan'ın da dâhil olmasıyla bu topraklar üzerinden askerini Yunanistan'a sokma hazırlıklarına başlamıştı. Bir yandan Yugoslavya'yı da kontrol altına almak isteyen Almanya bu ülkeye de baskı yapmaya başlamıştı. Almanya'nın bu baskısı karşısında üçlü pakta girmeyi kabul eden Prens Paul ve Başbakan Zwetkovitch 25 Mart'ta Yugoslavya'yı bu pakta dâhil etmişlerdi. Ancak hükümetin vermiş olduğu bu karara ordudan sert bir tepki geldi ve bir darbeyle indirilen Prens Paul ve Başbakanın yerine Alexandr'ın oğlu Piyer krallığa ve General Simoviç'te Başbakanlığa seçilerek bu anlaşmayı geçersiz kabul etmişlerdi[266].

---

[262] "Şayet Bir Tecavüze Uğrarsak…", *Vatan*, Sayı 211, 25 Mart 1941, s. 1.
[263] Cemil Hasanlı, *a.g.e.*, s. 67.
[264] Hans-Adolf Jacobsen, *a.g.e.*, s. 236-237,
[265] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 454-455.
[266] Rıfkı Salim Burçak, *Türk-Rus-İngiliz..*, s. 118.

Balkanlarda bu gelişmeleri büyük bir tedirginlikle takip eden Türkiye'yi ise rahatlatacak haber Almanya'dan gelmişti. Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop Ankara Büyükelçisi Papen aracılığıyla 5 Nisan 1941'de gönderdiği telgrafta olası bir Yunanistan işgalinde kesinlikle Türkiye'ye saldırmayacağını ve askerlerini sınıra belli bir mesafe uzaklıkta tutacağının garantisini veriyordu[267].

Almanya Türkiye'ye verdiği bu garantiden bir gün sonra 6 Nisan 1941'de Yugoslavya'ya ve Yunanistan'a aynı anda saldırmaya başlamış (**EK-6**) ve sınırlarını aşmıştır[268]. Türkiye Almanya'nın bu tavrı karşısında bir an rahatlamışsa da yine de tedbiri elden bırakmamış, olası bir savaş ihtimaline karşı Trakya Bölgesi ve İstanbul'daki halka Anadolu'ya göçmeleri karşılığında birtakım kolaylıkların sağlanacağı bildirilmiş,[269] Türk-Yunan ve Türk-Bulgar sınırlarına asker yığmaya ve Edirne-Uzunköprü arası demiryolu köprülerini tahrip etmeye başlamıştı. Türkiye'ye bir yandan da İngiltere ve ABD savaşa girmesi konusunda baskı yapmaya başlamışlardı. Ancak Türkiye, Almanya'nın kendisine verdiği böyle bir garanti karşısında onlara karşı savaşa girmeyi kabul edemezdi[270]. Zaten Selanik savaşa başladıktan üç gün sonra düşmüştü ve Yunanistan'a Kuzey Afrika'dan gelen üç tümenlik İngiliz askeri de Selanik'e çıkmadan Girit Adası'na çekilmek zorunda kalmıştı. Bu defa adalarda başlayan mücadeleler de Müttefik orduları Almanya'nın askerlerini paraşütlerle adaya indirmesiyle 20 Mayıs'ta Girit'i de terk etmek zorunda kalmışlardı. Yugoslavya'da ise ilk haftada Belgrad Almanların eline geçmiş ve 14 Nisan'da da Yugoslavya teslim olmak zorunda kalmıştı. Böylece bir kez daha Yıldırım Savaş'ı taktiğiyle saldıran Almanya Balkanlara ve Ege Adaları'na hâkim olmuştu[271].

Türkiye ise Yunanistan ve Yugoslavya'nın bu kadar kısa sürede yerle bir olup, işgal edilmesi karşısında kaygısının haklı olduğunu ve kendisini kendi yanında savaşa sokmak isteyen İngiltere'nin Yunanistan ve Yugoslavya'ya yetersiz desteği sonucu bu hale geldiğini biliyordu. Bu durumda İngiltere'nin yoğun ısrarları

---

[267] Sezen Kılıç, *a.g.e.*, s. 376-377.
[268] Ahmet Emin Yalman, "Özürleri Kabahatlerinden Bile Büyük", *Vatan*, 7 Nisan 1941, s. 1; Falih Rıfkı Atay, "Balkanlar Muharebesi Başlamıştır", *Ulus*, 7 Nisan 1941, s. 1.
[269] Falih Rıfkı Atay, "Trakya ve İstanbul Hakkındaki Tedbir", *Ulus*, 12 Nisan 1941, s. 1.
[270] Yavuz Özgüldür, *a.g.e.*, s. 143-144.
[271] Rıfkı Salim Burçak, *Türk-Rus-İngiliz..*, s. 119.

karşısında direnen Türk devlet adamlarının ne kadar haklı olduğunu kanıtlıyor ve İngiltere'ye kızıyorlardı[272].

5. Savaşın Doğuya Yayılması

a.Türk-Alman Saldırmazlık Paktı

Almanya 1941 yılı bahar aylarında Balkanlarda iyice etkinliğini arttırmıştı. Bu konuda endişelenen Türkiye'yi rahatlatmak ve kendi yanına çekmek isteyen Almanya, ilk girişimi Dışişleri Bakanı Ribbentrop Almanya'nın Türk Büyükelçisi Gerede'ye 10 Nisan 1941'de Berlin'de yapmış[273] ve Yunanistan'dan geçen Sofya-İstanbul demir hattının çalışmasına ve bu hattın idaresine Türkiye'nin de alınmasını istemişti[274]. Ribbentrop ayrıca Nisan ayında Mihver yanlısı Reşit Ali Geylani'nin Irakta darbe yaparak iktidarı ele geçirmesi ve Almanya'dan yardım istemesi üzerine 17 Mayıs'ta Papen'e telgraf göndermiş ve Türkiye ile görüşmelere hemen başlaması emrini vermişti.

Almanya Irak'a göndermek üzere asker ve askeri malzemenin Türkiye'den transit geçişini istiyordu ve karşılığında ise Edirne sınırında bazı düzenlemelerin Türkiye lehine yapılacağını bildiriyor ve Ege Adaları'ndan da toprak teklif ediyordu. Çünkü Almanya bu sayede Büyün Ortadoğu petrollerine sahip olabilecekti[275].

Papen böyle bir anlaşmanın Türkiye ile mümkün olmayacağını Ribbentrop'a anlatmaya çalışmıştır. Çünkü Türkiye özellikle transit geçiş konusunda daha önce İngiltere ile yaptığı anlaşma ile çelişmeyecek bir anlaşma imzalamaya razı olabilirdi

---

[272] Selim Deringil, *a.g.e.*, s. 142.
[273] Yavuz Özgüldür, *a.g.e.*, s. 144-145.
[274] Sezen Kılıç, *a.g.e.*,s. 383.
[275] Fahir Armaoğlu-İsmail Soysal, "Türkiye'nin Hitler Almanya'sı ile İlişkileri (1933-1941)", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, TTK, Ankara 1991, s. 304; Sezen Kılıç,*a.g.e.*, s. 401-402.

ve zaten Türkiye Almanya ile yürüttüğü görüşmelerde İngiltere'yi haberdar ediyordu[276].

Türkiye Mayıs ayı boyunca Almanya ile yaptığı ikili görüşmelerde Almanya'nın transit geçiş konusundaki baskılarına rağmen net bir cevap vermemiş, İngiltere ve Almanya arasında zor durumda kalmıştı. Neyse ki Mayıs ayının sonunda İngilizlerin Bağdat'a girerek Geylani yönetimine son vermesi ve burada kontrolü eline almasıyla Almanya'nın Ortadoğu'yu ele geçirme planları suya düşmüştü[277].

Ribbentrop 1 Haziran'da Papen'e gönderdiği telgrafta Irakta meydana gelen bu ani değişiklik yüzünden savaş malzemelerini transit olarak taşıma konusunun kapanmış olduğunu bildirmiştir[278].

Bu gelişmeler karşısında yol ayrımına gelen Almanya'nın önünde iki seçenek vardı. Ya Türkiye'yi işgal edip bu yolla Ortadoğu'ya hâkim olacaktı yada Türkiye ile anlaşma imzalayarak doğu sınırını güvenceye alıp asıl hedefi olan Sovyet Rusya'ya saldıracaktı. Almanya bu noktada Sovyetlere savaş açmayı uygun gördü ve Barbarossa Harekâtını düzenlemeden dört gün önce 18 Haziran 1941'de Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Paktını imzaladı[279]. Almanya ve Türkiye arasındaki bu antlaşma ile ilgili Türk basınında antlaşmadan çok memnun olunduğu lakin halen İngiltere ve Fransa ile Müttefikliğin devam ettiği mesajı verilmişti[280].

İngiltere'ye baktığımızda Türkiye'nin bu girişimini bir noktaya kadar haklı görüp anlayışla karşılamışsa da[281] Türkiye'nin böyle bir anlaşma yaparak Almanya'nın sağ kanadını güvence altına almasına dolaylıda olsa katkı sağladığı için oldukça rahatsız olmuştu. ABD'nin öfkesi ise İngiltere'den daha fazlaydı ve Türkiye ile yapmış olduğu ödünç verme ve kiralama kanunu çerçevesinde Türkiye'ye yaptığı yardımı kesti. Oysaki ne ABD'nin ne de İngiltere'nin Türkiye'yi bu noktada suçlamaya hakkı yoktu. Çünkü İngiltere Balkanlarda kendisi bile Almanları

[276] Selim Deringil, *a.g.e.*, s. 144-145.
[277] Yavuz Özgüldür, *a.g.e.*,s. 147.
[278] Sezen Kılıç, *a.g.e.*, s. 416.
[279] *Düstur*, Tertip 3, Cilt 22, 25 Haziran 1941, s. 1355; "Türk-Alman Dostluk Anlaşması Hariciye Vekaletinde İmza Edildi", *Vatan*, Sayı 297, 19 Haziran 1941, s. 1; Yavuz Özgüldür, *a.g.e.*, s. 148.
[280] Yunus Nadi, "Türk-Alman Antlaşması", *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1941, s. 1.
[281] Süleyman Seydi, *1939-1945 Zor Yıllar 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de İngiliz-Alman Propaganda ve İstihbarat Savaşı*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2006, s. 208.

durduramamış, Yunanistan'ı işgalden kurtaramamıştı. Bu durumda Türkiye Almanya'ya tek başına nasıl karşı koyabilirdi. Ayrıca Türkiye Almanya'ya geçiş hakkı vermeyerek Ortadoğu'yu ve petrollerin Almanya'nın eline geçmesini önlemiş ve hatta Sovyetleri güneyden işgal edilmekten kurtarmıştı. Dolayısıyla Türkiye'nin böyle bir coğrafyada yaptıkları küçümsenemezdi[282].

b.Barbarossa Harekatı ve Nazi-Sovyet Savaşı

Hitlerin II. Dünya Savaşının başındaki Müttefiki ile savaşa ne zaman karar verdiği tartışma konusu olmakla beraber Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'un 12-13 Kasım 1940 tarihinde Berlin'de yapılan görüşmelerde Hitler'in Japonya, İtalya ve Sovyetlerin dâhil olduğu dörtlü bir ittifak teklifine Türk boğazları, Baltık devletleri üzerinde hâkimiyet ve Bulgaristan'da üsler istemesi gibi konularda anlaşamadıkları için[283] duruma sinirlenen Hitler ordularına 18 Aralık'ta Sovyetleri ezmek için hazırlıkların başlamasına ve 15 Mayıs 1941'de de harekete geçilmesine dair emir vermişti[284].

1941 baharında Balkanlara tamamen hâkim olan Hitler, 18 Haziran 1941'de Türkiye ile Saldırmazlık Paktı imzalayıp sağ tarafını da güvence altına alınca[285] 22 Haziran'da Alman orduları Sovyetlere harekâta geçmiş[286](**EK-7**) ve aynı gün İtalya'da Sovyetlere savaş ilan etmişti[287]. Hitler'in "*Barbarossa*" diye adlandırdığı ve adını Orta Çağ İmparatoru I. Friedrich Barbarossa'dan alan harekat başlamıştı. Böylece Avrupa'dan sonra savaş Asya'da doğu yönünde de yayılmıştı. Hitlerin hedefi tüm gücü ile savaşıp en kısa zamanda Sovyetleri yok etmekti. Dünya askerlik tarihi belki de böylesine büyük bir işgal harekâtını o tarihe kadar görmemişti. Alman orduları İtalya ve bazı uyduları dâhil toplam 190 Tümen, 3712 Tank, 4950 Savaş

[282] Fahir Armaoğlu-İsmail Soysal, *a.g.m.*, s. 304.
[283] Fikret Arıt, *Büyük Savaş 2. Dünya Savaşı Tarihi*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1977, s. 102,104.
[284] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 458.
[285] *a.g.e.*, s. 460.
[286] Yunus Nadi, "Alman-Rus Harbi", *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1941, s. 1.
[287] Yeni Sabah, No: 1126, 23 Haziran 1941, s. 5.

uçağı, 47260 top ve toplamda 5,5 milyon askerden oluşmaktaydı. Ayrıca Alman askerleri bu zamana kadar birçok cephede savaştığından tecrübeliydiler[288].

Böylece Sovyetler Almanların düşmanı konumuna geliyordu. Dolayısıyla bu durumda Müttefikler ile Sovyetlerin birlikte hareket etmesi kaçınılmazdı ve ilk girişim Sovyetlere Almanların saldırdığı 22 Haziran akşamı İngiltere'den geldi. Churchill radyoya verdiği demeçte Sovyetler ile işbirliği yapmaya hazır oldukları bildiriyordu. Moskova'da 12 Mart 1942 tarihinde İngiltere ve Sovyetler arasında yapılan görüşmeler sonucu ortak harekât anlaşması imzalanmış, buna göre birbirlerine her türlü yardımı yapmayı kabul etmişlerdi. İngiltere bu anlaşmadan sonraki ilk üç ayda Sovyetlere 450 uçak, 22 bin ton kauçuk çeşitli askeri malzeme ve endüstrisi içinde bazı ham maddeleri vermişti. Amerika ise savaşa katıldıktan sonra bu anlaşmaya 22 Mayıs 1942'de dahil olmuş ve savaş boyunca Sovyetlere 11 milyar dolarlık maddi yardımda bulunmuştu. Ancak burada değinilmesi gereken en önemli nokta ise bu yardımların Sovyetlere nasıl ulaştırılacağıydı. Bunun için ise iki seçenek bulunmaktaydı. Bunlardan biri boğazlar diğeri ise İran'dı.

Türkiye tarafsız olduğu için bu dönemde boğazları kapatmıştı ve Ege adalarında da Alman hâkimiyeti olduğu için boğazlardan yardım göndermek mümkün değildi. Bu yüzden İngiltere ve ABD'nin Sovyetlere yardım ulaştırması için İran yolunu kullanması gerekiyordu. Bu tarihte ise İran tahtında Rıza Şah oturuyordu ve İngiltere'nin bütün baskılara rağmen böyle bir şeye yanaşmıyordu. Bunun üzerine Ağustos ayında harekete geçen Sovyet ve İngiliz askerleri İran'ı işgal etti ve tahta da Rıza Şah'ın oğlu Muhammed Rıza Pehlevi'yi geçirdiler[289].

Türkiye Doğu sınırında meydana gelen bu gelişmelerden büyük rahatsızlık duyuyordu ve tarafsızlığının tehlikeye düşmesinden korkuyordu. Bunun üzerine İran'ı işgal etmeden önce 11 Ağustos'ta Sovyet-İngiliz elçileri Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve egemenliğine saygı göstereceklerini bildiren birer nota vermişlerdi.

[288] Türkkaya Ataöv, *II. Dünya Savaşı*, İleri Yayınları, İstanbul 2008, s. 109-112.
[289] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 461-462.

Çünkü Churchill Türkiye'nin Almanların Ortadoğu'ya geçmesini önlemek için ne kadar önemli olduğunu biliyordu[290].

Savaş stratejisi olarak Almanlar üç koldan Sovyetlere saldırmıştı.(**EK-8)** 6 Seyyar ve 23 Piyade Tümeni ile Kuzey ordusu Leningrad'a, 15 Seyyar ve 45 Piyade'den oluşan merkez ordusu Moskova'ya ve 33 Alman-Roman piyade tümeni ile 8 seyyar tümenden oluşan güney orduları da Ukrayna üzerinden Kafkaslara ilerlemeye başlamıştı[291].

Almanya'nın bu stratejisi ve güçlü ordusu karşısında Sovyetler ise bu savaşa 146 Tümen ile girmişti. Ayrıca iç bölgelerde ve Uzak doğuda 133 tümen daha mevcuttu. Kızıl ordunun savaş başladığında yarısı eski, 4/3'ü de servis dışı, 200.000 tankı mevcuttu. Ancak bunların 1500 tanesi ağır tanksavar silahlarının bulunduğu KV ve T-34'lerdi ve bunlar savaşın en başarılı tanklarıydı. Ayrıca karada Rus topçu birlikleri teçhizat ve personel olarak mükemmellerdi. Hava gücü olarak ise 2000'i yeni olmak üzere 8000 uçağı mevcuttu[292].

Almanların Sovyet sınırını aşmasıyla başlayan savaşın ilk altı ayında Almanlar büyük ilerleme kaydetmişti. 25 Haziran gecesi Nazi ordusu 250 km ilerlemiş 10 Temmuzda bunu 600 km'ye çıkarmış, iki büyük kent olan Kiev ve Minsk'de bombalanmıştı[293]. Bu ilerleme karşısında Almanlar ilk haftada 287.000 askeri esir almış, 2500 tank ve 1500 topta ele geçirilmişti. 15 Temmuzda ise Smotensk kuşatılmış ve burada da 100.000 Sovyet askeri, 2000 tank ve 1900 top ele geçirilmişti. Ağustos ayında ise Roslavl civarında 54.000 asker daha esir alınmıştı[294].

Bu süreçte Sovyetlerin elinden çıkan topraklarda Sovyet nüfusunun % 40'ı da kaybedilmiş ayrıca demir, çelik, kömür, alüminyum gibi değerli madenler ve tahıl depoları da Almanların eline geçmişti. Böylece tüm bu zenginliklerde kaybedilmişti. Almanlar da bu başarıları kazanırken Temmuz ayında günde ortalama 4000-7000 arası ve Ağustos'ta da 9000 askerini kaybetmeye başlamıştı. Bu arada Tayfun adı

---

[290] Selim Deringil, *a.g.e.*, s. 157.
[291] R.A.C. Parker, *a.g.e.*, s. 78.
[292] *a.g.e.*, s. 77-78.
[293] Türkkaya Ataöv, *a.g.e.*, s. 112.
[294] R.A.C. Parker, *a.g.e.*,s. 78.

verilen başkent Moskova'ya saldırı planı devreye sokulmuş, 1 milyondan fazla asker ile Almanya Moskova'yı kuşatmıştı[295].

Alman ordusu, Kasım'da havaların iyi gitmesiyle Moskova'yı iki koldan kuşatmış ve 21 mil kadar yaklaşmıştır. Ancak Aralık ayında havaların iyice soğuması sonucu kuzey birlikleri komutanı Orgeneral Hans Reinhardt 5 Aralık'ta birliklerin gücünün kalmadığını ve aynı gün Güney ordusu Komutanlarından Orgeneral Heinz Guderian kar, fırtına, soğuk, sis gibi kötü hava koşulları nedeniyle saldırının durdurulmasını teklif ediyordu[296].

Kısa bir sürede zafere ulaşacaklarından emin olan Almanların belki de hesaba katmadıkları en önemli şeyde Rusya'nın bu sert hava koşullarıydı ve ordu bu doğrultuda yeterli bir hazırlık yapmamıştı. Bu yüzden motorlu araçlardan istenilen verim alınamamış ve böyle kötü hava koşullarına alışık olmayan Alman askerleri savaşamamıştı. Bu defa sıra bu şartlara alışık olan Rus askerlerine gelmişti. Karşı taarruza geçen Sovyet orduları karşısında Hitler ilk defa gerilemek zorunda kalmıştı. 1941 yılının son günlerinde doğu cephesinde durum buydu[297].

6. Japonya'nın Pearl Harbor Baskını ve Savaşın Dünyaya Yayılması

Japonya daha I. Dünya Savaşından sonra özellikle Pasifik'te ABD ve İngiliz güçleri tarafından ezilmekte olduğundan şikâyet etmekteydi. Japonların asıl amacı ise Japon adalarında bulunmayan ham maddeleri temin etmek ve kalabalık bir nüfusa sahip olan Çin'i pazar olarak kullanmaktı. Bunun için 1931 yılında Mançurya'ya saldırarak Japonya'ya bağlı bir uydu devlet haline getirdi. 1937 yılında ise Japonlar

[295] Türkkaya Ataöv, *a.g.e.*, s. 111,114.
[296] Fikret Arıt, *a.g.e.*, s. 118-119.
[297] William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, Çev: Alaaddin Şenel, 9. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2004, s. 784.

bu defa Çin'e saldırmıştı. Çin ise bu durumdan ancak ABD'nin yardımıyla kurtulabilmişti[298].

Bu tarihten sonra gerginleşen Japon-ABD ilişkileri II. Dünya Savaşının başlamasıyla iyice belirgin bir hal almıştı. Savaş başladığında her iki devlette tarafsızdı ama takip ettikleri politikalar yüzünden devamlı birbirleriyle çatışma halindeydiler. Almanya'nın Avrupa'da hızla yayılması, Hollanda ve Fransa'yı kısa sürede saf dışı bırakması, Japonya'nın önce Hollanda sömürüsü olan Endonezya'yı kontrol altına alması ve daha sonra da çöken Fransa'nın yerine kurulan Vichy Hükümeti ile anlaşıp Ağustos 1940'ta Hindiçini'de daha fazla ekonomik ve askeri imtiyaz kazanmıştı.

Bu gelişmeler karşısında ABD ise Japonya'yı sadece protesto etmekle yetinmiş ancak kısa bir süre sonra Almanya-İtalya ve Japonya'nın 27 Eylül 1940'ta Üçlü Paktı İmzalamasıyla ABD'de de İngiltere ile iyice yakınlaşmıştı. Zaten Almanya'nın da Sovyetlere savaş ilan etmesiyle Roosevelt ile Churchill arasında yapılan görüşmelerde son gelişmeleri değerlendirmişler ve 15 Ağustos 1941'de Sovyetlere yardım etme kararı almışlardır. Aynı zamanda Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın temelini oluşturan Atlantik Demecini de ilan etmişlerdir[299].

Japonya, Almanların Sovyetlere saldırması üzerine hemen harekete geçmemişti. Çünkü Almanların Sovyetleri hemen yenebileceğine inanmıyorlardı. Ama en geç 1942 yazında kesin bir Alman zaferi bekliyorlardı. Japonlar böyle bir Alman zaferinden yararlanmak için hemen harekete geçti[300] ve 6 Aralık 1941'de tam da Almanya'nın Sovyetler karşısında geriye çekilmek zorunda kaldığı günün ertesi günü ABD'nin Havaii Adası'ndaki Pearl Harbor deniz üstüne saldırıp, ABD'nin de savaşa girmesine sebep oldular[301].

Japonya'ya 26 Kasım'da Kuril Adalarından hareket eden 6'sı uçak gemisi, toplam 30 parçadan oluşan bir filo ile 7 Aralık 1941 sabahı havalanan 360 uçağıyla

---

[298] Oral Sander, *a.g.e.*, s. 125.
[299] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 464-465,467.
[300] R.A.C. Parker, *a.g.e.*, s. 94.
[301] William H.McNeill,*a.g.e.*, s. 784.

Pearl Harbor'ı bombalamaya başladı[302]. ABD ise Japonların kuzeyden Sovyetlere ya da güneyden Tayland, Birmanya ve Malaya gibi yerlere saldıracaklarını düşündükleri için böyle bir baskına hazırlıksız yakalandılar. Bu saldırıda Japonlar ABD'nin gemilerinin büyük çoğunluğunu batırmış, binlerce askerin de bu gemilerin içinde can vermesine neden olmuştur[303].

Japonya'nın ABD'ye saldırısından kısa bir süre sonra İngiltere ve onun dominyonları Kanada, Kosta Rika, Avustralya gibi ülkelerde hemen harekete geçti, zaten çok geçmeden Almanya ve İtalya'da 11 Aralık'ta ABD'ye savaş ilan etti ve böylece savaş tüm dünyaya yayıldı[304].

Toplamda Japonlar denizlerde biri dünyanın en büyüğü ve en güçlüsü olan Yamato ile toplam 10 savaş gemisi, 10 uçak gemisi, 8 ağır, 18 hafif kruvazör, 113 destroyer ve 63 denizaltıya sahipti. Karada da her biri 18.000 askerden oluşan 55 tümeni bulunuyordu. Ayrıca 2000'den fazla hava gücü de vardı[305].

Japonlar yaptıkları bu ani saldırıda, ABD'ye epey zarar vermiş, toplamda ABD'nin 4 ana savaş gemisi batmış, 4 tanesi de ağır hasar almıştı. Bunun yanında 3 Muhrip, 4 küçük gemi ve 3 kruvazör de hasar almıştı. Hava da ise 188 adet uçağını kaybeden ABD'nin, 68 tane uçağı da ağır hasar görmüştü. Japonya'ya baktığımızda ise 21 uçağı hafif, 70 uçağı da ağır hasar almıştı. Deniz de 5 cep deniz altısı kaybolmuştu. Tarafların kaybettikleri asker sayısına baktığımızda ise ABD 3435 ölü ya da yaralı verirken, Japonlar da yaklaşık 100 askerini kaybetmişti[306].

Pearl Harbor'dan sonra Saldırılarına devam eden Japonlar Malaya ile Tayland'a asker çıkarıp, Endonezya ve Filipinlere geçtiler ve Birmanya, Yeni Gine civarındaki adaları ele geçirip, Avustralya kıyılarına çıktılar. Böylece ABD ve İngiltere Batı Pasifikteki tüm deniz ve hava üstünlüklerini kaybetti[307].

---

[302] Mümtaz Faik Fenik, "Japonya-Amerika Çarpışması Başladı", *Ulus*, 8 Aralık 1941, s. 3.
[303] Türkkaya Ataöv, *a.g.e.*, s. 115-116.
[304] Mümtaz Faik Fenik, "Yeni Bir Safha Başlarken", *Ulus*, 12 Aralık 1941, s. 1,3; Percy L. Greaves, *Pearl Harbor The Seeds and Fruits of İnfamy*, Ludwig Won Mises İnstitute, Alabama 2010, s. 350.
[305] R.A.C. Parker, *a.g.e.*, s. 98-99.
[306] Liddell Hart, *a.g.e.*, s. 231.
[307] Türkkaya Ataöv, *a.g.e.*, s. 116.

7. Türkiye'yi Zor Durumda Bırakan Krom Sorunu

Savaşın bu yıllarında Türkiye'yi İngiltere ve Almanya'nın arasında bırakan, baskı yapmalarına sebep olan en önemli meselelerden biri krom sorunuydu. Özellikle askeri araç üretiminde kullanılan çelik ve yüksek dirençli zırh bu ham maddenden yapılıyordu. Bu durumda savaşan devletlerin yönünü Türkiye'ye çevirmelerine sebep oluyordu. Çünkü Türkiye dünyada krom cevherinin sayılı üreticilerinden biriydi[308].

Bu durumda Türkiye iki ülke arasında çok hassas bir diplomasi yürütmesi gerekiyordu ve bu işin sorumluluğu da Numan Menemencioğlu'nun omuzlarına yüklenmişti. Menemencioğlu, 1939 yılı Aralık ayında Londra'da yaptığı bir gezide, İngilizlere 20 yıllık bir süreyle bu kromu almalarını önermiş fakat İngilizler sadece 2 yıl süreyle almayı kabul eden bir anlaşma yapmışlardır[309].

Daha sonra 1921 yılında krom satışı konusunda görüşmek üzere Ankara'ya gelen Clodius başkanlığındaki Alman heyeti yaptığı görüşmeler sonucu Türkiye'nin krom ve bakır sevkiyatının ancak savaş araçları karşılığında Almanya'ya satılabileceğini Alman Dışişleri Bakanlığına bildiriyordu[310]. Çünkü Türkiye bu dönemde takas usulü alış-veriş yapmayı tercih etmiş, böylece hem kendi hammadde ve mamullerini satmış hem de sanayisi için gerekli malları temin edebilmişti[311].

Görüşmeler neticesinde imzalanan "*Clodius Antlaşması*" sonucunda Türkiye İngilizlerle yapmış olduğu ahde vefa gereği 1943 yılından önce Almanya'ya krom satamayacaklarını ancak 1943 yılından itibaren 90,000 ton, 1944'te de 45,000 ton kromu sadece karşılığında 18 milyon değerindeki askeri malzeme almak şartıyla satılmasını kabul eden 9 Ekim 1941 Türk-Alman Ticaret ve Ödeme Anlaşması imzalandı[312].

---

[308] Selim Deringil, *a.g.e.*,s. 161.
[309] Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye*, Çev: M. A. Karabağ-Örgen Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul 2002, s. 99.
[310] Sezen Kılıç, *a.g.e.*, s. 284.
[311] M. Selçuk Özkan, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Takas Usulü Ticareti", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 34, Yaz 2012, s. 93.
[312] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 447.

Türkiye böylece hem İngiltere hem Almanya ile ilişkilerini dengeli tutmayı başarıyor ve ekonomik ve askeri yönden birtakım sıkıntılardan kurtulmayı amaçlıyordu[313]. Almanya ve Türkiye'nin bu anlaşması İngiltere ve ABD'nin tepkisini çekmiş ve 14 Nisan 1941'de Türkiye'ye birer nota vermişlerdi. Bunun üzerine Türkiye kısa süreliğine krom ihracatını durdurmuşsa da Alman baskıları sonucu yeniden göndermeye devam etmiştir[314]. Ancak devam eden İngiltere ve ABD baskısı karşısında Türkiye'nin çok fazla da direnmesi mümkün değildi. Sonuçta savaşta da dengeler Müttefik devletlerinin lehinde değişmekteydi. Türkiye bu baskı ve gelişmeler sonucu 21 Nisan 1944'te Almanya ile ekonomik ilişkilerini kesmek zorunda kaldı[315].

[313] Yavuz Özgüldür, *a.g.e.*, s. 157.
[314] Süleyman Kocabaş, *a.g.e.*, s. 152.
[315] Nuri karakaş, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Krom Satışı ve Müttefik Politikaları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XXV, Sayı 2, 2010, s. 477.

III. BÖLÜM

SAVAŞA DENGENİN GELMESİ (1942-1943)

A. DOĞU CEPHESİ VE RUS-ALMAN SAVAŞI

1. Stalingrad Kuşatması ve Alman Hezimeti

Almanya'nın 1941 Haziran'ında Leningrad, Moskova ve Kiev yönünde üç koldan başlayan taarruzu nedeniyle savaş başladığında Alman ordusu silah ve teçhizat bakımından zayıf olan Sovyet orduları karşısında büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Almanlar 19 Eylül'de Kiev, 16 Ekim'de Odessa ve 21 Ekimde de Rostav'ı ele geçirmiş, böylece Sivastopol hariç tüm Kırım Almanların eline geçmiştir[316].

Bu sayede Sovyet topraklarının 2.590.000 karelik bir kısmı Almanların eline geçmiş ve çok sayıda asker ölmüş ya da esir düşmüştür. Ancak 1941-1942 yılları kışında sert iklim koşulları yüzünden birçok Alman askeri donarak ölmüş ve Alman ilerlemesi durmuştur. Ayrıca bazı Alman kurmayları milyonlarca kilometre karelik Sovyet topraklarında ilerlemenin gereksiz olduğunu Hitler'e söylemiş ve geri çekilmek istemiştir. Fakat Hitler bu teklifleri reddedip ilkbahardaki uygun olmayan iklim koşulları ve toprağın çamur olmasından dolayı ertelediği saldırı emrini 1942 yazı için çoktan vermiştir[317].

Saldırı planı için oluşturulan iki gruptan Mareşal Mist Komutasındaki A grubu ordusu Kafkasya'nın zengin petrol ve buğday kaynaklarını ele geçirecekti. Zira savaş sadece bu koşullarla devam edebilirdi. Bock Komutasındaki B grubu ordusu

[316] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 467-468.
[317] İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 244.

ise Don nehri batısından Rus kuvvetlerini kuşatarak imha edecek ve daha sonra Stalingrad'a oradan da Volga'ya yönelecekti. Böylece petrol kaynaklarıyla Rusların bağlantıları tamamen kesilecekti[318].

Almanlar asıl harekâtlarına başlamadan Kırım'da ele geçirilemeyen Kerç yarımadasını 16 Mayıs'ta ve Sivastopol'u da 7 Haziran'da ele geçirdiler. Güneydeki asıl Alman taarruzu ise 28 Haziran'da başladı ve Kafkasya'daki petrol merkezi Maikop 9 Ağustos'ta işgal edildi[319]. Stalingrad'da 23 Ağustos'ta başlayan Alman saldırısı ise Don kıyısından 6. Ordu ile birlikte General Paulus ve 4.Zırhlı ordusuyla Hoth'undu. Bunların amacı kıskaç hareketi ile şehrin kontrolünü ele geçirmekti. Ancak Stalingrad'da müthiş bir direniş vardı; her sokakta, her evde çatışmalar oluyor, halk sopalarla ve küreklerle Almanlara direniyordu. Bu arada 4. Zırhlı ordunun güneye çekilmesiyle Stalingrad'ın merkezinde Paulus'un 6. Ordusu yalnız kalmıştı[320]. Eylül ayı içerisinde durum değerlendirmesi yapan Hitler, doğu cephesinde 3.138.000 olan Alman orduları karşısında 4.255.000 kişilik Rus ordusunu görünce beklediğinin tam tersi bir durumla karşılaşmıştı. Bunun üzerine 14 Ekim 1942'de Hitler Stalingrad ve Kafkaslardaki bazı önemli noktalar dışında yaz harekâtına son verme kararı almıştı[321].

Tarih 19 Kasım'ı gösterdiği zaman ise bu defa saldırı sırası Sovyetlerdeydi. Bu tarihte şehrin bir kanadını eski gücünü kaybetmiş Romanya zırhlı tümeni ile donanım aşamasında olan 22. Panzer tümeni koruyordu. Fakat Sovyet 51. ve 57. Orduları 23 Kasım'da bölgeye gelip 5.Tank ordusu ile birleşince 200.000'den fazla Alman askeri saf dışı edilmişti. Merkezdeki 6.ordu ise Sovyet kuşatması altında kalmıştı. Bu durumda acil bir yarma harekâtı yapmak için Hitler'den izin isteyen 6. Ordu Generali Paulus olumsuz yanıt almıştı. Çünkü Hitler her ne olursa olsun Stalingrad'ın savunulmasını istiyordu. Zira Hitler 1943 yılı yazında başlayacağı yeni bir Sovyet taarruzu için burayı üst olarak kullanmayı planlıyordu[322].

---

[318] *a.g.e.*, s. 245.
[319] Kamuran Gürün, *Savaşan Dünya*.., s. 244.
[320] Mehmet Tanju Akad, *a.g.e.*, s. 340-341.
[321] Fikret Arıt, *a.g.e.*, s. 131-132.
[322] R.A.C. Parker, *a.g.e.*, s. 123-124.

Sovyet komutanlığından gelen 8 Ocak'taki koşulsuz teslim olun teklifini General Paulus yerine getirmek için 24 Ocak'ta Hitlere yazdığı mektupla iletmiş ise de yine olumlu bir yanıt alamamış ve sonuçta 2 Şubat 1943'te Belçika, Fransa gibi Avrupa ülkelerini ezip geçen 6. Ordunun 147.000 askeri ölmüş, içinde 25 general ile birlikte Paulus'un da bulunduğu 91.000 asker esir alınmış ve bir o kadar da askeri teçhizat Ruslar tarafından ele geçirilmişti[323]. Böylece Stalingrad'da güzel bir hücum harekâtı yapan Sovyetler Almanlar karşısında büyük bir zafer kazanmışlardı[324]. Ancak Stalingrad harekatı Sovyetlere için hiçte kolay olmamış, Almanlar karşısında 485.751 ölü olmak üzere toplamda 1.1 milyon askerini kaybetmişlerdi[325].

2. Kursk Kuşatması

Stalingrad'da böyle bir hezimetin ardından Hitler 1943 yazında yeniden ordularına taarruza geçmek için emir veriyordu. II. Dünya Savaşında en büyük tank savaşı olarak bilinen Kursk kuşatması için Wehrmacht[326] 18 panzer tümeni kuzey ve güneyden saldırarak 15 piyade tümeninden oluşan 3 milyondan fazla asker ile 2500'den fazla tank ile saldırıya hazırdı. Buna karşılık Sovyetler ise 6 milyondan fazla asker, 3000'den fazla tank ve 1800'den fazla hava gücüyle hazır durumdaydı.

Aslında Sovyetlerin bu kadar çok askeri bir araya getirmelerinin nedeni Hitlerin Mayıs ayında başlaması gereken bu harekâtı 4 Temmuz 1943'te başlatmasıydı. Haliyle doğu cephesindeki bu son büyük Alman taarruzunda Ruslar kontrolü ele almışlardı[327].

1943 yılı sonunda hem kuzeyden hem de güneyden harekete geçen Sovyetler, 23 Ağustos'ta Harkov'u geri almış, Eylül ayında Dinyeper Nehri'ne ulaşan

[323] Türkkaya Ataöv, *a.g.e.,* s. 118-119.
[324] Sergei M. Shtmenko, *İkinci Dünya Savaşında Rus Harekatı (1941-1945)*, Ararat Yayınevi, İstanbul 1971, s. 74.
[325] Antony Beevor, *Stalingrad*, Çev: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014, s. 400.
[326] Paul Kennedy, Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri, Çev: Birtane Karanakçı, 13. Baskı, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013, s. 147.
[327] R.A.C. Parker, *a.g.e.*, s. 126-127.

Sovyet Orduları Kiev'i Kasım ayında Almanlardan geri almayı başarmış ve Almanlar Kırım'dan atılmıştı. Böylece doğu cephesinde durum 1942 yılındaki çizgiye çekilmişti[328].

B. KUZEY AFRİKA VE AKDENİZ'DE DENGELERİN DEĞİŞMESİ

Doğu cephesinde Almanlar ve Sovyetler arasında mücadeleler tüm şiddetiyle devam ederken, savaşın diğer bir ayağı da Kuzey Afrika'daydı. Daha önce de değindiğimiz gibi Rommel İtalyan birliklere destek için gitmiş ve 1942 Mayıs ayında İngilizlere karşı başlattığı taarruzda İskenderiye'nin 20 mil batısında bulunan El-Alamein'e kadar ulaşmıştı. Bunun karşılığında ise Hitler tarafından Mareşallik rütbesiyle onurlandırılmıştı. Tabi ki bu arada Mihver devletlerinin başında bulunan Mussolini'de Kahire'ye girmek ve Ortadoğu petrollerine bir an önce sahip olmak için heyecanlanıyordu[329].

Bu tarihte Müttefik cephesine baktığımızda ise Aralık'ta 1941'de Japonya'nın Pearl Harbor'a saldırmasıyla ABD savaşa dahil olmuş böylece ekonomik ve askeri güç olarak Müttefikler üstün konuma gelmişti. Bu arada İngiltere ve ABD arasında yapılan stratejik görüşmelerde Batı Akdeniz'den Mihver devletlerini sökmek için ortak bir hareket yapılmaya karar verilmişti. Tarih 23 Ekim 1942'yi gösterdiği zaman Müttefik ordularının komutasını devralan Bernard Low Montgomery 1030 tank ve yaklaşık 230.000 asker ile El-Alamein'deki Rommel Komutasındaki 500 tank ve 100.000 askerden oluşan Mihver devletlerine saldırmış ve 3 Kasım'da Mihverin geri çekilmesini sağlayarak Tunus'a doğru ilerlemeye başlamıştır[330].

Aynı zamanda General Dwight Eisenhower Komutasındaki bir ABD-İngiltere ordusu 8 Kasım 1942'de Fransız Fas'ı ve Cezayir'e 850 parçalık bir

[328] Kamuran Gürün, *Savaşan Dünya*.., s. 246-247.
[329] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 471-472.
[330] Geoffrey Parker, *a.g.e.*, s. 374-375.

donanma ile çıkarma yapmaktaydı. Her ne kadar Kazablanka, Oran ve Cezayir'de Vichy Hükümeti Müttefik kuvvetlerine dirense de 11 Kasım'da anlaşma yaparak Müttefiklerin yanında yer almayı kabul etmişti. Kuzey Afrika'daki bu durum karşısında sinirlenen Hitler, 11 Kasım 1942'de Avrupa'da Fransa'nın Alman kontrolündeki topraklarının da işgal edilmesi emrini vermiştir[331]. Cezayir'den sonra müttefik kuvvetlerinde Tunus'a doğru harekete geçti ve 12 Mayıs 1943'te 16 Alman, 10 İtalyan generalden oluşan 252.000 kişilik Mihver ordusu Müttefik kuvvetlerine teslim oldu. Böylece savaş sona ermiş ve Kuzey Afrika kıyılarına müttefikler hâkim olmuştu. Ayrıca Cezayir'de Mayıs 1943'te De Gaulle Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesini[332] burada kurmuş ve ABD-Sovyet ve İngiltere'nin bu komiteyi tanımasıyla Fransa Cumhuriyeti'nin temsilciliği konumuna gelmişti[333].

C. BATI CEPHESİNDE SON DURUM

1. İtalya'nın Yenilmesi

Kuzey Afrika'da ve Güney Akdeniz'de Mihver ordularını mağlup edip, denizlerde ve karada kontrolü ele alan Müttefikler, Avrupa'ya İtalya üzerinden girilebileceği konusunda hemfikirlerdi. Bu yüzden 10 Temmuz 1943'te harekete geçip Sicilya'ya asker çıkardılar. İtalyanlar ise Müttefik Orduları karşısında sadece 6 hafta dayanabilmiş ve bu süre sonunda Müttefikler İtalya anakarasına ulaşmışlardı[334].

İtalya'nın bu kadar kısa sürede ele geçirilmesinin en büyük sebebi şüphesiz ülke içindeki Mussolini karşıtı memnuniyetsizliklerdi. Çünkü kısa bir süre önce Libya ve Habeşistan gibi yerleri kaybedip hayalini kurdukları Kuzey Afrika İmparatorluğu hayal olmuştu. Bu durumda İtalya'da Mussolini'nin prestiji sarsılmıştı.

---

[331] Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 245.
[332] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 473.
[333] Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 245.
[334] J.M. Roberts, *a.g.e.*, s. 382-383.

Böyle bir ortamda Müttefiklerin de Sicilya'ya saldırmasıyla zaten savaşma isteği kırılmış olan İtalyan halkının Mussolini'ye karşı öfkesini iyice arttırmıştı. Netice olarak toplanan Faşist Büyük Kongresi Mussolini'yi görevden almış ve yerine Genelkurmay Başkanı Badoglio Başbakan olmuştu[335].

İtalya'nın yeni Başbakanı Badoglio İtalya'nın savaşa devam edeceğini bildirse de bir yandan müttefiklerle görüşüp 3 Eylül 1943'te savaştan çekilmişti. Böylece Almanya'nın Akdeniz'deki üstünlüğüne ağır bir darbe vurulmuştu. Ama daha da kötüsü Yugoslavya ve Yunanistan gibi Almanya işgali altındaki ülkelerde de Milli Kurtuluş Hareketlerinin kıvılcımları ateşlenmişti.

İtalya'da müttefiklerin bu başarısı karşısında Hitlerin pes etmesi düşünülemezdi ve halen İtalya'da üstün durumda olan Alman kuvvetleri mukavemete devam ediyordu. Bu yüzden müttefikler İtalya'yı saf dışı etse de Romanya'ya ancak 4 Haziran 1944'te girilebildi[336]. Bunu da Hitler özellikle İtalya'nın dağlık arazilerinde hareket ve taktik seviyesi düşük olan ABD birliklerine Almanlar büyük kayıp verdirmeyi devam ettirerek yapmıştı. ABD ise bu kayıpları çok iyi durumdaki lojistik destekleri sayesinde kapatarak, mevcut durumlarını muhafaza ediyorlardı[337].

2. İngiltere'nin Rodos Hezimeti

İtalya'da 25 Temmuz 1943 gibi erken bir tarihte Mussolini'nin iktidardan indirilmesiyle Churchill Türkiye üzerindeki baskısını arttırmak için hemen harekete geçti. Çünkü Rodos Adası ve Ege'deki diğer adalar Türkiye'nin Müttefiklerin yanında savaşa girmesi için Churchill'e göre kilit nokta teşkil ediyordu. Ancak Müttefiklerin 5 Ağustos 1943 Quebec Konferansı'nda Almanlara karşı ikinci bir harekâtın Batı Avrupa'da başlatılamsı gerektiği kararı alınmış ve Türkiye'nin henüz

[335] Oral Sander, *a.g.e.*, s. 135.
[336] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 473-474.
[337] Burak Çınar, *a.g.m.*, s. 185.

savaşa girmeye hazır durumda olmadığı tespit edilmişti[338]. Ancak Churchill için Rodos, Kos ve Leros Adaları'ndaki deniz ve hava üstleri Kuzey Afrika'da İtalyanlar, Balkanlar da Almanlar, Romanya petrol kıyıları ve Ploesti Rafinelerini bombalamak ayrıca Mısır ve Kuzey Afrika'yı savunmak için bu adalar çok önemliydi. Ama Churchill için her şeyden önemlisi Türkiye'yi savaşa sokabilmek için bu adaların ele geçirilmesi hayati derecede önemliydi.

Tarih 9 Eylül'ü gösterdiğinde Churchill, General Wilson'a çektiği telgrafta: *"Artık yüksek oynamanın zamanı geldi. Bir şeyler yaratın ve cüret edin."* Diyerek Doğu Akdeniz'deki ordularının Rodos adasına karşı saldırıya geçmesi emrini vermişti. Üstelik Churchill bu tarihte Washington'daydı ama Başkan Roosevelt'e bilgi bile vermemişti[339].

İlk harekâta 9-10 Eylül'de başlayan İngilizler, Rodos'taki İtalyan askerlerle birleşip Rodos'ta bulunan 7000 kişilik Alman Ordusunu yok edip, adaya sahip olmak için yola çıktıklarında Almanlar çoktan adadaki İtalyan birliklerini imha etmeye başlamışlardı. Bu durum karşısında pekte yapacak bir şeyi olmayan İngilizler Rodos'u tamamen Almanlara bırakmak zorunda kalmışlardı. Harekâta devam eden İngilizler, 17 Eylül'de Kos, 21 Eylül'de de Leros'u kontrol altına almayı başarmışlardı.

Ekim'in başından itibaren İngilizlere karşı harekete geçen Almanlar, 17 gemi, 130 uçak ve 2000'den fazla asker ile önce Kos adasının üzerine hareket edip, 5 Ekim'de burada 600 İngiliz askerini esir aldı. Daha sonra Leros adasına yönelen Almanlar, burada her ne kadar İngiliz-İtalyan ortak ordusunun direnişiyle karşılaşmış olsalar da adayı 16 Kasım'da ele geçirmeyi başarmış, böylece İngiltere'nin Ege Adalarına yaptığı bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştı[340].

Bu dönemde İngilizler Almanlar karşısında ağır yenilgiler alsa da, Türkiye'nin hava üstlerini açmaları konusunda baskı yapmaktaydılar. Ancak Türkiye İngilizlerin bu tekliflerini kabul etmeyip tarafsızlığını sürdürmeye devam etse de,

---

[338] Selim Deringil, *a.g.e.*, s. 206.
[339] Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşı*.., s. 151.
[340] İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 288-289.

Ege Adaları'nda zor durumda bulunan İngiliz askerlerine Türk tekneleri ile yiyecek ve çeşitli malzemeler taşımış, ayrıca adadan İngiliz ve İtalyan askerleri de Türkiye'ye sağ salim getirilmişti. Türkiye, her ne kadar İngilizlerin yanında savaşa girmese de onlara doğrudan yardım etmişti[341].

D. OKYANUS VE HAVA SAVAŞLARI

1. Pasifik ve Atlantik'te Savaş

Daha önceki bölümlerde de bahsettiğimiz gibi 1941 sonunda Japonya'nın Pearl Harbor'a saldırmasıyla ABD savaşa dahil olmuş ve savaş dünyaya yayılmıştı. Japonlar saldırıya başladığı zaman özellikle 1942 yılı başlarında Hong Kong, Sumatra, Makeya Filipinleri gibi pek çok yeri işgal etmiş, Avustralya kıyılarına çıkarmalar yapmış ve Birmanya'yı alarak Hindistan'ı tehdit eder duruma gelmişti. Japonlar Şubat ayında Sinsofuru ele geçirerek 70,000 kişilik İngiliz birliklerini esir almışlardı. Ancak Japonya'nın bu hızlı yayılışı ABD'nin Japonların bu ani saldırısının şokunu üstünden atıp karşı taarruza geçmesiyle okyanuslarda durumlar değişmeye başlamıştı[342].

Japonların efsane Amirali Yamamoto ABD'ye karşı aldığı bu başarıları yetersiz görmekte ve kendisine yeni hedef olarak ise stratejik olarak çok önemli bir nokta Aleut Adalarını ve Pasifiğin Cebelitarık olarak adlandırılan Midway'a saldırma emrini vermişti. Ancak 4 Haziran 1942'de yapılacak Midway saldırısının şifrelerini çözmeyi başaran Amerikalılar hazırlıklarını tamamlamışlardı. Harekatın ilk günü Japonlar üstün konumdayken ABD bombardıman uçaklarının ani baskınıyla bir anda bir anda üstünlük ABD'ye geçmiş[343] harekata 5 uçak gemisi, 11 zırhlı ve 5000 kişilik bir kuvvetle katılan Yamamoto 4 uçak gemisi ve çok sayıda uçağı kendi kuvvetlerinden sayı ve güç olarak az olan ABD ordularına kaybetmiş ve 5 Haziran'da

[341] Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşı..*, s. 153-154.
[342] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 479.
[343] İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 273.

geri çekilme emrini vermişti. Zaten Japonlar bu geri çekilmeden sonra denizlerde üstünlüğünü kaybetmiş bir daha hiç saldırı durumuna geçememiş, Japonlar Nisan 1943'te Yamamoto'nun kazada ölmesiyle Orta Pasifikte ABD'nin Aleut adalarına yönelik harekâtı sonucu da bu tarihten sonra hep geriye çekilmek zorunda kalmışlardı[344].

Önceki bölümlerde de bahsettiğimiz gibi Almanya İngiltere Muharebesine başladığı zaman denizlerden de adayı ablukaya almış ve ülkeye gelen ticaret ile ham madde gemilerini batırarak İngiltere'yi teslim olmaya zorlamaya çalışmıştır. Aslında Almanlar tasarladığı bu plan ve hareketleri sayesinde ilk başta başarılı da olmuşlardı. Denizlerde sadece 1939'un son dört ayında 500.000 ton ticaret filosunu batırmış, 1940'ta bu rakam 4.407.000 tona çıkmıştı. İngilizler 1941'in ikinci yarısında Almanya'nın denizaltı faaliyetlerinin şifresini çözerek önlem almaya çalışsa da yine de Almanlar 4.398.000 tonluk ticaret gemisini batırmış, karşılığında da bu tarihe kadar sadece 66 denizaltısı kaybetmişlerdi[345]. Ancak Atlantik Savaşının kaderi ABD'nin 1941'de savaşa girmesiyle değişti. 1942 yılının sonuna kadar toplamda 8.000.000 tonluk nakliye gemisi batırılsa da 87 Alman denizaltısı da yok edilmişti. 1943 yılına gelindiğinde ise İngilizlerin Almanların haberleşme sistemini tekrar çözmesi ve ABD Sanayisinde uzun menzilli uçakların üretimiyle 237 Alman denizaltısı batırılmış ve kayıp ise sadece 3.025.000 ton olmuş, müttefikler Atlantik Muharebelerinde büyük bir zafer kazanmıştı[346].

[344] Fikret Arık, *a.g.e.*, s. 225-226.
[345] Geoffrey Parker, *a.g.e.*, s. 377; Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 470-471.
[346] J.M. Roberts, *a.g.e.*, s. 382.

2. Hava Savaşları

İngiltere Savaşı'ndan sonra İngiliz ve Almanlar arasında hava mücadelelerinin yoğunluğu azalmış 1941 sonu ve 1942 yılının başında nerede ise durmuştu. Ancak Kuzey Afrika'da Akdeniz ve Pasifik'te olduğu gibi ABD savaşa girince hava kuvvetlerinin de güç dengesi değişmişti. 30-31 Mayıs 1942'de İngilizler Köln'ü 1130 uçakla bombalamış, 4 Temmuz'da ise bu saldırılar katlanarak gündüz İngiliz gece de ABD hava güçlerinin saldırıları sonucu Alman hava kuvvetleri yıpratılmıştı[347].

Kuzey Afrika'nın müttefik güçlerinin eline geçmesi ile buradaki üslerden kalkan ABD ve İngiliz uçakları hem Sicilya harekâtına havadan destek vermiş hem de Avusturya, Romanya ve Güney Almanya'daki petrol alanlarını bombalayarak Almanlara bir darbe de buradan vurmayı başarmışlardı. Almanya ise bu saldırılara karşı, kendi avcı uçaklarını radar sistemi ile donatarak ve roket kullanmaya ağırlık vererek Müttefik kuvvetlerine büyük kayıpları verdirmeye devam ediyordu[348].

ABD'nin 1943 yılı sonuna doğru uzun menzilli Mustang Avcı Uçağını hava gücü filosuna eklemesi ile Avrupa üzerinde hava hâkimiyeti kontrolü tekrar ABD'ye geçmiş ve böylece Almanya'nın sanayi bölgeleri ve şehirlerini bombalama imkânını sağlamıştı. Böylece havada da Alman gücü bu tarihlerde kırılmıştı[349].

---

[347] İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 274.
[348] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 471.
[349] Paul Kennedy, *a.g.e.*, s. 416-417.

E. MÜTTEFİKLERİN TÜRİYE'Yİ II. DÜNYA SAVAŞINA SOKMA ÇABALARI

1. Kazablanka Toplantısı

Önceki bölümlerde de bahsettiğimiz gibi ABD'nin savaşa girmesi ile savaşa denge gelmiş, aynı zamanda 1942-1943 yıllarında Kuzey Afrika'dan Mihver güçleri atılıp, Stalingrad'da da Alman kuşatması bertaraf edilince artık müttefik devletlerin ilerlemesi başlamıştır. Bu yüzden İngiltere Başbakanı ve ABD Başkanı bir araya gelerek bundan sonra izleyecekleri yol haritasını belirlemek için 12-25 Ocak 1943 tarihlerinde Kazablanka'da iki lider bir araya gelmişti. Bu toplantıya her ne kadar Sovyet lideri Stalin'de davet edilmişse de devam etmekte olan Alman savaşı yüzünden katılamayacağını bildirmişti[350].

Churchill'in Kazablanka Toplantısı'ndaki öncelikli amacı Türkiye'yi savaşa sokmak ve Balkanlarda ikinci bir cephe açarak Almanları Yunanistan Adalarından ve Balkanlardan atmaktı. Ancak bunun için önce Türkiye'yi askeri açıdan hazırlamak lazımdı. ABD ise ikinci bir cephenin Avrupa'da Balkanlar bölgesinde değil Fransa'da açılmasından yanaydı. Ayrıca ABD Genelkurmay Başkanı Marshall, Akdeniz'de sonu gelmeyecek bir mücadeleye ABD'yi sokmak istemiyordu. Türkiye ise 1943 yılında Müttefiklerin Mihver Devletleri karşısında kazandıkları zaferden ve kendisi üzerinde artan baskıdan dolayı dış politikasında bir takım düzenlemelere gitmişti. Türkiye öncelikle bu dönemde tarafsızlık politikasından vazgeçip Müttefiklerin yanında savaşa girmeyi kabul ettiğini Müttefiklere bildirmişti. Ama bunun için önce askeri olarak eksikliklerinin giderilmesi gerektiğini öne sürerek, bir yandan da zaman kazanmaya çalışmıştı[351].

---

[350] Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşı*.., s. 105-106.
[351] Hüner Tuncer, *İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950)*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012, s. 116,118.

Kazablanka'da yapılan toplantılarda alınan kararlara baktığımızda; Almanya-İtalya ve Japonya'nın kayıtsız şartsız teslim olmalarına, Türkiye'nin ABD ile 1941 yılında yaptığı kiralama ve ödünç verme antlaşması gereği ABD'nin Türkiye'ye göndermekte olduğu tüm yardımları bundan sonra İngiltere aracılığı ile göndereceğine ve Türkiye'nin en kısa zamanda savaşa girmesine karar verilmiştir. Böylece Türkiye, İngiltere'nin inisiyatifine bırakılmıştı[352].

2. Adana Görüşmeleri

Churchill, Kazablanka'da ABD Başkanı ile görüştükten sonra, alınan kararları uygulamak ve Türkiye'yi en geç 1943 Ağustos'una kadar yanlarında savaşa sokmak amacı ile 30 Ocak'ta Adana'ya gelmişti[353].(**EK-9**) İnönü ve ekibi ise Adana'ya giderken akıllarında iki şey vardı. Biri Sovyetlerin savaş sonrasındaki niyetleri için Churchill'i uyarmak, diğeri ise İngilizlerin Türkiye'ye vereceği silah ve diğer askeri teçhizatların miktarını arttırmaktı.[354]

Görüşmelerde Churchill İtalya savaş dışı bırakıldıktan sonra, Almanya'nın zayıf duruma düşeceğini ve akabinde de Sovyetlerin Kuzey'den, müttefik güçlerinin de Güney'de Türkiye üzerinden Almanlara baskı yapılarak Balkanlardan atılabileceğini savunuyordu. İşte tam bu noktada Türkiye'nin endişe ve korkuları başlıyordu. Çünkü Balkanlar'dan Almanlar çekilince Sovyetler burada süper güç olarak kalacak ve bu coğrafyayı komünistleştirerek Türkiye için bir tehdit olacaktı[355]. Türkiye için ikinci bir ihtimalde, Almanya'nın Balkanlardan bu kadar kolay atılamayacağı, geri çekilirken bile Türkiye'ye saldırabileceği ve başta boğazlar olmak üzere, Türkiye'deki zaten sınırlı olan sanayi bölgelerine zarar verip ve İstanbul'u

---

[352] Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşı..*, s. 110,117.
[353] Osman Yalçın, "İkinci Dünya Savaşı'nda İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Ankara 2011, s. 708-709.
[354] Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşı..*, s. 120.
[355] Ahmet Şükrü Esmer-Oral Sander, *a.g.e.*, s. 165-166.

kolayca işgal edebileceği ihtimaliydi[356]. Türkiye bunun için en güzel çözümün, Almanya ve müttefikler arasında barışın yapılmasını böylece Almanya'nın gücünü tamamen kaybetmeden Avrupa'da olası bir Sovyet tehdidine ve yayılmasına karşı bir denge oluşturabileceğini teklif ettiyse de Churchill bu teklifi kabul etmemişti. Churchill ayrıca Türkiye'nin Sovyet tehdidinden korunmak için en güvenli yolun Müttefiklerin yanında savaşa girmek olduğunu söyleyip, Türkiye'ye yönelik olası bir Sovyet işgali karşısında Birleşmiş Milletler Örgütü'nün devreye girip müdahale edeceğini ve buna da ABD ve İngilizlerin garanti verdiğini ifade etmişti.

Adana Görüşmelerinin sonunda Churchill Türkiye'nin askeri güç olarak zayıf olduğunu bunun için de güçlendirilmesi gerektiği gerçeğini kabul etmiş ve dolayısıyla da Türkiye'nin şimdilik istediği gibi hareket edebileceğini ifade etmişti. Ancak alınan iki askeri karara göre ise Türkiye'nin bir yıllık silah ihtiyacı hemen gönderilecek ayrıca Türkiye savaşa katılırsa da İstanbul ve İzmir gibi bazı önemli bölgelerin korunması için hem hava hem de kara kuvvetlerine takviye birlikler gönderilecekti[357].

Churchill Adana Konferansı'nda Türkiye ile yaptığı görüşmeler hakkında 1 Şubat 1943'de Roosevelt'e bilgi vererek, savaş sonrası Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunacağı ve Sovyetlerin de bu hususta razı edileceği güvencesini Türkiye'ye verdiğini ve aynı güvencenin ABD tarafından da verilmesinin faydalı olacağını ifade etmişti. Ayrıca Churchill 2 Şubat'ta Adana Konferansı hakkında bilgi amaçlı mektubu Stalin'e göndermişti. Churchill mektubunda Türkiye'nin savaş sonrasında Sovyetlerin büyük gücü karşısında bazı endişelerinin olduğundan ve Sovyetlerden bu yönde gelen dostça bir mesajın Türkiye'nin dostça cevap vereceğinden bahsetmişti. Ancak Stalin 6 Şubat'ta yazdığı cevapta Türkiye'nin uluslararası konumunun oldukça nazik olduğunu bir yanda Sovyetler Birliği ile dostluk ve tarafsızlık antlaşması imzalarken bir yandan da İngiltere ile karşılıklı yardım ve saldırmazlık antlaşması imzalamış olmasına rağmen Alman - Sovyet Savaşından 4 gün önce de Almanya ile dostluk antlaşması imzalamasıyla da

[356] Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşı*.., s. 123.
[357]Hüner Tuncer, *İsmet İnönü'nün*.., s. 123-124.

Almanya ile de birbirine bağlanmıştır. Böyle bir durumda Türkiye'nin sorumluluklarını kime karşı yerine getireceğini bilemediği cevabını vermişti[358].

İnönü ve Churchill arasındaki Adana görüşmeleri her ne kadar gizli yapılmaya çalışılsa da kısa süre sonra Almanlar tarafından duyulmuş ve büyük etkiler yaratmıştı. Çünkü Türkiye İngiltere için ne kadar önemliyse, Almanya için de o kadar önemliydi. Özellikle de Balkanlarda Türkiye'nin dâhil olduğu ikinci bir cephenin açılması Hitler'in korkulu rüyasıydı. Büyükelçi von Papen gönderdiği 2 Şubat tarihli telgrafında Türkiye'nin tarafsızlığını devam ettireceğini söylese de 3 Şubat tarihli telgrafında Dışişleri Bakanları Ribbentrop, Türkiye'nin Mihver güçleri yenilmeye başladığında savaşa dahil olacağını düşündüğünü ifade etmişti. [359]

3. Quebec Konferansı

Müttefiklerin Sicilya'ya taarruzundan hemen sonra 11-24 Ağustos 1943 tarihleri arasında toplanan Quebec Konferansında Churchill ve Roosevelt arasında savaşın son durumu değerlendirilmişti[360]. Türkiye'nin durumunun da görüşüldüğü konferansta, askeri olarak Türkiye'nin durumunun şu an için savaşa katılmak için yetersiz olduğu dile getirilmiş, bu yüzden de Türkiye'nin silahlandırılmasına dair daha önceden verilen karar yinelenmiştir. Türkiye'den müttefiklerin bu konferansta istediği asıl şey ise Türk Boğazlarından askeri gemilerin geçişine izin verilmesi ve Türkiye'nin Almanya'ya sattığı kromu azaltması idi.

Konferanstaki en önemli konu ise Balkanlarda ikinci cephenin açılması fikrinin ağırlık kazanması olmuştu. Churchill'e göre bu cephe açılırsa hem Almanlar

---

[358] Fahir Armaoğlu, *a.g.m.*, s. 168; *SSCB Dışişleri Bakanlığı-Alman Dışişleri Bakanlığı 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar (1939-1942)*, Ed: Ö. Andaç Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul 2003, s. 100-105.
[359] Sezen Kılıç, *a.g.e.*, s. 623-626.
[360] Fahir Armaoğlu, *a.g.m.*, s. 168.

mağlup edilecek, hem de savaş sonrası Sovyetlerle beraber yayılacak olan Komünizm ihtimalinin önüne geçilmiş olacaktı[361].

Sovyetler ise konferansa Türkiye'nin hemen savaşa girmesi gerektiği konusunda baskısını arttırmıştı. Sovyetlere göre, Türkiye'nin savaş dışı kalması Almanların işine geliyordu ve Almanlar da Doğu cephesinde daha rahat hareket edebiliyorlardı; oysaki Sovyetler 1943'te Doğu cephesinde üstünlüğü ellerine almışlardı. Bu dönemde Sovyetlerin asıl korkusu ise Müttefiklerin yardımıyla güçlenecek olan bir Türkiye'yi karşılarında görmek istememeleriydi[362].

4. Moskova Konferansı

İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden, ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull ve Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, 19 Ekim 1943'te Quebec Konferansında alınan kararlar sonrası Moskova'da bir araya geldiler. Toplantıda Molotov Türkiye'nin savaşa bir an önce girmesi gerektiğine dair isteklerini tekrar etti. Eden ve Hull her ne kadar, Sovyetlerin bu isteklerine karşı çıkmasalar da, Eden'e göre Türkiye'ye savaşa girmesi konusunda baskı yapmak yerine onları kendileri istediği zaman savaşa girmeleri konusunda rahat bırakmalıydılar; çünkü Türkiye apar topar savaşa girerse Müttefiklerden karşılanamayacak şekilde askeri taleplerini arttıracaklardı. Hull'a göre ise Türkiye tarafsızlığını korumalı sadece hava üstlerini müttefiklere açmalıydı. Aksi takdirde Türkiye'nin askeri teçhizatlarını tamamlamaya çalışırken Fransa'ya yapılması planlanan çıkarmanın gecikeceği ayrıca askeri olarak da sıkıntıya girileceğini düşünüyorlardı[363].

1 Kasım günü yapılan toplantıda İngiltere ve ABD, Türkiye'den hava alanlarının kullanılması için talepte bulundu ve Türkiye'nin de en geç 1943 yılının sonuna kadar girmesi gerektiği bildirildi. Türkiye'nin hemen savaşa girmesi

[361] Ahmet Şükrü Esmer-Oral Sander, *a.g.e.*, s. 171.
[362] Barış Ertem, "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 11, İlkbahar 2011, s. 259.
[363] *a.g.m.*, s. 259.

konusunda görüş olarak birbirine daha yakın olan İngiltere ve Sovyetlerde 2 Kasım'da aralarında gizli bir protokol imzalamış ve Türkiye'nin hava üstlerinin kontrolünü Müttefiklere bırakmasını ve Birleşmiş Milletlere yardımcı olunmasını; ayrıca 1943 yılı bitmeden Türklerin savaşa girmesi maddeleri kabul edildi. ABD'de 4 Kasım'da bu protokole imza atıp kabul ettiyse de Roosevelt'in aklında yine tek bir sorun vardı. O da Normandiya Çıkarması ve Türkiye'ye sağlanacak olan teçhizatın temin edilmesi konusuydu[364].

5. Kahire Konferansı ve Eden - Menemencioğlu Görüşmesi

Moskova Konferansından sonra, İngiliz Dışişleri Bakanı Eden, Türkiye Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'na görüşme teklif etti ve iki ülkenin temsilcileri 5 Kasım 1943'te Kahire'de bir araya geldi[365].

Eden Kahire'deki konferansta Menemencioğlu'na İngiltere adına hava üstlerinin açılması, Üç Müttefik Devletleri adına da 1943 yılının sonuna kadar savaşa katılmalarını istediklerini bildirdi. Çünkü Ege'deki Alman üstünlüğünü ortadan kaldırmak için Türkiye'nin Güney ve Batı'daki hava alanlarına ihtiyaçları vardı[366]. Menemencioğlu bu teklifi reddetmişti. Çünkü Müttefiklere hava üstü açmak savaşa katılmak demekti ve Türkiye yeterince askeri yardım yapılmadan böyle bir şeyi kabul edemezdi. Zaten Türkiye hava üstlerini açarsa Almanya İstanbul'u bombalayabilirdi[367].

Türkiye'nin sadece hava üstlerini açıp, pasif bir biçimde savaşa girmesi bütün şimşekleri üzerine çekmesi demekti ve Türk milleti böyle bir durumu kabul edemezdi. Eden Türkiye'yi savaşa sokmak için her yolu deniyordu. Hatta Türkiye'yi

[364] Hüner Tuncer, *İsmet İnönü'nün*.., s. 132-134.
[365] A. Suat Bilge, *a.g.e.*, s. 192.
[366] Ahmet Şükrü Esmer-Oral Sander, *a.g.e.*, s. 173.
[367] Hüner Tuncer, *İsmet İnönü'nün*.., s. 134.

Sovyet Rusya ile tehdit ediyordu. Fakat Menemencioğlu konferansın başından beri Eden'in Sovyetlerin sözcülüğünü yaptığını biliyordu[368].

Görüşmelerde Menemencioğlu Eden'e Türkiye'nin savaşa girmesi halinde Sovyetlerin Bulgaristan'a kolayca yerleşerek, burada uydu bir devlet kurup boğazları kontrolü altında tutacağı argümanını şiddetle tekrarlıyordu. Bu yüzden Menemencioğlu savaşa girme teklifini reddetmişti. Aslında Eden'de Türkiye'nin bu argümanlarına katılıyor ve Sovyetlerin boğazlara yerleşmesini hiç istemiyordu. Çünkü savaş sonrası İngilizlerin Balkan Politikası ile Sovyetlerin istekleri çelişiyordu[369].

Almanya ise bu dönemde Almanya, casusları Çiçero vasıtasıyla bu görüşmelerin her ayrıntısından haberdar oluyordu ve Müttefiklerin hava üstlerini açma tekliflerinin kabul edilmemesi gerektiği noktasında Türkiye'yi uyarıyordu[370]. Kahire'deki Eden-Menemencioğlu görüşmeleri Türk-İngiliz ilişkilerinin dönüm noktası olmuştu. Çünkü artık Türkiye 17 Kasım 1943'ten itibaren ilke olarak savaşa girmeyi kabul etmişti. Yani Türkiye bu tarihten itibaren artık tarafsızlık ilkesi üzerinde durmamayı ve savaşa girmeyi kabul etmişti. Fakat Türkiye savaşta ne gibi bir yol oynayacağını bilmediğini ve askeri hazırlıklarının eksik olduğunu öne sürerek yine savaş dışında kalmayı deneyecekti[371].

6. Tahran Konferansı

1943 yılının sonuna doğru dünya savaşındaki dengeler artık Müttefiklerin lehine dönmüştü. Bu yüzden Roosevelt, Stalin ve Churchill savaş sonrası dünya düzenini konuşmak için 28 Kasım-1 Aralık 1943 tarihleri arasında Tahran'da bir

[368] İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 294-295.
[369] Zehra Önder, *2. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2010, s. 254-255.
[370] T.C. Dışişleri Bakanlığı, "2. Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)", *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl*, Ankara 1973, s. 167.
[371] Selim Deringil, *a.g.e.*, s. 218.

araya geldiler. Özellikle Roosevelt bu konuda çok ısrarcıydı. Çünkü İngiltere bir imparatorluk olduğu için Churchill'le savaş sonrası anlaşmak zor olabilirdi[372].

Görüşmelerde Churchill Türkiye'nin savaşa girmesi konusundaki ısrarlarını sürdürmüştü. Hatta İngilizler Türkiye savaşa girmezse, kendisini ciddi sorunlar beklediğini, Türkiye'nin boğazlar üzerindeki haklarının bile etkileneceği üzerinde durmaktaydı. Sovyetler ise, artık savaşta Türkiye'ye eskisi kadar ihtiyaç duymuyordu. Bu yüzden Stalin Türklerin savaşa girmesini istemiyordu.

Stalin ayrıca Türkiye'nin savaşa girmesiyle Balkanlar'da karşılarına İngilizlerin çıkacağını biliyordu. ABD ise en başından beri zaten Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda çok ısrarcı olmamıştı. Roosevelt'in temel amacı daha önce de bahsettiğimiz gibi Normandiya üzerinde Avrupa'ya yapılacak bir çıkarmaydı ve tüm askeri gücün burada kullanılmasından yanaydı[373].

Tahran Konferansı'nda alınan kararlara baktığımızda, Avrupa'da ikinci cephenin 1 Mayıs 1944'te açılmasına karar verilmiş, savaş sonrası dünya barışını korumak için uluslararası bir örgütün kurulması kabul edilmişti. Yine konferansta Türkiye'nin 15 Şubat 1944'te savaşa katılması ve hava üstlerini açması gerektiği Müttefik Devletler tarafından kabul edilmişti. Görüldüğü üzere bu dönemde ABD daha çok, Sovyet politikasını desteklemiş ve İngiltere ile taban tabana zıt bir politika takip etmiştir[374]. Türk basınına yansıyan bazı haberlerde ise Tahranda yapılan Üçler Konferansında liderlerin arasında birlik ve beraberliğin olduğu, açılacak cepheler konusunda hiçbir anlaşmazlığın olmadığı şeklinde yazılar çıkmıştı[375].

[372] İlhan Tekeli- Selim İlkin, *a.g.e.,* s. 300.
[373] Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası..*, s. 465.
[374] Hüner Tuncer, *İsmet İnönü'nün..,* s. 138.
[375] Falih Rıfkı Atay, "Tahranda Çıkan İki Tebliğ" *Ulus*, 8 Aralık 1943, s. 1.

7. İkinci Kahire Konferansı

ABD, Sovyetler Birliği ve İngiltere'nin liderleri arasında yapılan Tahran Konferansı'nda alınan kararları, Türkiye'ye bildirmek için 4-6 Aralık 1943 tarihinde Kahire'de yeniden bir araya gelen Roosevelt ve Churchill, buraya İnönü'yü de davet etmişti[376].

İnönü müttefiklerin bu teklifin sadece Tahran'da alınan kararlar üzerinde tartışılması ve her devletin eşit şartlarda temsil edilmesi koşuluyla bu konferansa katılmayı kabul etmişti. İnönü ayrıca, olur da savaşa girmek zorunda kalınırsa diye hükümet ve CHP parti grubundan tam yetki alarak, Kahire'ye gitmişti[377].(**EK-10**)

Konferansa katılma kararı alan İnönü hazırlıklarını yaparken bu dönemde ABD ve İngiltere arasında görüş ayrılıklarının olduğunu biliyordu. Zaten bu durum İnönü'yü Türkiye'den almak için her iki ülkenin de ayrı ayrı uçak göndermesinden belliydi. Ama İnönü için asıl sürpriz Kahire'de Stalin'i görememesiydi ki bu tesadüf olamazdı. Demek ki Sovyetler de bazı noktalarda İngiltere ve ABD ile çelişiyordu. Bu da demek oluyor ki Müttefiklerin Türkiye'yi savaşa sokmak için ortak bir görüşü yoktu[378].

Kahire'de yapılan konferansın ilk gününde Müttefikler Türkiye'ye Yunanistan üzerine yapacakları çıkarmadan bahsetti ve Türkiye'nin de üslerini açmasını istedi. İnönü bu fikre her ne kadar ılımlı yaklaşsa da İnönü'ye eşlik eden Menemencioğlu buna doğrudan itiraz etmişti. Fakat Türkiye sonunda, bu harekât planını kabul etse de Türkiye'nin ihtiyacı olan malzemelerin temin edilmesini ve Balkanlarda hep birlikte ortak bir harekât planı yapılmasını istemişti.

Kahire Konferansı bu zamana kadar Türkiye üzerindeki baskının doruk noktasıydı. Özellikle İngiltere Sovyetlerden önce Balkanlara girme planı yaparken,

---

[376] Berna Dönmez, "2. Dünya Savaşı'nın Son Döneminde Türk Dış Politikası (1943-1945)", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri II*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999, s. 519.
[377] William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Çev: Petek Demir, Mozaik Yayınevi, İstanbul 2003, s. 95.
[378] Melih Aktaş, "Savaş Sırasında Diplomatik Görüşmeler ve Zirveler", *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ed: Haydar Çakmak, Platin Yayınevi, Ankara 2008, s. 354.

Sovyetlerde Doğu Cephesi'nde üzerlerindeki Alman baskısının azalması için Türkiye'ye baskı yapıyordu[379]. Bu süreçte konferansta ilk defa tanışan Roosevelt ve İnönü birbirlerine samimi davranmış ve iyi anlaşmışlardı.[380] Türkiye'ye karşı en ılımlı olan yine şüphesiz ABD Başkanı Roosevelt'ti ve Türkiye'nin öne sürdüğü askeri teçhizat mazeretini yerinde buluyor ve anlayış gösteriyordu[381].

Türkiye'yi bir an önce savaşa sokmak isteyen Churchill 6 Aralık'taki toplantı öncesi İnönü ile özel bir görüşme yapmış ve ona 15 Şubat 1944 tarihine kadar Türk hava alanlarının açılacak ve bu tarihte İngiliz filosunun buraya iniş yapılacak şekilde hazır olmasını istemişti[382]. İnönü ise yine askeri malzeme eksikliğini öne sürmekte ve böyle bir konuda kararını vermesi için TBMM'de görüşülmesi gerektiğini öne sürerek savaş sonrası meydana gelecek bir Sovyet saldırısına karşı olabildiğince hızlı ve çok silah temin edebilmeye çalışmıştır[383].

Roosevelt'in asıl amacı her ne kadar Pasifik ve Avrupa kıtasında gerçekleşecek bir harekât olsa da Churchill'in ricasıyla 6 Aralık'ta İnönü ile yaptığı gizli toplantıda 15 Şubat'ta hava alanlarının hazır olmasını rica etmişti. Böylece Türkiye, ilke olarak savaşa girmeyi kabul edip, savaşa bir adım daha yaklaşmıştı. Ama 15 Şubat'ta Müttefik Hava Kuvvetlerini kabul edip etmeme hakkını korumuştu[384].

---

[379] Hüner Tuncer, *İsmet İnönü'nün..*, s. 140-141.
[380] Ahmet Şükrü Esmer, "Kahire Konferansı", *Ulus*, 12 Aralık 1943, s. 3.
[381] Hüner Tuncer, *İsmet İnönü'nün..*, s. 140-141.
[382] İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 309.
[383] Hüner Tuncer, *İsmet İnönü'nün..*, s. 142.
[384] Selim Deringil, *a.g.e.*, s. 231-232.

IV. BÖLÜM

MÜTTEFİKLERİN ÜSTÜNLÜĞÜ DÖNEMİ (1944-1945)

A.TÜRKİYE İLE MÜTTEFİK DEVLETLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER

1. İngiliz Askeri Heyeti'nin Türkiye'yi Ziyareti

Kahire Konferansı sonrası ülkeye dönen İnönü adeta bir zafer kazanmış gibi büyük bir coşkuyla karşılanmıştı.(**EK-11**) Hemen Mareşal Fevzi Çakmak ile görüşen İnönü Türk Silahlı Kuvvetlerinin durumu hakkında bilgi istemiş ve Almanların karşısında hiç şansımızın olmadığı cevabını almıştı. Bu dönemde Türk ordusu hava gücü olarak 300 uçağa sahipti ve bunların da sadece 3/1'i sağlam durumdaydı. Denizlerde ise çıkarma yapabilecek duruma sahip değildi. Ayrıca Fevzi Çakmak I. Dünya Savaşındaki gibi Müttefiklerin ordu komutasını ellerine geçirmelerinden korkuyordu[385]. İngilizler, Kahire Konferansı sonunda alınan kararlar çerçevesinde Hava Mareşali Linnell başkanlığındaki heyeti Ankara'ya göndermişti. Linnell Türk ordusunun ihtiyaçlarını belirlemek için yaptığı görüşmelerin daha en başında Türk yöneticilerin güçlükleriyle karşılaştı.

Türkiye askeri malzeme olarak hemen 500 Sherman tank, 300 uçak ve 180.000 ton askeri araç ve gerecin verilmesini talep ediyor ve aynı zamanda da İngiltere ve ABD'nin Doğu Akdeniz stratejileri hakkında bilgi sahibi olmamaktan

[385] Selim Deringil, *a.g.e.*, s. 232-233.

dolayı şikâyette bulunuyordu[386]. Türkiye'nin bu isteklerini o anki durumda Müttefiklerin karşılamasına imkân yoktu[387].

Türk-İngiliz ilişkileri hakkında Papen sürekli ajan Çiçero vasıtasıyla haberdar oluyordu. Böylece Papen, devamlı Türk Hükümeti'ne Almanya'ya karşı hava üstlerinin açılması durumunda bunun savaşa sebep olacağını telkin ediyordu. Zaten Kahire dönüşü 18 Aralık'ta Papen ile görüşen Menemencioğlu Türkiye'nin tarafsızlığını sürdüreceği konusunda Papen'e teminat vermişti[388]. Sonuç olarak Ocak ve Şubat aylarında yapılan görüşmelerde Türkiye'yi ikna edemeyeceğini anlayan İngiliz yetkilileri ise herhangi bir anlaşma imzalamadan ve aniden 3 Şubat 1944'te ülkeyi terk etmişlerdi. Dolayısıyla zaten gergin olan Türk-İngiliz ilişkileri kopma noktasına gelmiş ve doğal olarak o dönemde İngiltere'nin etkisinde olan ABD ile de ilişkilerimizde bozulmuştu. Heyetin Türkiye'yi terk ettiği günlerin devamında İngiltere, 2 Martta, ABD'de 1 Nisan 1944'te Türkiye'ye silah yardımı yapmayı durdurduklarını resmen açıklamışlardı. Zaten bundan önce 28 Şubat'ta da Türkiye'de bulunan İngiliz mühendis ve teknisyenler de ülkelerine dönmüşlerdi[389].

Türkiye'nin başarılı Dışişleri Bakanı Menemencioğlu da Müttefiklerle olan bu hadiselerden dolayı İngiltere'nin Ankara Maslahatgüzarı Bennet tarafından Londra'ya çekilen telgrafta hedef gösteriliyor ve en başından beri Müttefiklerle Türkiye arasında yapılan tüm görüşmeleri Almanlara sızdırmak ile suçlanıyordu. Böylece zaten İngilizler tarafından kuşku duyulan Menemencioğlu'na tamamen Alman yanlısı damgası vurulmuştu[390].

---

[386] Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşı..*, s. 208.
[387] Melih Aktaş, *a.g.m.*, s. 354.
[388] William Hale, *a.g.e.*, s. 96.
[389] Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası..*, s. 467.
[390] Selim Deringil, *a.g.e.*, s. 240.

2. Krom Sorunu

Önceki bölümlerde de bahsettiğimiz gibi, İngiltere ile krom alışverişi sona eren Türkiye, Almanya ile anlaşmış ve 1943 sonunda 13.564 ton, 1944 başında 56.649 ton kromu Almanya'ya ihraç etmişti. Ancak o dönemde Müttefiklerin Türkiye'ye yaptığı baskı sonucunda bu sevkiyat durdurulmuştu[391].

1944 yılında tekrar iki ülke arasındaki ticaret anlaşmasını yenileyip krom sevkiyatı yapmayı isteyen ve görüşmek üzere Ankara'ya gelen Alman yetkililerden haberdar olan İngiltere, Ankara Büyükelçisi Hughe Knatchbull-Hugessen ve Amerika Büyükelçisi Laurence A. Steinhardt vasıtasıyla 15 Nisan 1944'te Türkiye'ye Almanya ile stratejik olarak önemli olan malların ticareti için yapacakları anlaşma konusunda birer nota vermiş ve Türkiye'ye abluka uygulamakla tehdit etmişlerdi[392]. Bu durum karşısında Knatchbull-Hugessen ile yaptığı görüşmede Menemencioğlu, Türkiye ekonomisinin çok büyük zarar göreceğini ayrıca Türkiye'nin acilen ihtiyaç duyduğu sanayisi için elzem olan makinelerin temin edilemeyeceğini söylese de bir netice alamaz. Bunun üzerine İngiltere ve ABD'ye Türkiye kromlarının tamamını ihraç edip etmeyeceklerini sorar. İngilizler 1944 yılında kromun tamamını almakta istekli olmakla birlikte 1945 yılı için bir şey söyleyemez. ABD ise bu kromu alsa bile Almanya'nın ödediği fiyatı ödemediği için Türk ekonomisi yine bu zor durumdan kurtulamayacaktı. Bunun üzerine Almanya ise tepki olarak Türkiye'ye silah göndermeyi de durdurduğu için askeri olarak da zora düşecekti[393].

Türkiye bu dönemde çokta fazla yapacak bir şeyi olmadığından Müttefiklerle uzlaşmış 20 Nisan 1944'te Almanya'ya krom ihracatını tamamen durdurmuştu. Buna göre İngiltere ve ABD'de Almanya ile olan ticari kayıplarını tamamen telafi edemese de ellerinden geleni yapmayı taahhüt etmişti[394].

---

[391] Haydar Çakmak, "İkinci Dünya Savaşı'nda Krom ve Gemi Sorunu", *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ed: Haydar Çakmak, Platin Yayınevi, Ankara 2008, s. 366.
[392] Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası..*, s. 468.
[393] Zehra Önder, *a.g.e.*, s. 286-287.
[394] T.C. Dışişleri Bakanlığı, İkinci Dünya Savaşı.., s. 220; Ahmet Şükrü Esmer-Oral Sander, *a.g.e.*, s. 182.

3.Boğazlar'dan Geçen Alman Gemileri ve Menemencioğlu'nun İstifası

Türkiye'de Müttefikler arasında savaşın başından beri devam eden bir diğer mesele de boğazlardan geçen Alman gemileriydi. Özellikle 1944 Ocak ve Şubat aylarında İngiltere elçiliği bu konuda Türkiye üzerinde baskıyı iyice arttırmış ve Alman savaş gemilerinin boğazlardan geçtiğini iddia etmişlerdi. Türkiye ise bu noktada 1936 Montreux Boğazlar Sözleşmesi gereği eğer savaş zamanı tarafsız ise diğer devletlerin savaş gemilerine boğazları kapatmak zorundaydı[395]. Ancak Türkiye savaş yıllarında Almanya'nın üstün olduğu zamanlar mecburen bazı Alman gemilerinin boğazlardan geçerek Karadeniz'e girmelerini görmezden gelmiş olabilirdi ve bu o günkü şartlar için Türkiye açısından çok makul bir yaklaşımdı. Çünkü aynı şeyi 1944 Mayıs'ında Sivastopol boşaltılırken, Alman askerlerini taşıyan Roman gemilerine geçme izni vermeyerek, Müttefikler lehine yaklaşımlarda bulunarak da yapmıştı.

Türkiye üzerinde bu dönemde baskısını iyice arttırmış olan İngilizler 3 Haziran'da Hugessen aracılığıyla 6 Alman gemisinin boğazlardan geçip, Ege'ye açıldığını Menemencioğlu'na bildirip şikâyette bulunmuş, böylece başta Menemencioğlu olmak üzere Türkiye zor durumda kalmaıştı[396]. 5 Haziran'da ise Eden, Avam Kamarasında yaptığı konuşmada Türklerin silahları kamufle edilmiş Alman gemilerini boğazlardan alelacele denetlemeden geçirdiğini öne sürmekteydi[397]. Doğrudan İnönü ile görüşen İngiliz büyükelçisine ise İnönü, yaşanan bu tatsız hadiselerin yeniden incelenmesi için talimat vereceğini ifade etmişti[398].

Türkiye, İngiltere ile yaşadığı bu gerginlikler üzerine Türk yetkililer o zamana kadar denetlemeyi reddeden Kessel adlı sivil bir Alman gemisinde arama yapmış ve çok sayıda askeri araç ile mühimmatı ele geçirmişti. Böylece bir kez daha

---

[395] Selim Deringil, *a.g.e.*, s. 243.
[396] *a.g.e.*, s. 244.
[397] "Boğazlardan Alman Gemileri Meselesi", *Cumhuriyet*, Sayı 7125, 15 Haziran 1944, s. 1,3.
[398] Rıfkı Salim Burçak, *Moskova Görüşmeleri (26 Eylül 1939-16 Ekim 1939) ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1983, s. 162.

okların kendisine döndüğünü gören Menemencioğlu, 15 Haziran 1944'te istifa etmişti. Zaten bu dönemde Müttefiklere yaklaşmak isteyen İnönü için de Nazi yanlısı damgası vurulan Menemencioğlu'nu gözden çıkarmak çokta zor olmamıştı. Böylece Almanya yüzünden Türk-İngiliz ilişkilerinin düzelmesine engel olan bir sorun daha ortadan kaldırılmıştı[399].

4. Turancılık Sorunu

II. Dünya Savaşı döneminde Turancılık sorununun temeli aslında 1941'de Alman ordusunun Sovyet topraklarına girmesiyle başlar. Bu dönemde Almanya, Kafkasya Bölgesinde yaşayan Türk topluluklarını propaganda aracı olarak kullanıp, Türkiye'yi Almanya'ya yakınlaştırmaya ve Sovyetlere Birliğine karşıda kışkırtmaya çalışmıştır[400].

Türkiye'de ise bu dönemde Turancı düşüncenin en büyük temsilcisi Zeki Velidi Togan ve onun öğrencisi Reha Oğuz Türkkan'dı. Türkkan o dönem "*Bozkurt*" adlı dergiyi çıkartıyor, Türk ırkını yücelten yazılar yazıyordu. Fakat bu dönemde Türkçülüğün en önemli savunucusu Nihal Atsız'dı. Atsız çeşitli dergilerde yazdığı yazılarda, açıktan Komünizm ve Sovyet düşmanlığı yapıyordu. Atsız'ın tüm şimşekleri üzerine çekmesine neden olan olay ise 1944 Şubat ve Mart aylarında *Orhun Dergisi*'nde Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na yazdığı iki açık mektupla olmuş, Atsız ilk mektubunda Saraçoğlu'na solcu öğrencilerin İstanbul'da Turancılar üzerine geldiğini ve Türkçülüğün neden yalnızca sözde kaldığını sormaktaydı[401].

Atsız, Saraçoğlu'na yazdığı ikinci mektupta bu defa bazı devlet memurları ve akademisyenlerin ismini vererek bu kişilerin solcu faaliyetlerde bulunduğunu dile getirmişti. İsmi yazılı olanların arasında Sabahattin Ali'de vardı ve Atsız hakkında suç duyurusunda bulunmuştu. Bunun üzerine 26 Nisan 1944'te başlayan yargılamalar

[399] Haydar Çakmak, *a.g.m.*, s. 367.
[400] Selim Deringil, *a.g.e.*, s. 165.
[401] Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşı*.., s. 228-230.

esnasında mahkeme Nihal Atsız lehine atılan sloganlar ve yapılan gösteriler sonucu ertelenmişti. 3 Mayıs'ta görülen ikinci mahkemede ise bu defa Atsız taraftarı kalabalık bir öğrenci grubu adliye binasına yürüyüşe geçtiği sırada bazı olaylar çıkmış ve çok sayıda öğrenci gözaltına alınmıştı. Sonuçta yapılan yargılamalar da Atsız, 4 ay hapis ve 66 TL para cezası almıştı[402].

Turancılık faaliyetlerinin en yoğun olduğu 1943-1944 yıllarında bir yandan neredeyse tüm basın organları şiddetle Turancılığı yeren yazılar yazıp kamuoyu oluşturmaya çalışıyor, diğer yandan da özellikle Turancı görüşe sahip olan bazı önemli kişilerin evleri aranıyor ve gözaltına alınıyorlardı. Siyaset cephesinde ise İnönü, 19 Mayıs konuşmasında konuyla ilgili Turancılığın zararlı ve hastalıklı bir düşünce olduğunu dile getiriyordu[403].

Şüphesiz ki dünya savaşı boyunca Turancılık faaliyetlerinin birtakım iç dinamikleri olmakla birlikte özellikle devlet yöneticileri bu konuda uluslararası koşullara bağlı olarakta hareket etmiştir. Nasıl ki Almanya, Sovyetlere ilk saldırdığında Türkçülük körüklenmişse, 1943'ten sonra da Nazilere karşı Sovyetlerin üstünlük kurduğu dönemde de Türkiye'deki Türkçü ve Turancılar suçlanmış, zan altında bırakılmış ve Alman propagandası yapmakla itham edilmişti. Bu dönemde İnönü ve hükümet Türk-Sovyet İlişkilerini iyileştirmek için Turancılar ve Türkçüler üzerinde şüphesiz birtakım baskıları olmuştu.

Türkiye'nin 1944-1945 döneminde Turancılık davasına yaklaşımının temel amacı ise Türkiye'nin başka bir ülkenin toprağında gözü olmadığı dolayısıyla bunun için herhangi bir propaganda yapılmasına gerek olmadığı, aksine eski dost Sovyetlerle olan ilişkilerimizin geliştirilmek istendiği mesajının Moskova'ya verilmek istenmesiydi[404].

---

[402] Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, 6. Baskı, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 220-221.
[403] Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef..,* s. 224; M. Seyfettin Erol, "İkinci Dünya Savaşında Turan Meselesi", *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ed: Haydar Çakmak, Platin Yayınevi, Ankara 2008, s. 397.
[404] Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası..*, s. 472-473.

5. Türkiye'nin Almanya ile İlişkilerinin Kesilmesi

Menemencioğlu'nun istifasıyla, İngilizlere göre Türk-İngiliz ilişkilerinin önündeki en büyük engel kalkmıştı. Bu durumu fırsata çevirmek isteyen Churchill, Türkiye'yi yanlarında savaşa sokmak için bir kez daha Türkiye'ye yüklenme fırsatı bulmuş ve 15 Haziran 1944'te Türkiye'nin, Almanya ile olan ilişkilerinin kesilmesini istediğini bildirmiştir. İngilizler bu dönemde Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerini kesmesinin çok yararlı olacağını, Almanya üzerinde derin psikolojik etkiler yaratacağını savunuyor, dolayısıyla da bir an önce Almanya ile olan tüm ekonomik ve siyasi ilişkilerinin kesilmesini istiyordu[405]. İngilizler ayrıca Türkiye'ye Almanya'dan gelecek herhangi bir saldırıya karşı yardım edilmesi ve ekonomik ilişkilerinin kesilmesi sonucu Türk ekonomisine verilen zararın telafisi için de yardım sözü veriyordu.

Bu dönemde ABD, İngiltere'nin Türkiye'ye karşı bu yaklaşımını olumlu buluyor, Türkiye'den istenilen şeyleri onaylıyordu. Sonuç olarak bakıldığında ise Türkiye için ise sadece iki seçenek vardı. Ya Türkiye'nin bir an önce savaşa girmesi ya da tek başına yalnızlığa mahkûm edilmesiydi[406].

Türkiye bu dönemde yapacak çok fazla bir şeyi olmadığı için Müttefiklerin bu isteklerine daha fazla dayanamamış ve 2 Ağustos 1944'te TBMM'de aldığı karar ile Almanya ile olan ilişkilerini kesmişti[407]. Haliyle bu tarihten sonra da Türk-Alman ilişkilerinde bir tasfiye süreci başlamış ve ilk iş olarak Alman Büyükelçisi Franz von Papen'in pasaportuna el konulmuş ve daha sonra da yaklaşık 3000 Alman vatandaşına 10 gün içinde ülkeyi terk etmeleri bildirilmiş, fakat isteyen Alman vatandaşlarının Türkiye'de kalabileceği söylenmişti. Bu arada Almanya'da yaşayan 400 kadar Türk öğrenci ve 20 iş adamı da Türkiye'ye dönmek zorunda kalmıştı[408].

---

[405] Selim Deringil, *a.g.e.*, s. 248.
[406] Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşı..*, s. 256-257.
[407] *T.C. Resmi Gazete*, 3 Ağustos 1944, S.5773; Sabit Dokuyan, *1945-1950 Yılları Arasında Türkiye*, Cilt 1, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 10.
[408] Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef.., s.* 266-267.

Bu gelişmeler neticesinde Roosevelt, İnönü'ye gönderdiği mektupta teşekkür edip, Türkiye'nin bu adımın Müttefiklerle olan ilişkilerini kesmek istemediğinin kanıtı olduğunu, insanlığa çok pahalıya mal olan bu savaşın zaferle sonuçlanması için bunu bir adım olarak gördüğünden, Türkiye'nin bundan sonra da düşmanın yenilmesi için yeni adımlar atacağından şüphesinin olmadığını bildirmişti[409].

Böylece Türk Dış Politikası artık Müttefiklerin istediği noktaya gelmiş şimdi ise sıra Müttefiklerin Türkiye'ye verdiği sözler doğrultusunda davranıp davranmamalarını bekleyip görmeye kalmıştı[410].

B. CEPHELERDE DURUM

1. Doğu Cephesi ve Balkanlar

Kursk'tan sonra Sovyetler artık Doğu Cephesi'nden Alman ordularına karşı üstün bir duruma gelmişti. Her ne kadar 1943 yılının sonuna kadar kontrol Almanların elinde olsa da 1943 yılından sonra yeni teçhizatlar ile donatılan Rus Ordusu, Almanlara karşı çok hızlı bir şekilde hareket etmeyi başarmıştı. Bu nedenle Almanlar, Kursk Savaşı'ndan 1944 Haziran ayına kadar Doğu Cephesi'nde inisiyatifini kaybetmiş ve Sovyetlerin yayılmasına engel olamamıştı[411].

Sovyet orduları 1944'te ilk iş olarak kuşatma altında bulunan Leningrad'ı Almanlardan geri alıp, Leningrad-Moskova demiryolu hattını tekrar açmıştı. İlerlemelerine devam eden Sovyet Orduları 20 Nisan'da Odessa'ya girmiş[412] yazın gerçekleştirmeyi planladığı büyük taarruz öncesi 5 Mayıs'ta Sivastopol'u kuşatan

[409] Cüneyt Arcayürek, *İkinci Dünya Savaşı ve İki Cephede Türkiye*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2010, s. 253.
[410] Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşı*.., s. 260.
[411] R.A.C. Parker, *a.g.e.*, s. 211.
[412] Kamuran Gürün, Savaşan Dünya..,s. 471-472.

Sovyetler, sadece beş günde şehri geri almıştı. Oysa Almanlar buraya ancak 250 günde sahip olabilmişti. Bu durumda bize 1944 yılında Sovyetlerin gücünü apaçık gösteriyordu[413]. Bu arada devamlı ABD tarafından desteklenen Sovyet orduları Mayıs ayının sonuna kadar Macaristan, Romanya ve Karpatlar'a ulaşmıştı.

Bahar mevsimi sonlarına doğru Almanlar, Sovyet Ordusunun Merkez Orta Grubu karşısındaki birliklerini arttırmaya başlamıştı. Almanlar gerçekleşecek olan büyük Sovyet saldırısını, Balkanlarda harekete geçmeye hazırlanan Güney Ordu Grubu'ndan geleceğini tahmin ediyorlardı. Ancak Sovyetler, batıda ABD ve İngilizlerin Normandiya çıkarmasını yapana kadar bekledikten sonra 22 Haziran 1941 Barbarossa harekâtı ile başlayan Alman istilasını tam üç yıl sonra Minsk Bölgesi'ndeki Alman ileri hattının merkezini hedef alan[414] ve Stalin'in 1812'de Rusya'ya büyük başarılar kazandıran komutanının adını verdiği "*Bagration Harekâtı*" emrini vermişti[415]. Bunun üzerine Hitler ordularına son kurşun ve son asker kalana kadar mücadeleye devam etme emrini vermişti. Ancak 20 Temmuz'a kadar, Sovyet orduları karşısında 17 tümenini kaybeden Almanlar, ayrıca 50 tümenlik bir kısmının da yarısından fazlasını kaybeden Merkez Ordu Grubu tamamen imha olmuştu[416].

Aynı tarihlerde, Stalingrad bozgunundan sonra planlanmaya başlayan Hitler'e suikast planı uygulanmaya konmuş ve 20 Temmuz'da Yarbay Kont von Stauffenbery Berlin'de Hitler'e suikast düzenlemiş fakat başarılı olamamıştı[417]. Ağustos ayında ise Balkanlarda ilerlemeye devam eden Sovyetler karşısında, Romanya 23 Ağustos'ta Müttefiklerle barış yapıp, Almanya'ya da savaş ilan etmişti[418]. Akabinde ise Eylül'ün 3'ün de Finlandiya, 8'in de ise Bulgaristan Almanya ile olan ilişkilerini kesip, Müttefiklere katıldığını duyurdu. Ancak Bulgarların son dakikadaki bu girişimi karşısında Kızıl Ordu Bulgaristan'ı işgal etmekten vazgeçmedi. Bunun üzerine Balkanlarda tutunamayacağını anlayan Hitler, zaten Batı'dan da İngiliz-ABD Orduları tarafından Avrupa'da İkinci bir cephe açıldığı için

---

[413] İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 317.
[414] Geoffrey Parker, *a.g.e.*, s. 381.
[415] Sergei M. Shtemenko, *a.g.e.*, s. 254.
[416] Geoffrey Parker, *a.g.e.*, s. 382.
[417] İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 330-331.
[418] Falih Rıfkı Atay, "Romanya Karar Verdi", *Ulus*, 25 Ağustos 1944, s. 1-2.

askerlerini daha fazla burada tutmaktan vazgeçip, asıl yurtlarını koruma kararı almıştı[419].

28 Eylül'de bir yanda Belgrad'a saldıran Sovyetler, bir yandan da Macaristan dağlarını aşmaya başladı. 20 Ekim'de düşen Belgrad sonrası kuşatma altında kalmak istemeyen Hitler, Transilvanya'yı da boşaltmak zorunda kaldı. Almanlar, Sovyet ordularına Budapeşte'de dirense de 27 Aralık 1944'te buranın kuşatılmasına engel olamadı. İki gün sonra da Sovyet kontrolündeki Macar Hükümeti Almanya'ya savaş ilan etmişti[420].

1944 yılında Sovyetler, yaptıkları başarılı taarruzlar ile Alman ordularını topraklarından atmayı başarmış ve Balkanlara yayılmaya başlamıştı. Almanya ise Ruslardan yediği bu ağır darbeler sonrası çok sayıda asker ve savaş makinesini kaybettiği için çöküşünü hızlandırmıştı[421].

[419] Kamuran Gürün, Savaşan Dünya.., s. 473.
[420] Fikret Arıt, *a.g.e.*, s. 149.
[421] Mehmet Tanju Akad, *a.g.e.*, s. 349.

2. Batı Cephesi

a.Normandiya Çıkartması

Amerika, savaşa girdikten sonra Avrupa'da ikinci bir cephe açma fikri Aralık 1942 yılından beri düşünülmekteydi. "*Overlord Harekatı*" adı verilen bu cephenin açılmasına Quebec Konferansı'nda karar verilmiş ve 14 Temmuz 1943'te de görevin başına ABD'li Eisenhower getirilmişti. Avrupa'da çıkartma için birkaç nokta belirlenmiş olsa da Müttefikler en son Normandiya üzerinde hemfikir olmuş ve bu hareket planı Tahran Konferansı'nda onaylanmıştı.

Almanlar bu sırada ise Müttefiklerden kendilerine yönelik bir harekâtın yapılacağını biliyorlar, fakat İkinci cephenin tam yerini tespit edemedikleri için Norveç'ten Yunanistan'a kadar tüm kıyı şeridini korumak zorunda kalıyorlardı. Almanya'da ise bu görevin sorumluluğu Rommel'e verilmişti[422].

Planlanan Normandiya çıkartması için İngiltere adeta askeri bir kamp haline gelmiş ve çıkartmanın sadece hazırlık aşaması iki yıl sürmüştü. Bu süreçte 20 Amerikan, 14 İngiliz, 3 Kanada, 1 Polonya ve 1 Fransız tümeniyle, bunların yanı sıra yüz binlerce özel kuvvet birimi, komandolar, karargâh birlikleri, muhabereci ve ulaştırmacılar gibi birimler Cornwall ve Kent kıyılarında yoğun bir eğitim süreci geçirmişlerdi. Müttefik Orduları çıkartmaya toplamda 39 tümenlik bir orduyla katıldı. Bunların 23'ü piyade, 12'si zırhlı ve 4'ü hava indirme birliklerinden oluşuyordu. Havada ise Müttefiklerin 3958'i ağır, 1243'ü hafif bombardıman uçağı ile 4709 avcı bombardıman uçağı vardı. Bunların 5061'i ABD, 4940'ı da İngilizlere aitti. Ayrıca çıkartma deniz aşırı olduğu için orduyu sürekli ikmal etmek için 2000'den fazla nakliye uçağı da mevcuttu[423].

---

[422] İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 319,323.
[423] Mehmet Tanju Akad-Kansu Şarman, "70.Yılında Normandiya Çıkartması D-Day Tarihi Değiştiren Gün", *Atlas Tarih*, Sayı 27, Haziran-Temmuz 2014, s. 80.

Müttefik Donanması çıkartmanın olacağı sahili 7 savaş gemisi, 2'si zırhlı 23 kruvazör ve 77 destroyer ile kuzey denizinde ise 3 savaş gemisi, 3 uçak gemisi, 7 kruvazör ile abluka altına alınmıştı. 5-6 Haziran gece yarısından hemen sonra başlanan Normandiya çıkartmasına[424], harekete geçen 6 İngiliz Palanörü'nden fırlayan İngiliz askerleri ilk önce çıkartmanın doğu cenahındaki akarsular üzerindeki köprüleri ele geçirdiler. Saat 01:30'da ise 13.000 ABD paraşütçüsü batı sahilinin arkasına inmeyi başarmıştı. Saat 3'ten sonra ise Müttefik Askerleri küçük çıkartma gemileriyle, Alman radarlarına yakalanmadan gün aydınlanana kadar kıyıya çıkmayı başarmıştı. İlk gün için Müttefik Devletlerin 73.000 ABD'li 83.000 İngiliz ve Kanada'lı olmak üzere 156.000 askeri karaya çıkmıştı. Müttefiklerin kara ordusu komutası da Montgomery'deydi ve Kuzey Afrika'dan sonra Rommel ile tekrar nihayet karşı karşıyaydılar[425].

Müttefik Devletlerinin bu başarısının şüphesiz en önemli sebebi ise çıkartmanın tam olarak hangi bölgeye yapılacağını kestiremeyen Hitler ve ekibinin kuvvetlerini mecburen birkaç noktaya dağıtmış olmalarıydı. Almanlar 19 tümeni asıl çıkartmayı bekledikleri Seine Nehri'nin kuzeyine 5 tümeni Hollanda'ya, 1 tümeni Yunan adalarına, 1 tümeni Biskay Körfezine ve 11 Tümeni de Akdeniz kıyısından gelebilecek taarruzlara karşı koymak için dağıtmışlardı. Almanların bu kuvvetlerinin ise 11'i zırhlı olmak üzere, 49 piyade tümeniydi.

Görüldüğü gibi geniş bir coğrafyaya yayılan Alman askerleri Müttefiklerin Seine Koyunda Caen ile Cherbourg arasındaki bölgeden Normandiya'ya yapılacak olan çıkartmaya engel olamamıştı. Ayrıca Müttefikler havadan da demiryolu ve köprüleri tahrip ettikleri için de Almanlar hızlı bir şekilde ordularını birbirlerinin yardımlarına taşıyamamışlardı. Müttefikler için harekâtın ilk aşaması her ne kadar Cherbourg'un istenilen tarihte ele geçirilememiş olmasına rağmen beklediklerinden kolay ve hızlı olmuş, Müttefikler çıkartmanın beşinci günü 326.000 asker, 54.000 araç ve 140.000 ton malzemeyi sahile çıkartmışlardı. Ağustos'ta ise Fransa'ya doğru

[424] Falih Rıfkı Atay, "Batı Cephesi Açılmıştır", *Ulus*, 7 Haziran 1944, s. 1-2.
[425] R.A.C. Parker, *a.g.e.*, s. 215.

ilerleyen Müttefik askerlerinin sayısı ise Avrupa da, karada 1.913.885, denizde 285.000 ve havada ise 659.554 askerden oluşmaktaydı[426].

Normandiya'da en kanlı çatışmalar Temmuz ayında gerçekleşmişti. Almanlar ile göğüs göğüse çarpışan ABD askerleri 3 Temmuz'da Cherbourg'u ele geçirip, ilerlemeye başlamıştı. İngilizler ise aynı tarihte Caen'i ele geçirmek için 2000 uçakla havadan desteklediği ordusuyla harekâta başlamıştı. Ancak bölgede Almanların çok sert direnciyle karşılaşan İngiliz askerinin işi o kadar kolay olmamıştı. Özellikle Almanların bu bölgede çok yoğun tank ve tanksavar yığınları mevcut olduğu için iki tarafta çok fazla kayıp vermişti[427].

b.Fransa'nın Kurtuluşu

Müttefik Devletlerin orduları, Normandiya'nın ormanlık coğrafyasından kurtulup düzlüğe çıkınca daha hızlı ilerlemeye başlamış ve artık Güney Avrupa'yı kurtarmanın zamanı gelmişti. "*Ejderha*" adı verilen bu operasyon 15 Ağustos'ta başlamış, gece Provence Paraşütçü Birlikleri indirilmiş ve saat 8'de de Cannes ile Hyeres arasındaki bölgeye 3 ABD Tümeni çıkmayı başarmıştı. Operasyon ayrıca denizlerde 300 parçalık bir kuvvet ve 2000'den fazla çıkarma gemisiyle de desteklenmişti. Operasyonda daha ilk günden paraşütçü birliği ve çıkartma birliği arasında bağlantı kurulmaya başarılmış ve Almanya'nın 62.Kolordusu komutanlarıyla beraber esir edilmişti. Bunun üzerine Hitler 17 Ağustos'ta Komutanlarının Güney Fransa'yı boşaltma taleplerini kabul etmek zorunda kalmıştı[428].

Bu arada bir taraftan da General Leclerc'in Komutasındaki İkinci Fransız zırhlı tümeni de 24 Ağustos'ta Paris'e girmeyi başarmıştı. Ağustos sonunda ise bütün Müttefik Orduları Seine Nehri'nin doğusuna geçmeyi başarmış ve İngiliz Orduları

---

[426] Mehmet Tanju Akad-Kansu Şarman, *a.g.m.*, s. 83.
[427] *İkinci Dünya Savaşı Ansiklopedisi*, Cilt 4, Görsel Yayınlar, İstanbul 1979.
[428] İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 340-341.

Arvers ve Ruhr istikametine, ABD orduları ise Ardennes'ler, Mainz ve Saar istikametinde ilerlemeye başlamıştı. Bu dönemde Almanlar da boş durmamış ve Mareşal Runtstet komutasında 16 Aralık'ta Ardennes'ten ABD askeri üzerine karşı taarruza geçmişti. Almanlar ilk başta ABD ordusunu geriletmeye başarmışsa da 26 Aralık'tan sonra yine Amerikalıların ablukası altında kalma tehlikesi yaşamışlardı[429].

Bu arada tarih 12 Ocak 1945'i gösterdiği zaman doğuda da Sovyetler harekete geçmiş ve Alman savunma hattında bazı gedikler açarak ilerlemeye başlamıştı. Böyle bir durumda iki kanatta aynı anda savaşamayacak olan Hitler, ordularını 22 Ocak'tan itibaren batı sınırından çekip, doğu sınırına doğru nakletmeye başlamıştı. Almanların bu karşı taarruzu her ne kadar Müttefiklerin ilerlemesini 6 hafta geciktirmişse de bir fayda sağlamamış ve sonuç itibariyle de 100.000'den fazla Alman askeri ölmüş ve 600'den fazla tank, 1600'den fazla da uçak kaybedilmişti. ABD'nin ise kaybı 76.000'di[430].

3. Yalta Konferansı ve Türk-Rus İlişkilerinin Bozulması

1945 yılı geldiğinde Müttefikler artık Mihverin sonunun yaklaştığını görmüş, bu yüzden de gelecekte yapılacak barışın esaslarını belirlemek için 4-11 Şubat 1945'te Kırım'ın Yalta kasabasında, Roosevelt, Churchill ve Stalin bir araya gelmişti[431].(**EK-13**) Yalta Konferansında Türkiye'yi ilgilendiren en önemli konu ise Sovyetlerin boğazlar konusundaki istekleriydi. Çünkü Sovyetlere göre Montreux Antlaşmasındaki hükümler geçersizdi ve tekrar gözden geçirilmesi gerekiyordu. Görüldüğü üzere Rusların boğazlar üzerindeki tarihsel emperyalist emelleri yeniden gündeme gelmiş ve daha da kötüsü uluslararası tartışmaya açılmıştı[432].

---

[429] Kamuran Gürün, Savaşan Dünya.., s. 489.
[430] Fikret Arıt, *a.g.e.*, s. 90-91.
[431] Halûk F. Gürsel, *Tarih Boyunca Türk-Rus İlişkileri*, Ak Yayınları, İstanbul 1968, s. 222.
[432] Necdet Ekici, "İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları", *Türkler*, Cilt 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1306.

Sovyet lider Stalin ayrıca Birleşmiş Milletlere alınacak devletlerin belirlenmesi hakkında Türkiye'yi ima ederek "*Konferansa katılma çağrıları yalnız savaş ilan etmiş ülkelere değil, dost devletlere de gönderilirse, Almanya'ya karşı bütün gücüyle çarpışmış ülkelerin savaş sırasında sallantıda kalmış ve hilekârlık etmiş olanlarla yan yana oturmalarının bunları kızdıracağını…* "söyleyerek Türkiye aleyhine İngiltere ve ABD'nin dikkatini çekmişti[433].

Böylece Yalta Konferansı'nda alınan kararda San Francisco'da toplanacak olan Birleşmiş Milletler toplantısına kurucu üye olarak katılma koşulu olarak Mihver Devletlerine savaş açma şartı getirilmişti. Ayrıca üç lider, Sovyetlerin Japonya'ya savaş açmasını ve bunun karşılığı olarak da Kuril Adalarına sahip olabileceğini belirtmişti. Almanya ile ilgili karar ise Almanya'nın 3 işgal bölgesine ayrılması ve bir kısım toprağının Fransa'ya da verilip, ayrıca Fransa'ya savaş tazminatı ödemesi gerektiği belirtmişti. Türkiye'ye ise Boğazlar konusunda Sovyetler lehinde değişikliklerin yapılacağının bildirilmesine karar verilmişti[434].

Bunun üzerine Türkiye San Francisco Konferansına katılıp Birleşmiş Milletler kurucu üyesi olabilmek için 23 Şubat'ta Almanya ve Japonya'ya resmen savaş ilan etmiş,(**EK-12**) ancak savaşa fiilen hiçbir zaman katılmamıştı[435]. Konferansta alınan kararlardan ve Türkiye'nin savaşa girmesinden tatmin olmayan Sovyetler, 19 Mart 1945 tarihinde Molotov aracılığıyla Moskova Büyükelçimiz Selim Serper'e bir Nota vermiş ve savaş sonrası olan değişiklikleri bahane ederek 17 Aralık 1925 Dostluk ve Saldırmazlık Paktını feshettiğini bildirmişti. Bunun üzerine Türkiye 4 Nisan'da gönderdiği notada, günün koşullarına uygun yeni bir ittifak anlaşması teklif ettiyse de, 7 Haziran'daki ikinci bir notada Sovyetler, bu defa da Kars ve Ardahan bölgesinin yanı sıra Boğazlarda da üstler verilmesini istemişti. Bu arada 7 Mayıs 1945'te Almanya[436] kayıtsız şartsız teslim olmayı kabul etmiş ve

---

[433] *Tahran, Yalta ve Potsdam Konferansları Gizli Belgeler,* (Türkçesi: Fahri Yazıcı), Sinan Yayınları, İstanbul 1972, s. 128.
[434] Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 519.
[435] Mücahit Özçelik, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", Gazi *Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 29, Şubat 2010, s. 276; *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 5940, 24 Şubat 1945, s. 8329.
[436] Halûk F. Gürsel, *a.g.e.*, s. 223-224.

Avrupa'nın ortasında büyük bir boşluk meydana gelmişti, haliyle bu boşluk doldurulmalıydı[437].

4. Batı Cephesinde Müttefiklerin Zaferi ve Almanya'nın Teslim Olması

Ocak 1945'ten itibaren Almanlar doğuda Ruslar, batıda da Müttefiklerin ablukası altındaydılar. Bu arada havadan da Almanların ulaşım ağları ve stratejik noktalarının bombalanmasıyla artık askeri teçhizat ve malzemelerin de taşınmasına olanak kalmamış ve Almanya'nın direnci tamamen kırılmıştı[438]. Doğuda Kızıl Ordu Prusya ve Polonya'nın bir kısmını almış ve geçtiği yerlerde de muhteşem kıyımlar yaparak Berlin'e son bir darbe indirmek için Order Nehri'ne kadar dayanmıştı. Müttefiklerin ise kuzeyde İngiliz ve Kanada birlikleri Ren Nehri kenarına kadar ulaşmışlardı. Mart ayında ise ABD askeri Ren'e ulaşmıştı. Buralarda Alman direnci iyice kırılınca da sağlam olan Ludendorff Köprüsü'nden, olabildiğince çok askerini Ren'den geçirmeyi başarmış ve Nisan'da Müttefik orduları Avrupa'da rahatça istedikleri noktaya gidebilir hale gelmişlerdi.

Bu dönemde Almanya'yı doğudan Sovyetler, batıdan da Müttefiklerin kuşatmış olması ister istemez Almanya'ya önce girme konusunda taraflar arasında bir rekabet başlamıştı. Sonun yaklaştığını anlayan Alman askerleri ise Sovyetlere teslim olmaktansa Müttefiklere teslim olmayı yeğliyorlardı. Müttefik orduları Berlin üzerine yürürken çok az bir dirençle karşılaşıyor hatta doğuda Ruslar ile karşılaşan Alman askerleri, İngiliz ve ABD askerlerine teslim olmak için kaçıyorlardı. Tarih 30 Nisan 1945'i gösterdiğinde artık Hitler yapacağı çok fazla bir şeyin olmadığını görmüş ve II. Dünya Savaşı'nın başlamasına sebep olan Nazi Almanya'sının hem komutanı hem de lideri intihar etmişti[439].Yerine bıraktığı Dönitz ise mücadelesini bir müddet daha sürdürmüş ve Müttefik Devletler ile Sovyetleri birbirine düşürmeye

[437] Ali Fuat Erden, *İsmet İnönü*, Burhanettin Erenler Matbaası, İstanbul 1952, s. 223.
[438] Geoffrey Parker, *a.g.e.*, s. 386-387.
[439] Nadir Nadi, "Hitler'in Ölümü", *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1945, s. 1.

çalışmıştı. Ancak bu konuda Müttefikler ve Sovyetler arasında daha önceden anlaşma imzalanarak sadece kayıtsız ve şartsız bütün cepheler teslim olursa, barışın sağlanacağı konusunda anlaşılmıştı.

Böyle bir durum karşısında önce 2 Mayıs'ta Kuzey İtalya ve Güney Avusturya'da ki 2 milyon Alman askeri teslim olmuş[440], daha sonra 4 Mayıs'ta Kuzey'de Hollanda ve Danimarka'daki Alman Orduları 21.Ordu'ya teslim olmuştu. Ertesi gün de Güney Ordusu Müttefiklerin 6.Ordu Grubu'na teslim olmuşlardı. 7 Mayıs'ta Jodl gece 02:41'de Reins'deki Müttefik Merkez Karargahı'nda İngiliz, Amerikan, Rus ve Fransız yetkililerıyle görüşüp kayıtsız, şartsız teslim olma taleplerini bildirmiş ve bu kararın kabul edilmesiyle Avrupa da savaş bitmiş(**EK-14**) ve 8 Mayıs 1945'te Avrupa'da zafer günü olarak kabul edilip,[441] Türk basınında da bu gelişmeler demokrasilerin zaferi olarak değerlendirilmişti[442].

5. Potsdam Konferansı

Türkiye 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan edince, 5 Mart San Francisco Konferansına resmen davet edilmişti. Konferansa Dışişleri Bakanı Hasan Saka Başkanlığında kalabalık bir heyetle katılan Türkiye, 25 Nisan'da başlayıp, 26 Haziran'da biten konferansta, genellikle önceki kısımlarda bahsettiğimiz Sovyetlerin baskısına karşı en kısa zamanda demokrasiye geçeceğini bildirerek, İngiltere ve ABD'nin desteğini kazanmaya çalışmıştı[443].

7 Mayıs'ta Almanya'nın teslim olmasıyla 7 Temmuz - 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında toplanan Potsdam Konferansı II. Dünya Savaşı'nın son büyük konferansıydı[444]. Konferansta ABD'yi Başbakan Roosevelt 12 Nisan'da öldüğü için

---

[440] Antony Beevor, *Berlin'in Düşüşü 1945*, Çev: Nureşttin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015, s. 410.
[441] R.A.C. Parker, *a.g.e.*, s. 241-242; Fikret Arıt, *a.g.e.*, s. 95-97.
[442] Nadir Nadi, "Demokrasilerin Kayıtsız, Şartsız Zaferi", *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1945, s. 1.
[443] Hüner Tuncer, *İsmet İnönü'nün*.., s. 163.
[444] Mümtaz Faik Fenik, "Barış Antlaşmaları Hazırlığı", *Ulus*, 5 Ağustos 1945, s. 1; Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası*.., s. 482.

yerine geçen Truman, İngiltere'yi de konferansın yarısına kadar Churchill ama daha sonra seçimi kaybettiği için Clement Attlee ve Sovyetleri ise her zamanki gibi Stalin teslim ediyordu[445].(**EK-15**)

Potsdam'da Türkiye ile ilgili konu yine sınırlar ve boğazlardı. Stalin Doğu sınırı ile ilgili Türkiye'nin bir ittifak teklifinde bulunduğunu ama eğer Sovyetlere göre yanlış çizilmiş olan bu sınırın Sovyet tezine göre Türkiye sınırı tekrar çizmeyi kabul etmezse böyle bir ittifakın söz konusu olamayacağını söyledi. Boğazlar konusunda ise Churchill bu meselelerin sadece iki ülke arasında çözümlenmesinin yanlış olacağını söylemesi üzerine Stalin Montreux'la ilgili boğazlar rejiminin zaten Sovyetlere karşı düşmanca hazırlanmış olduğunu savunup, böyle bir durumda Türkiye herhangi bir büyük devlet tarafından desteklendiği taktirde Sovyetlerin boğazını sıkabileceğini söylemişti. Stalin böyle bir durumun Cebelitarık'ta İngiltere, Panama'da ABD'ye yapılırsa onların nasıl davranacağını sormaktaydı[446].

Bunun üzerine ABD Başkanı Truman ise, Stalin'e Türkiye ile Rusya arasındaki sınır sorununun iki ülke arasındaki bir mesele olduğunu, bu yüzden de aralarında halledilmesi gerektiğini ama boğazlar sorununun ise kesinlikle Montreux'un değişmesi gerektiğini düşündüğünü bildirerek, ABD dahil bir çok ülkeyi ilgilendirdiğini, hatta sadece Türk Boğazları değil, Panama, Süveyş, Cebelitarık, Kiel Kanalı, Ren ve Tuna'da Uluslararası Serbest Geçişe dahil olması gerektiği cevabını verdi. Churchill ise Montreux konusunda Stalin'e hak verdiğini lakin serbest geçiş garantisinin birçok devlete verilmesi gerektiğini yineledi[447].

Sonuç olarak Potsdam'da taraflar kesin bir neticeye varamamış ve 3 devletin de bu konuda görüşlerini ayrı ayrı Türkiye'ye bildirmesine karar verilmişti. Türkiye ise 20 Ağustos 1945'te İngiltere ve ABD'ye gönderdiği Nota'da boğazlardan geçiş serbestliği konusunda ABD'nin güvence vermesini, boğazlar için alınan kararların Türk egemenliğine ve güvenliğine engel olmaması ve Sovyetlerin taleplerinin

---

[445] Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 520.
[446] Türkkaya Ataöv, "Soğuk Harb'in Doğuşu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt XXIII, Mart 1968, s. 334.
[447] *a.g.m.*, s. 335.

meydana getirdiği huzursuzluklara son verilmesi gerektiğini bildirmişti[448]. Ayrıca İsmet İnönü Sovyetlerin bu istekleri karşısında 1945 yılı TBMM'nin açılış konuşmasında "*Herhangi bahane ile, toprağı ve hakları üzerinde, Türkiye'den bir şey istemek en ufak bir insaf ile izah edilemez… Açıkça söyleriz ki, Türk topraklarından ve haklarından hiç kimseye verilecek bir borcumuz yoktur. Şerefli insanlar olarak yaşayacağız ve şerefli insanlar olarak öleceğiz.*" demiştir[449].

6. Pasifik'te Savaş

1944-1945 dönemi Pasifik'te ABD-Japon savaşında, ABD'nin taarruzu ve Japonların da savunmaya geçip, kendileri için önemli olan iki noktayı korumaya çalıştıkları dönemdi. Filipinler'deki bu iki noktada gelecek zamanlarda Pasifik savaşlarının kaderini belirleyecekti. Bu noktalardan birincisi Mariana Adaları'ndaki Saipan'dı. ABD Deniz Tümeni General Nimitz'in komutasında 15 Haziran 1944'te buraya çıkartma yapmaya başlamıştı. Japonya ise bu adayı Pasifik'te tutunabilmek ve savaşı kazanabilmek için çok önemli gördüğünden bu adayı 7 gemi, 7 savaş gemisi, 11 ağır, 22 hafif kruvazör ve 28 destroyer ile savunuyordu. ABD donanması da 7 uçak gemisi, 7 savaş gemisi, 8'i ağır 13'ü hafif kruvazör ve 69 destroyerlik bir güç ile taarruza geçmişti[450].

19 Haziran'da Japon uçakları 4 kez ABD donanmasına saldırmış fakat bir netice elde edememişti. Çünkü Amerikalılar Japon avcı uçaklarına verilen talimatları dinlemeye başlamış ve hazırlıklarını yapmışlardı. Bu saldırılarda Japonlar 330 uçaklarını ve 400 tane mürettebatını kaybederek büyük bir darbe almışlardı. ABD ise bu saldırılarda 30 uçak ve 27 tane mürettebatını kaybetmişti. Ayrıca ABD'nin 20

[448] Hüner Tuncer, *İsmet İnönü'nün..*, s. 167.
[449] *Türkiye Büyük Millet Meclisi, Tarihe Düşen Notlar-1, Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları-1*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 124.
[450] İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 356.

Haziran'da kendi yaptığı saldırılarda da 30 uçağı kaybolmuş ve 80 uçağı da uçak gemileri menzilden uzaklaştıkları için suya çakılmıştı[451].

Pasifik'te yapılan ve savaşın kaderini değiştiren ikinci saldırı ise Leyte'de yapılmıştı. ABD Ordusu General Mac Arthur komutasında 20 Ekim'de toplamda 700'den fazla gemi ve 1280 adet uçakla Leyte'ye Yıldırım Çıkartması yapmış ve Japonlara 70.000 kayıp verdirmişti. Bunun üzerine 23 Ekim'de Amiral Toyo'nun talimatıyla yardıma giden 3 Japon filosunda da 6 uçak gemisi ve 716 uçak mevcuttu. Yardıma gelen kuvvetler arasında Amiral Kurita'nın filosuyla, ABD'li Amiral Sprague komutasındaki filo arasındaki muharebede devreye giren Japon Kamikaze Uçakları[452] etkili olmuştu. ABD bu savaşlarda 2 uçak gemisi, 3 destroyer kaybetmiş ve 4 gemide ağır bir hasar almıştı. Leyte Deniz Savaşlarında Japonlar ise toplamda 4 uçak gemisi, 5 zırhlı, 10 kruvazör ve 8 destroyerini kaybederek, denizlerde ABD karşısında ağır bir yenilgi almıştı[453].

ABD donanması Filipinler'deki bu başarılarından sonra Japonya'ya son darbeyi vurmak için yapılacak çıkartma için Iwo Jima ve Okinawa'yı almak için harekete geçmişlerdi. Japonya'nın volkanik bir ada olan Iwo Jima'da 25.000 kişilik bir ordusu mevcuttu ve tamamı yer altına gizlenip, canları pahasına savunmaktaydı. 19 Şubat'ta ABD, çıkartma yaptığında neredeyse Japon askerleri tamamı ölene kadar mücadele etmişler ve ABD'den de 26.000 askeri öldürmeyi başarmışlardı[454].

Amerikalılar Iwo Jima'dan sonra bu defa daha büyük bir ada olan Okinawa'ya yönelmişlerdi. Japonların burada da yaklaşık 70.000 askeri mevcuttu. 1 Nisan'da adaya asker çıkarıp, işgale başlayan ABD askerleri 6 Nisan'da Japonların çok sert saldırısı ile karşılaştı. Kamikaze dalışı yapmak için havalanan 700 Japon uçağının saldırıları sonucu 30 gemi batırıldı ve 368'ine zarar verilmeye başarıldı. Ancak bu sonucu değiştirmedi ve ABD orduları Japonya'nın 70.000 askerinin

---

[451] R.A.C. Parker, *a.g.e.*, s. 246.
[452] Japonların Kamikaze taktiğinde her uçak rakip tarafın açtığı seri ve şiddetli uçaksavar ateşlerinden kurtulup, düşman gemilerine hızlıca bir dalış yapıp onları bu şekilde batırmaya çalışılan taktiğin adıdır ve bu pilotlar özel olarak yetiştirilir.
[453] Levon Panos Dabağyan, *Pearl Harbor'dan Hiroşima'ya 1941-1945*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2004, s. 269-271.
[454] Mehmet Tanju Akad, *a.g.e.*, s. 435.

tamamını yok etmeyi başardı. Böylece Pasifik'te yapılan en kanlı savaşlardan biri daha sona ermişti[455].

7. Atom Bombası ve Japonya'nın Yenilmesi

Japonya'nın Pearl Harbor saldırısından beri, Pasifik'te başlayan ABD-Japon savaşında her iki ülkeden binlerce asker ölmüştü. ABD sadece Okinawa'yı ele geçirmek için 60.000'den fazla askerini kaybetmişti. 1945 yılına gelindiğinde ABD, okyanusta ve havada üstünlüğü tamamen ele geçirmişti. Bu dönemde Japonya'nın savaşı kaybedeceği kesin olmasına rağmen, Japon askerleri teslim olmayı reddediyor ve ölümüne mücadele ediyordu[456].

Açıkçası Japonya'nın tamamen ele geçirilmesi Amerikalıların gözünde büyüyordu. Çünkü okyanuslardaki bir adayı korumak için canını veren, ABD donanmasına hiç düşünmeden Kamikaze dalışı yapan Japon askerleri asıl vatanına olacak bir saldırıda neler yapamazlardı. ABD böyle bir harekâtta 1 milyon askerini kaybedeceğini düşünüyordu. Bu yüzden çare olarak atom bombasına başvurmaya karar verdi[457].

Nisan 1945'te Japonya'da yönetim değişmiş Amiral Suzuki Başbakan olmuş ve Rusların aracılığıyla hanedanlığı korumak ve kayıtsız şartsız teslim olmamak şartıyla barış görüşmeleri yapmaya hazır olduğunu bildirmişti. Ancak yapılan Potsdam Konferansında Müttefikler tarafından bu öneri reddedilmiş ve ABD savaşa devam kararı almıştı[458]. Bu karar alınmadan önce de ABD hava güçleri günlerce Japonya üzerine bombalar yağdırıp, şehirleri ve iletişim ağlarını yerle bir etmişti[459].

---

[455] Geoffrey Parker, *a.g.e.*, s. 394-395.
[456] *a.g.e.*, s. 395.
[457] Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 269.
[458] Oral Sander, *a.g.e.*, s. 143-144.
[459] J.M. Roberts, *a.g.e.*, s. 383.

Bu ABD bombardımanlarında Dresd'de 135.000 Tokyo'da ise 200.000 insan yaşamını yitirmişti[460]. ABD daha sonra asıl darbeyi de 6 Ağustos 1945 günü havalanan 3 Tane B-29 uçağı ile saat 08:15'te Hiroşima üzerinde 2000 fit yükseklikte atom bombasını patlatmakla gerçekleştirmişti.(**EK-16**) Bunun sonucunda yerle bir olan şehirde çeşitli kaynaklarda farklı rakamlar telaffuz edilse de en az 100.000 kişi hayatını kaybetmişti[461]. Bu arada Ruslara baktığımızda ise hiç zaman kaybetmeden 8 Ağustos'ta Japonya'ya savaş ilan edip hemen Mançurya ve Kore işgal etmişlerdi[462].

9 Ağustos'ta bir kere daha harekete geçen ABD ise bu defada Japonların donanma üssü olan Nagazaki'ye bir atom bombası daha atmış ve 70.000'den fazla sivilin hayatını kaybetmesine sebep olmuştu. Bu gelişmeler karşısında neye uğradığını şaşıran Japonlar, 14 Ağustosta toplanan Yaşlı Devlet Adamları Konseyi Potsdam Konferansında belirtilen kayıtsız şartsız teslimiyet bildirisini kabul ettiklerini bildirip önce Müttefiklerle ateşkes imzalamış,[463](**EK-17**) sonrada 2 Eylül 1945'te Japon yetkililer Missouri Zırhlısında Müttefiklerle teslimiyet anlaşmasına onay vermişlerdi. Böylece dünyanın o zamana kadar görmediği ve milyonlarca insanın hayatını kaybettiği II. Dünya Savaşı tam 6 yıl sonra resmen bitmişti[464].

---

[460] Georges Langlois, *20.Yüzyıl Tarihi*, Nehir Yayınları, İstanbul 2000, s. 243-244.
[461] Fikret Arık, *a.g.e.*, s. 236.
[462] Mümtaz Faik Fenik, "Sovyetlerin Japonya'ya Harp İlanı", *Ulus*, 9 Ağustos 1945, s. 1,3.
[463] Mümtaz Faik Fenik, "Dünya Harbi Bitti", *Ulus*, 15 Ağustos 1945, s. 1,3.
[464] İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 382.

SONUÇ

1 Eylül 1939'da Avrupa'da Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla başlayan ve daha sonra İngiltere, Fransa ve Rusya gibi büyük güçlerin dahil olmasıyla savaş çok kısa bir sürede kıtanın her yerine yayılmış, Almanya'nın Fransa'yı işgal edip, İngiltere'ye saldırmaya başlamasıyla İngiliz Yarımadasına ve Atlantik'e, daha sonra da İtalyanların da savaşa girmesiyle Balkanlara, Akdeniz'e ve Afrika'ya sıçramıştı.

Almanya ile Sovyetler Birliği savaş başlamadan önce karşılıklı saldırmazlık antlaşması imzalamış olmalarına rağmen, Almanya 1941'de bunu tek taraflı olarak bozmuş ve Sovyetlere karşı Barbarossa Harekâtına başlamıştı. Böylece savaş Doğu'da Rusya'nın uçsuz bucaksız topraklarına da yayılmıştı.

Bu dönemde Türkiye olup bitenleri büyük bir tedirginlik ile takip etmekte ve savaşta tarafsız kalmaya çalışmaktaydı. Çünkü Türk devlet adamları o dönemde Türkiye'nin hem askeri ve ekonomik hem de toplumsal olarak savaşa hazır olmadıklarını çok iyi biliyorlardı. Türkiye bu zorlukları I. Dünya Savaşında bizzat yaşamış, çok acılar çekmiş, çok yoksulluklar görmüş, kayıplar vermişti. Ama bu defa Türkiye'yi yönetenler aynı hatayı yapmayıp savaşa girmemekte kararlıydı. Ancak bu hiçte kolay bir iş değildi. Bir yanda Mihver, bir yanda Müttefikler sürekli Türkiye üzerinde baskı yapmaya ve yanlarında savaşa girme konusunda tehdide varan yaklaşımlar sergiliyorlardı. Türkiye ise bu isteklere karşı çıkmakla birlikte ister istemez bazı tavizler veriyor fakat aksi bir durumda herhangi bir saldırıya karşı da savaşla karşılık vereceğini, Türk milletinin buna kudretinin olduğu mesajını da veriyordu.

Savaşın kontrolden çıktığı tarih 1941 yılının sonuydu. Çünkü bu tarihte Japonya sahneye çıkmış ve ABD'nin Mayama adalarındaki Pearl Harbor üstlerine saldırmıştı. Böylece savaşa ABD'de dahil olmuş ve savaş Uzakdoğu ve Pasifik'e de sıçramıştı. Hemen akabinde ise Almanya ve İtalya'nın da ABD'ye karşı savaşa ilan etmeleriyle savaş nihayet tüm dünyaya yayılmıştı.

Savaşın kaderi 1942 yılından itibaren değişmişti. Çünkü bu dönemde Sovyetler ile savaş halinde olan Almanlar büyük bir stratejik hata ile ABD ile de düşman olmuşlardı. Bu Almanya'nın birçok cephede savaşması demekti. Dolayısıyla İngilizler rahat bir nefes almış ve Churchill'de savaş sonrası düzenin nasıl sağlanacağı konusunda düşünmeye başlamıştı. 1943 yılından itibaren Müttefik liderleri arasında konferanslar düzenlenmeye başlamıştı. Bu konferansların bir konusu da Türkiye'nin savaş dahil edilmek istenmesiydi. Hatta gerek Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ve gerekse Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bu konferansların bazılarına bizzat iştirak etmişlerdi. Bu gelişmeler karşısında dış politikada Türkiye durumunu değiştirmiş ve Müttefiklere biraz daha yaklaşmakla beraber kontrolü elden bırakmamaya gayret etmişti. Ta ki Müttefiklerin baskısı sonucu 1944 yılında Almanya ile her türlü ilişkisini kesip ve akabinde Almanlara ve Japonlara savaş ilan edene kadar. Çünkü Türkiye bunu yapmaya mecbur kalmıştı. Aksi taktirde savaş sonrası kurulacak dünya düzeninin dışında yalnızlığa terk edilebilirdi.

Türkiye 23 Şubat 1945'te resmen savaşa girmeyi kabul etmekle birlikte hiçbir zaman fiilen savaşa dahil olmamıştı. Çünkü Almanlar önce doğuda, Sovyetler Birliği sonra da batıdan Müttefikler tarafından Normandiya'ya bir çıkartma yapılmasıyla her noktadan kuşatılmıştı. Geniş toprakları işgal etmiş olan Almanya'nın bir an da yenilmesi, yok edilmesi düşünülemezdi. Bunun için çok kanlı çarpışmalar meydana gelmiş ve cephelerde büyük kayıplar verilmişti. Ta ki 7 Mayıs 1945'te Almanya'nın teslim olup da Avrupa'da savaşın bitmesine kadar. Lakin Uzakdoğu ve Pasifik'te savaş tüm hızıyla devam ediyor özellikle Japon askerler ölümüne direniyordu. ABD birçok askerini kaybediyordu. Ancak buna kökten bir çözüm bulan ABD, 6 Ağustos 1945'te Hiroşima'ya ilk atom bombasını atıp, yüz binlerce sivil insanın ölmesine sebep olmuş, daha Japonlar ne olduğunu idrak edemeden 8 Ağustos'ta da Nagazaki'ye bir atom bombası daha atarak yüz binlerce sivili öldürmüştü. Bu olay karşısında Japonya kayıtsız şartsız teslim olmayı kabul edip 15 Ağustos'ta ateşkes imzalamıştı. 2 Eylül 1945'te de Japonya'nın teslim anlaşmasını imzalamasıyla 6 yıl süren ve dünyanın her yerine yayılan II. Dünya Savaşı sona ermişti. Ancak ABD'nin yapmış olduğu bu operasyonları insanlık tarihi

hiçbir zaman unutmayacak ve ABD tarihinde de her zaman kara bir leke olarak kalacaktı.

1939-1945 arası dönemde Türkiye'ye baktığımızda ise o tarihe kadar dünyanın görmüş olduğu en büyük ve kanlı savaştan herhangi bir yara almadan kurtulmayı başarmıştı. Bu tarihlerde Türkiye Balkanlardan, Akdeniz'den, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan ve Kırım-Kafkas hattı dahil dört bir taraftan kuşatılmış, bir ateş çemberinin ortasındaydı. Tarafsızlığını, zor olmasına rağmen Türk devlet adamlarının basireti sayesinde koruyabilmişti.

Zaman zaman bu konuda çeşitli kaynaklarda Türkiye'nin denge politikası güttüğü, günün koşullarına göre hareket ettiği tarzında değerlendirmeler mevcuttur. Hatta bazı kaynaklar Türkiye'nin her zamanki gibi "Ahlak Dışı", "Etik Olmayan"[465], bir dış politika takip ettiklerinden bahsetmektedir. Oysaki 6 yıl gibi uzun bir süre devam eden ve bütün dünyayı kasıp kavuran Türkiye'nin de tam ortasında kaldığı bir savaşta Türkiye'nin tarafsızlığını korumayı başarmasını sadece denge politikası güderek ya da ahlak dışı bir dış politika izleyerek yapabilmesi mümkün müydü? Ya da bunu iki kelime ile açıklamaya çalışmak yeterli miydi? Kesinlikle hayır…

Şüphesiz Türkiye'nin bu başarısının arkasında derin ve köklü bir diplomasi geleneğinin başarısı vardı. Türkiye'nin o dönemde belki de en büyük artısı I. Dünya Savaşını sonuna kadar yaşamış, akabinde verdiği kurtuluş savaşıyla da acıyı ve yoksulluğu iliklerine kadar hissetmiş bir millet ve bu milletin yetiştirdiği devlet adamlarının var olmasıydı. Çünkü bu diplomasiyi yöneten devlet adamları 600 yıllık köklü bir Osmanlı'nın yıkılışına şahitlik etmiş ve aynı zamanda da Ulu Önderimiz Gazi Mustafa Kemal önderliğinde Cumhuriyet'i kurabilmiş bir kadroydu. Bu kadro son dönem Osmanlı İmparatorluğunun diplomasi geleneği ile yetişmiş ve bunu Cumhuriyet'e aktarabilmişti. Bu süreçte tarihten dersler çıkarmış ve bu defa ateşin ülkemizde yanmasına izin vermemişlerdi.

İşte bu yüzden Türkiye'nin böyle bir savaşta tarafsız kalmasını sadece denge politikası ile açıklamak çok yavan ve yetersiz kalmaktadır. Ayrıca o dönemde

[465] Selim Deringil, *a.g.e.*, s. 276.

savaşın baş aktörleri dışında Avrupa ve Balkanlar'daki diğer tüm devletler de denge politikası güdüyorlardı. Lakin ülkelerini iki ya da üç hafta bir sürede işgal edilmekten kurtaramamışlardı. Mademki denge politikası gütmek yeterliydi. Niye tarafsız kalamamışlardı? İşte bu noktada yine büyük bir millet olmak, köklü bir geçmişe sahip olmak ve kökleri çok eskiye dayanan bir millet geçmişine sahip olmak ilkeleri devreye girmekteydi. Tabi ki de bu süreçte Türkiye ve Türk Milleti için her şey çok kolay değildi ve kolay da geçmemişti. Ama en azından bizi ilgilendirmeyen tamamen I. Dünya Savaşı sonucu büyük devletlerin memnuniyetsizliklerinden çıkan bir savaşa dâhil olmamayı canı ve malını kaybetmemeyi, Türk Milleti başarmıştı.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

Ayın Tarihi

Düstur, Tertip 3.

T.C. Resmi Gazete

T.C. Dışişleri Bakanlığı, "2. Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)", *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl*, Ankara 1973.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)", *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl*, Ankara 1973.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Lozan (1922-1923)", *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl*, Ankara 1973.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Tarihe Düşen Notlar-1, Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları-1, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011.

Kitap ve Makaleler

Akad, Mehmet Tanju, *20. Yüzyıl Savaşları*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2011.

Akad, Mehmet Tanju–Şarman, Kansu, "70.Yılında Normandiya Çıkartması D-Day Tarihi Değiştiren Gün", *Atlas Tarih*, Sayı 27, Haziran-Temmuz 2014.

Akbıyık, Yaşar, "Türk-Sovyet İlişkileri", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010.

Akşin, Aptülahat, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, TTK, Ankara 1991.

Akşin, Sina, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, 2. Baskı, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014.

Aktaş, Melih, "Savaş Sırasında Diplomatik Görüşmeler ve Zirveler", *Türk Dış Politikası 1919-2000*, Ed: Haydar Çakmak, Platin Yayınevi, Ankara 2008.

Alacakaptan, Aydın Güngör, *Türk-Sovyet İlişkileri (1921-1945)*, "Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç", TTK, Ankara 1999.

Alkan, Nail, "Almanya İle İlişkiler", *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ed: Haydar Çakmak, Platin Yayınevi, Ankara 2008.

Alp, İlker, *Şark Meselesi veya Emperyalizmin Türk Politikası*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Edirne 2008.

Arcayürek, Cüneyt, *İkinci Dünya Savaşı ve İki Cephede Türkiye*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2010.

Arıt, Fikret, *Büyük Savaş-2. Dünya Savaşı Tarihi*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1977.

Armaoğlu, Fahir, "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", *Siyasal Bilgiler Fakültesi*, Cilt 13, Sayı 2, Ankara 1958.

_____, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 18. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2012.

Armaoğlu, Fahir-Soysal, İsmail, "Türkiye'nin Hitler Almanya'sı İle İlişkileri (1933-1941)", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, TTK, Ankara 1991.

Artuç, İbrahim, *İkinci Dünya Savaşı*, Cilt 1, Kastaş Yayınevi, İstanbul 1999.

Atalay, Bülent, "Lozan Antlaşması'nda Musul Meselesi", *Türk Yurdu*, Cilt 31, Sayı 291, Kasım 2011.

Ataöv, Türkkaya, *II. Dünya Savaşı*, İleri Yayınları, İstanbul 2008.

_____, "Soğuk Harb'in Doğuşu", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt XXIII, Mart 1968.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam 1938-1950*, Cilt II, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005.

Atatürk, Mustafa Kemal, Nutuk, (9. Tıpkı Basım), Cilt II, TTK, Ankara 2012.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I. (1919-1938), Maarif Matbaası, İstanbul 1945.

Bakırcıoğlu, Mustafa, "Türk-İngiliz İlişkileri: Çatışmadan İttifaka", *Türkiye Cumhuriyet Tarihi II*, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara 2010.

Barlas Dilek-Güvenç Serhat, *Türkiye'nin Akdeniz Siyaseti (1923-1939) Orta Büyüklükte Devlet Diplomasisi ve Deniz Gücünün Sınırları*, Çev: Barış Cezar, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.

Beevor, Antony, *Berlin'in Düşüşü 1945*, Çev: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015.

_____, *Stalingrad*, Çev: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014.

Bilge, A. Suat, *Güç Komşuluk Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1992.

Burçak, Rıfkı Salim, Moskova Görüşmeleri (26 Eylül 1939-16 Ekim 1939) ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1983.

_____, *Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri(1791-1941)*, Aydınlık Matbaası, İstanbul 1946.

Çakmak, Haydar, "İkinci Dünya Savaşı'nda Krom Ve Gemi Sorunu", *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ed: Haydar Çakmak, Platin Yayınevi, Ankara 2008.

Çelikpala, Mitat, "Sovyetler Birliği İle İlişkiler", *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ed: Haydar Çakmak, Platin Yayınevi, Ankara 2008.

Çınar, Burak, "II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İki Cepheli Savaş Sorunu", *Güvenlik Stratejileri Dergisi,* Sayı 20, İstanbul 2014.

Dabağyan, LevonPanos, *Pearl Harbor'dan Hiroşima'ya 1941-1945*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2004.

Deringil, Selim, *Denge Oyunu*, 5. Baskı, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.

Dilan, Hasan Berke, *Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası (1923-1939)*, Alfa Yayınları, İstanbul 1998.

Dilek, Mehmet Said, "Akdeniz'de Yaşanan Güvenlik Sorunu ve Büyük Güçlerin Politikası (1936-1939)", *Turkish Studies İnternational Periodical For The Languages, Literature and History Of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall 2012 Ankara.

Dokuyan, Sabit, *1945-1950 Yılları Arasında Türkiye*, Cilt 1, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2013.

Dönmez, Berna, "2. Dünya Savaşı'nın Son Döneminde Türk Dış Politikası (1943-1945)", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri II*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999.

Ekici, Necdet, "İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları", *Türkler*, Cilt 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Erden, Ali Fuat, *İsmet İnönü*, Burhanettin Erenler Matbaası, İstanbul 1952.

Erden, Ömer, *Atatürk Döneminde Türkiye'yi Ziyaret Eden Yabancı Devlet Başkanları*, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara 2006.

Erkin, Feridun Cemal, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Başnur Matbaası, Ankara 1968.

Erol, Mehmet Seyfettin, "İkinci Dünya Savaşında Turan Meselesi", *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ed: Haydar Çakmak, Platin Yayınevi, Ankara 2008.

_____, "İngiltere İle İlişkiler", *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ed: Haydar Çakmak, Platin Yayınevi, Ankara 2008.

Ertem, Barış, "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 11, İlkbahar 2011.

Esmer, Ahmet Şükrü, *Siyasi Tarih (1919-1939)*, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik, Ankara 1953.

Esmer, Ahmet Şükrü-Sander, Oral, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9. Baskı, Siyasal Basımevi, Ankara 1996.

Fırat, Melek–Kürkçüoğlu, Ömer, "Sancak (Hatay) Sorunu", *Türk Dış Politikası*, Cilt I: 1919-1980, Ed: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

Gönlübol, Mehmet–Sar, Cem, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9. Baskı, Siyasal Basımevi, Ankara 1996.

Greaves, Percy L., *Pearl Harbor The Seeds and Fruits of İnfamy*, Ludwig Won Mises İnstitute, Alabama 2010.

Gürsel, Halûk F., *Tarih Boyunca Türk-Rus İlişkileri*, Ak Yayınları, İstanbul 1968.

Gürün, Kamuran, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983.

_____, *Savaşan Dünya ve Türkiye: 3 Savaş 1939-1945*, Tekin Yayınevi İstanbul 2000.

_____, *Türk-Sovyet İlişkileri 1920-1953*, 2.Baskı, TTK, Ankara 2010.

Hale, William, Türk Dış Politikası 1774-2000, Çev: Petek Demir, Mozaik Yayınevi, İstanbul 2003.

Hart, Liddell, *II. Dünya Savaşı Tarihi*, Cilt I, Çev: Kerim Bağrıaçık, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.

Hobsbawm, Eric, *Kısa 20.Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*, Çev: Yavuz Alogan, Everest Yayınları, İstanbul 2013.

İlgazi, Abdullah, "24 Ağustos 1939 Tarihli Alman-Sovyet Dostluk Paktı'nın Türk Dış Politikası Üzerine Etkileri", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri II*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999.

İşyar, Ömer Göksel, *Karşılaştırmalı Dış Politikalar Yöntemler, Modeller ve Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası*, Dora Yayınları, Bursa 2009.

Jacobsen, Hans-Adolf, 1939-1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı, Çev: İbrahim Ulus, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989.

Karakaş, Nuri, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Krom Satışı ve Müttefik Politikaları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XXV, Sayı 2, Aralık İzmir 2010.

Karpat, Kemal H., *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, 4. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.

Kennedy, Paul, *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri*, Çev: Birtane Karanakçı, 13. Baskı, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013.

Kılıç, Sezen, *Hitler'in Gizli Dosyalarında Türkiye*, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2012.

Kocabaş, Süleyman, *İnönü Dönemi Milli Şef Yönetimi ve Demokrasiye Geçiş 1938-1950*, Vatan Yayınları, İstanbul 2009.

Koçak, Cemil, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)*, 2. Baskı, TTK, Ankara 2013.

_____, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi(1938-1945)*, 6.Baskı, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

Kodaman, Timurçin, "Lozan'da Musul Meselesi", *Türk Yurdu*, Cilt 31, Sayı 290, Ekim 2011.

Kurat, Aktes Nimet, *Türk-İngiliz Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1553-1925)*, TTK, Ankara 1952.

Kürkçüer, Orhan Melih, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara 1962.

Kürkçüoğlu, Ömer, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi No:412, Ankara 1978.

Langlois, Georges, *20.Yüzyıl Tarihi*, Nehir Yayınları, İstanbul 2000.

Mcneill, William H., *Dünya Tarihi*, Çev: Alaaddin Şenel, 9. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2004.

Meram, Ali Kemal, *Belgelerle Türk-İngiliz ilişkileri Tarihi*, Kitaş Yayınları, İstanbul 1969.

Metinsoy, Murat, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Savaş ve Gündelik Yaşam*, Homer Kitabevi, İstanbul 2007.

Metintaş, Mustafa Yahya-Kayran, Mehmet, "Refik Saydam Dönemi Hükümetleri Türkiye'nin Dış Politikası (1939-1942)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1, Elazığ 2011.

Önder, Zehra, *2. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2010.

Özçelik, Mücahit, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 29, Şubat 2010.

Özgüldür, Yavuz, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.

Özkan, M. Selçuk, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Takas Usulü Ticareti", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 34, Yaz 2012.

Parker, Geoffrey, *Chambridge Savaş Tarihi*, Çev: Füsun Tayanç-Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014.

Parker, R.A.C., *II. Dünya Savaşı*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2005.

Pehlivanlı, Hamit–Sarınay, Yusuf–Yıldırım, Hüsamettin, *Türk Dış Politikası'nda Hatay (1918-1939),* ASAM Yayınları, Ankara 2001.

Potskhverıya, Boris B., "1920 ve 1930'lu Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992,* TTK, Ankara 1999.

Roberts, J.M., *Yirminci Yüzyıl Tarihi*, Dost Kitabevi, Ankara 2003.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih 1918-1990*, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 1991.

Sandıklı, Atilla, *Atatürk'ün Dış Politika Stratejisi: Hedefler ve Prensipler*, Bilgesam Yayınları, İstanbul 2014.

_____, *Atatürk'ün Dış Politika Stratejisi ve Avrupa Birliği*, Beta Yayınları, İstanbul 2008.

Seydi, Süleyman, *1939-1945 Zor Yıllar 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de İngiliz-Alman Propaganda ve İstihbarat Savaşı*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2006.

Shtmenko, Sergei M., *İkinci Dünya Savaşında Rus Harekatı (1941-1945),* Ararat Yayınevi, İstanbul 1971.

Sofuoğlu, Adnan-Dağıstan, Adil, "Hatay'ın (Sancak) Bağımsızlığı ve Türkiye'ye Katılması", *Türk Yurdu,* Cilt 31, Sayı: 290, Ekim 2011.

Soysal, İsmail, "Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1921-1984)", *Belleten*, Cilt XLVII, Sayı 198, Ekim 1983.

_____, *1936 Montreux Sözleşmesi ve Sonradan Çıkan Sorunlar*, "Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç", TTK, Ankara 1999.

_____, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları Cilt 1, (1920-1945),* TTK, Ankara 2000.

Sökmen, Tayfun, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, 2. Baskı, TTK, Ankara 1992.

Sönmezoğlu, Faruk, *İki Savaş Sırasın ve Arasında Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul 2011.

_____, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 2. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.

SSCB Dışişleri Bakanlığı-Alman Dışişleri Bakanlığı 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar (1939-1942), Ed: Ö.Andaç Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul 2003.

Şimşir, Bilal N., "İngiliz Gözüyle Atatürk'ün Son Yıllarında Türkiye ve Türk-İngiliz İlişkileri (1933-1938)", *Prof. Dr. Fahir Armaoğlu'na Armağan*, Ed: Esin Embel, TTK, Ankara 2008.

Tahran, Yalta ve Potsdam Konferansları Gizli Belgeler, (Türkçesi Fahri Yazıcı), Sinan Yayınları, İstanbul 1972.

Tekeli, İlhan-İlkin, Selim, *Dış Siyaseti ve Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

Tellal, Erel, "SSCB'yle İlişkiler", *Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980,* Ed: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

Tuncer, Hüner, *Atatürkçü Dış Politika*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2008.

_____, *İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950)*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012.

Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih,* 2. Baskı, Harp Akademisi Basımevi, İstanbul 1982.

Uyar, Elif, *Türk-İngiliz Siyasal İlişkileri (1929-1936),* Yeniden Anadolu ve Müdafaa-İ Hukuk Yayınları, Ankara 2007.

Uzgel, İlhan, "Bozkurt-Lotus Davası", *Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980,* Ed: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

_____, "Fransa ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980,* Ed: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

_____, "İtalya'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980,* Ed: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

Uzgel, İlhan-Kürkçüoğlu, Ömer, "Batı İle İlişkiler", *Türk Dış Politikası Cilt: I 1919-1980*, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

Üçok, Coşkun, *Siyasal Tarih 1789-1960*, 2. Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara 1978.

Ülman, A. Halûk, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi*, Cilt XXIII, Eylül 1968.

Weisband, Edward, *II. Dünya Savaşı ve Türkiye*, Çev: M. A. Karabağ-Örgen Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul 2002.

_____, *İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası I*, Çev: M.Ali Kayabal, Cumhuriyet, İstanbul 2000.

Yalçın, Osman, "İkinci Dünya Savaşı'nda İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara 2011.

Yalçın, Semih, *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, Berikan Yayınları, Ankara 2009.

Yüceer, Saime, "Atatürk Dönemi (1919-1938) Türk-Rus İlişkilerinin Siyasi Boyutu", *Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri I. Çalıştay Bildirileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011.

Yurdsever Ateş, Nevin, "Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası ve Hükümet Programları", *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Ed: İdris Bal, 3. Baskı, AGAM, Ankara 2006.

Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Edirne Postası

İkdam

Ulus

Son Posta

Vatan

Yeni Sabah

DİZİN

A

ABD, VIII, 2, 6, 16, 52, 58, 59, 61, 62, 67, 72, 74, 76, 78, 79, 80, 82, 86, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 109, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126
Abdurrahman Melek, 36
Abdülgeni Türkmen, 36
Adana, 31, 32, 35, 94, 95, 96
Addis Ababa, 66
Adriyatik, 26
Afrika, 38, 65, 66, 72, 86, 87, 89, 92, 93, 114, 125
Ahali Mübadelesi, 39
Akdeniz, 3, 12, 20, 24, 25, 27, 33, 37, 39, 40, 41, 42, 48, 59, 65, 86, 87, 88, 89, 92, 93, 103, 114, 125, 127
Aleut, 90
Alevi, 36
Alexandr, 71
Almanya, VI, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 20, 21, 24, 25, 27, 32, 33, 35, 37, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 88, 91, 92, 94, 95, 96, 98, 99, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 115, 117, 118, 119, 125, 126
Anadolu, 24, 28, 38, 40, 72, 127
Ankara, VIII, 2, 3, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 32, 33, 34, 36, 38, 40, 41, 42, 44, 46, 47, 48, 49, 54, 55, 65, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 78, 81, 94, 99, 101, 103, 104, 105, 106, 108, 116, 120, 121
Ankara Antlaşması, 28
Antakya, 28, 34
Antep, 28
Anti-Revizyonist, 18, 21
Arap, 32, 36
Aras, 16
Ardahan, 117
Ardennes, 116
Arnavutluk, 3, 13, 37, 38, 43
Artvin, 16
Arvers, 116
Asya, 2, 5, 38, 71, 75
Atatürk, 4, 5, 6, 9, 11, 14, 15, 17, 22, 23, 26, 27, 28, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 41, 43, 94
Atlantik, 58, 79, 91, 125
Avrupa, IV, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 17, 22, 24, 25, 27, 30, 33, 35, 37, 41, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 60, 71, 75, 79, 85, 87, 88, 92, 93, 95, 100, 102, 111, 113, 115, 118, 119, 125, 126, 128
Avustralya, 49, 80, 90
Avusturya, 7, 35, 41, 92, 119

B

Badoglio, 88
Bagration, 111
Balkan Politikası, 16
Balkanlar, 12, 40, 70, 72, 93, 100, 110, 128
Baltık Ülkeleri, 51
Baltischpart Limanı, 51
Barbarossa Harekatı, 61, 75
Batı Bloğu, 7
Batılı Devletler, 17
Batum Liman, 16
Beck, 45
Belçika, 6, 51, 55, 56, 57, 85
Belgrad, 72, 112
Bennet, 104
Besarabya, 2, 46
Birleşmiş Milletler, 79, 95, 117
Birmanya, 80, 90
Biskay Körfezi, 114
Bolşevik Devrimi, 3
Borçlar, 3
Bozcaada, 43
Bozkurt, 31, 107
Brasset, 25
Briand, 7, 16
Budapeşte, 112
Bulgaristan, 20, 39, 43, 59, 67, 68, 69, 70, 71, 75, 99, 111
Buz Denizi, 52

C

Caen, 114, 115
Cannes, 115
Cebelitarık, 64, 65, 90, 120
Cenevre, 7, 34, 35
Cezayir, 58, 86
Chamberlain, 46, 54, 62
Char B, 56
Cherbourg, 114, 115
CHP, VIII, 6, 101
Churchill, 62, 64, 68, 76, 77, 79, 88, 89, 93, 94, 95, 96, 99, 100, 101, 102, 109, 116, 120, 126
Churcill, 54
Clement Attlee, 120
Clodius, 81
Compiegene, 58
Cordell Hull, 97
Cornwall, 113
Cumhuriyet, VIII, 3, 6, 8, 11, 23, 26, 37, 49, 74, 75, 106, 110, 118, 119, 127

Ç

Çanakkale, 22, 26
Çekoslovakya, 6, 7, 27, 37, 38, 44, 45
Çiçero, 99, 104
Çin, 78, 79

D

Danimarka, 53, 54, 55, 119
Danzing, 45, 48
De Gaulle, 59, 87
Deniz Aslanı, 63
Dinyeper Nehri, 85
Doğu Akdeniz, 41
Dresd, 124
Dunkerque Limanı, 57
Duyun-ı Umumiye, 30
Düstur, VII, 37, 39, 48, 74
Dwight Eisenhower, 86

E

Eden, 6, 20, 26, 34, 68, 69, 97, 98, 99, 106
Edirne, 28, 72, 73
Ege, 43, 72, 73, 76, 89, 90, 98, 106
Eisenhower, 113
El-Amain, 86
Endonezya, 79, 80
Eritre, 66
Ermeni, 36
Ermeniler, 28
Erzurum, 16
Estonya, 2, 17, 46, 51

F

Fas, 86
Fethi Okyar, 30
Fevzi Çakmak, 33, 69, 103
Filipinler, 121, 122
Fin, 51, 52
Finlandiya, 2, 46, 52, 53, 70, 111
Franco, 64
Franklin Bouillan, 28
Franklin Roosevelt, 62
Fransa, 2, 3, 4, 6, 7, 9, 12, 14, 16, 17, 20, 21, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 65, 67, 74, 79, 85, 87, 93, 97, 114, 115, 117, 125
Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi, 87

G

Gamelin, 58
Gaziantep, 33
Gentlemens Agreemend Antlaşması, 42
Girit Adası, 72
Grazziani, 65

H

Habeşistan, 3, 7, 13, 33, 41, 42, 66, 87
Hakem ve Uzlaşma Antlaşması, 10
Hakkari, 23
Hangö Limanı, 52
Hans Reinhardt, 78
Harkov, 85
Hasan Saka, 119
Hatay, 14, 28, 32, 33, 34, 36, 37
Havaii, 79
Haydar Aktay, 60
Heinz Guderian, 78
Henri de Jouvenel, 29
Hindiçini, 79
Hindistan, 23, 41, 90
Hiroşima, 122, 124, 126, 131, 159
Hitler, 3, 7, 11, 24, 33, 41, 44, 45, 48, 49, 51, 53, 57, 58, 61, 63, 64, 66, 67, 69, 70, 71, 73, 75, 78, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 96, 111, 112, 114, 115, 116, 118

Hollanda, 51, 55, 56, 79, 114, 119
Hong Kong, 90
Hoover Maratoryum, 30
Hoth, 84
Hudut ve Saldırmazlık Paktı, 50
Hughe Knatchbull-Hugessen, 105
Hurrican, 63
Hyeres, 115

I

I. Dünya Savaşı, IV, 2, 4, 6, 8, 9, 14, 22, 28, 37, 39, 103, 128
I. Friedrich Barbarossa, 75
II. Dünya Savaşı, IV, VI, 1, 2, 3, 4, 5,6, 7, 21, 44, 49, 51, 56, 61, 65, 79, 81, 82, 89, 90, 93, 94, 95, 104, 105, 107, 109, 110, 115, 116, 119, 124, 126
Irak, 23, 24, 32, 73
Iwo Jima, 122

İ

İngiltere, 2, 3, 4, 6, 7, 9, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 32, 34, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 79, 80, 81, 82, 86, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 109, 113, 117, 119, 120, 125
İsmet İnönü, 5, 6, 17, 33, 34, 36, 60, 68, 69, 70, 93, 94, 96, 101, 102, 103, 106, 107, 108, 110, 116, 118, 119, 121, 126
İran Körfezi, 61
İskenderun Sancağı, 28, 32
İstanbul, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 15, 16, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 29, 30, 31, 33, 34, 39, 41, 44, 49, 51, 56, 57, 61, 62, 69, 70, 72, 73, 75, 76, 81, 85, 93, 94, 95, 96, 98, 101, 107, 108, 109, 110, 115, 116, 117, 118, 119, 122, 124, 135
İşçi Partisi, 11
İtalya, 2, 3, 4, 7, 12, 13, 17, 19, 20, 25, 33, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 47, 59, 60, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 75, 79, 80, 87, 88, 94, 119, 125
İyi Komşuluk Antlaşması, 24
İzmir, 16, 21, 95

J

Japonya, 2, 7, 19, 20, 61, 70, 71, 75, 78, 79, 80, 86, 90, 94, 117, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 126
Jodl, 119
Junkers, 11

K

Kahire, 68, 86, 98, 99, 101, 102, 103, 104
Kamikaze, 122, 123
Kanada, 49, 80, 113, 114, 118
Kapitülasyonlar, 3
Kara ada, 39
Karabük, 25
Karelia Bölgesi, 52
Karpatlar, 111
Kars, 16, 21, 117
Karşılıklı İkamet Antlaşması, 10
Karşılıklı Konsolosluk Antlaşması, 10
Kayzer II. Wilhelm, 11
Kazablanka, 87, 93, 94
Kellog-Briand Paktı, 7
Kellogg, 16
Kellogg-Briand Paktı, 16, 17
Kent, 113
Kerç, 84
Kıbrıs, 69
Kırım, 83, 84, 86, 116, 127
Kızıl Ordu, 111, 118
Kiel Kanalı, 120
Kiev, 77, 83, 86
Kilikya, 28
Kilis, 28
Komünizm, 7, 97, 107
Kont von Stauffenbery, 111
Konya, 16
Kore, 124
Kos, 89
Köln, 92
Kral Edward, 26
Krupp, 25
Kurita, 122
Kursk, 85, 110
Küçük Antantı, 38

L

Laurence A. Steinhardt, 105
Leclerc, 115
Leningrad, 52, 77, 83, 110
Leros, 89
Letonya, 2, 17, 46, 52
Leyte, 122
Libya, 87
Linnell, 103
Litvanya, 2, 46, 50, 51
Litvinov Protokolü, 17
Locarno, 6, 7, 15

Londra, 26, 37, 59, 63, 64, 81, 104
Lord Beaverbrook, 63
Lord Curzon, 23
Lotus gemisi, 31
Lozan, 3, 9, 12, 14, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 29
Ludendorff Köprüsü, 118
Lufthansa, 11
Luftwafle, 63
Lübnan, 28, 29, 33

M

Mac Arthur, 4, 122
Macaristan, 111, 112
Maikop, 84
Mainz, 116
Makeya, 90
Malaya, 80
Mançurya, 78, 124
Maraş, 28
Mariana Adaları, 121
Marshall, 93
Massigli, 36
Mehmet Adalı, 36
Meis Adası, 39
Menemencioğlu, 6, 13, 81, 98, 99, 101, 104, 105, 106, 107, 109
Mers-el-kebir Limanı, 58
Mersin, 16, 31, 35
Messersehemitt, 63
Mısır, 43, 66, 89
Midilli, 31
Midway, 90
Mihver, IV, 6, 60, 61, 70, 73, 86, 87, 96, 117, 125
Milano, 38, 42
Milletler Cemiyeti, 6, 7, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 23, 24, 33, 34, 35, 41, 45
Milli Mücadele, 9, 14, 21, 22, 39
Milli Şef, 5, 6, 108, 109
Minsk, 77, 111
Misak-ı Milli, 23, 24, 25, 32
Mist, 83
Molotov, 52, 60, 75, 97, 117
Monarşik Rejim, 45
Mondros Ateşkes Antlaşması, 27
Montgomery, 86, 114
Montreux, 12, 18, 19, 20, 26, 42, 106, 116, 120
Montreux Boğazlar Sözleşmesi, 12, 20, 26, 42, 106
Montreux Konferansı, 26
Moskova, 14, 15, 16, 17, 19, 47, 50, 52, 71, 76, 77, 78, 83, 97, 98, 106, 108, 110, 117
Mudanya Mütarekesi, 22
Muhammed Rıza Pehlevi, 76
Mussolini, 3, 7, 24, 38, 39, 40, 59, 65, 66, 86, 87
Mustang, 92
Musul, 3, 14, 15, 22, 23, 24, 29, 38
Müttefikler, IV, VI, 8, 27, 49, 50, 54, 56, 57,60, 76, 101, 106, 113, 114, 116, 119, 123, 125, 126

N

Nagazaki, 124, 126
Narvik, 54
Nasyonal Sosyalist, 2, 11
Nazi, 11, 13, 21, 32, 45, 46, 47, 51, 75, 77, 107, 118
Nihal Atsız, 107, 108
Nihat Reşat Belger, 4
Nimitz, 121
Normandiya Çıkarması, 98
Norveç, 34, 52, 53, 54, 55, 113
Numan Menemencioğlu, 5, 6, 13, 59, 81, 98, 126
Nyon, 42

O

Odessa, 16, 20, 83, 110
Okinawa, 122, 123
On İki Ada, 40, 43
Oran, 20, 24, 29, 31, 33, 39, 87
Order Nehri, 118
Ortadoğu, 73, 74, 75, 86
Oslo, 54
Osmanlı, 5, 9, 14, 15, 22, 27, 28, 29, 31, 127
Overlord Harekatı, 113

P

Panama, 120
Papen, 13, 69, 72, 73, 74, 104
Paris, 15, 30, 33, 36, 38, 58, 115
Pasifik, 78, 90, 92, 102, 121, 122, 125, 126
Paulus, 84, 85
Pearl Harbor, 79, 80, 86, 90, 122, 123
Petain, 58
Petsamo, 52
Piyer, 71
Ploesti, 89
Polonya, 6, 17, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 113, 118, 125
Potsdam Konferansı, 119
Provence Paraşütçü Birlikleri, 115
PzKw, 56

Q

Quebec Konferansı, 88, 96, 113

R

RAF, VIII, 63, 64
Rapolla Antlaşması, 10
Reha Oğuz Türkkan, 107
Reins, 119
Ren, 33, 118, 120
Revizyonist, 12, 13, 14, 25, 27, 38
Reynaud, 58, 59
Rıza Şah, 76
Ribbentrop, 13, 45, 50, 72, 73, 74, 96
Rodos, 65, 88, 89
Roma-Berlin, 35
Romanya, 2, 7, 17, 18, 20, 38, 40, 43, 45, 46, 48, 66, 67, 70, 71, 84, 88, 89, 92, 111
Rommel, 66, 86, 113, 114
Roosevelt, 58, 59, 62, 79, 89, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 110, 116, 119, 156
Roslavl, 77
Rostav, 83
Ruhr, 116
Rum, 36
Runtstet, 116
Rusya, 2, 4, 15, 16, 19, 46, 50, 60, 70, 74, 78, 99, 111, 120, 125

S

Saar, 116
Saipan, 121
Saldırmazlık Paktı, 67, 73, 75
San Francisco, 117, 119
San Remo Antlaşması, 29
Sandler, 35
Sandlerraportör, 34
Saraçoğlu, 69, 107
Seine Nehri, 114, 115
Selanik, 67, 72
Selim Serper, 117
Selter, 52
Sherman tank, 103
Sicilya, 87, 88, 92, 96
Sid-i Barani, 65
Simoviç, 71
Sinsofuru, 90
Sivastopol, 83, 106, 110
Smotensk, 77
Somali, 65, 66
Sovyet Saldırmazlık Paktı, 13, 46, 52, 70
Sovyet Ticaret Temsilciliği, 16
Sovyetler, VI, VIII, 2, 3, 9, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 60, 61, 70, 76, 77, 79, 85, 86, 94, 95, 97, 100, 101, 110, 111, 112, 116, 117, 118, 126
Spitfire, 63
Sprague, 122
St. Jean de Maurienne, 37
Stalin, 51, 52, 93, 95, 99, 100, 101, 111, 116, 117, 120
Stalingrad, 83, 84, 85, 93, 111, 131
Stavanger, 54
Stuka, 57
Suçluların İadesi Antlaşma, 10
Sumatra, 90
Suriye, 28, 29, 32, 33, 34, 35
Suzuki, 123
Süleymaniye, 23
Süryani, 23
Süveyş, 61, 65, 120
Sykes-Picot Antlaşması, 28

Ş

Şevki Berker, 68
Şeyh Sait, 24
Şükrü Saraçoğlu, 5, 47, 60, 69, 107

T

T.C Resmi Gazetesi, VII
Tahran, 99, 100, 101, 113, 117, 136
Tahran Konferansı, 99, 100, 113
Tarafsızlık, Uzlaşma ve Yargısal Çözüm Antlaşması, 39
Tayfun Sökmen, 34, 36
Tayland, 80
TBMM, VII, VIII, 17, 34, 37, 102, 109, 121
Tevfik Rüştü Aras, 15, 16, 17, 19, 33, 38
Thomas Reid, 35
Ticaret ve Ödeme Anlaşması, 81
Ticaret ve Seyri Sefain, 16
Tokyo, 124
Tophane Rıhtımı, 26
Toyo, 122
Trablusgarp, 38
Trabzon, 16
Transilvanya, 112
Trodhjem, 54
Truman, 120, 158
Tuna, 120

Tunus, 86, 87
Turancılık, 107, 108
Türk, VII, VIII, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 46, 47, 60, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 81, 90, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 116, 117, 119, 120, 125, 128
Türk Dış Politikası, 3, 8, 10, 12, 18, 20, 21, 24, 29, 31, 33, 39, 46, 47, 93, 99, 101, 105, 108, 110, 117
Türkiye, IV, VI, VIII, 1, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 55, 56, 59, 60, 62, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 81, 82,88, 89, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 116, 117, 119, 120, 121, 125, 126, 127

U

Ukrayna, 77
Uluslararası Adalet Divanı, 31
Urfa, 28
Uzakdoğu, 2, 125, 126
Uzmanlar Komitesi, 35
Uzunköprü, 72

Ü

Üçlü Pakt, 71

V

Varşova, 50
Versay Antlaşması, IV, 4, 8, 10, 44
Vichy Hükümeti, 79, 87
Volga, 84
von Papen, 67, 96

W

Washington, 89
Wavell, 65
Wehrmacht, 85
Weygand, 58

Y

Yalta Konferansı, 116, 117, 156
Yamamoto, 90
Yamato, 80
Yeni Zelanda, 49
Yıldırım Çıkartması, 122
Yugoslavya, 18, 20, 38, 40, 41, 43, 70, 71, 72, 88
Yunanistan, 17, 18, 20, 38, 39, 40, 41, 43, 48, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 88, 93, 101, 113
Yusuf Kemal, 28

Z

Zeki Velidi Togan, 107
Zwetkovitch, 71

EKLER

EK-1: Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa.

HALKIN GÖZÜ
HALKIN KULAĞI
HALKIN DİLİ

Son Posta

Sene 9 — No. 3197 | Yazı işleri telefonu: 20203 | CUMARTESİ 24 — HAZİRAN 1939 | İdare işleri telefonu: 20203 | Fiat 5 Kuruş

Hatay, şanlı bayrağımız altında!

Türkiye ile Fransa dün ilhak kararını Ankarada imzaladılar

Bütün yurd sevinç içinde bayram yapıyor

Türk - Fransız yardım anlaşması da Pariste imzalandı

Akdenizde kopacak fırtınalar artık Türkiye ile İngilteeyi olduğu gibi, İngilterenin müttefikleri olan Türkiye ile Fransayı da bir cephede yanyana bulacaktır

Başvekilimizin beyanatı

(Yazısını 11 inci sayfamızda bulacaksınız)

Fransız askeri bir ay içinde Hatayı terkedecek

Mecliste heyecanlı tezahürat oldu, Millî Şef hükûmeti tebrik etti

İtalyan ajansının garib neşriyatı

Ankara 23 (A.A.) — Tebliğ:
Türkiye ile Suriye arasında arazi mesailinin kat'i surette hallini ve binnetice Hatay arazisinin Türkiyeye ilhakını tazammun eden anlaşmalar bugün Hariciye Vekâletinde Hariciye Vekili Saraçoğlu ve Fransa büyük elçisi M. Massigli tarafından mezkûr mahsusa ile imza edilmiş ve iki devlet murahhasları bu münasebetle dostane nutuklar irad etmişlerdir. (Devamı 3 üncü sayfada)

Fakat ah, Atam da sağ olmalı idi!

Yazan : Ercümed Ekrem Talu

O ve O'nun idealini tahakkuk ettiren Millî Şef
(Yazısını 7 nci sayfada bulacaksınız)

Sabık Denizbank erkânı dün tevkif edildiler

Hakkında dava açılan sabık Denizbank erkânından Yusuf Ziya Öniş, Tahsin Kevkeb, Hamdi Emin ve İsmail Isa

Denizbankta görülen yolsuz bir hâdise etrafında Maliye ve İktisad Vekâletleri müfettişleri tarafından yapılmakta olan tahkikat neticelenmiş, hâdise adlî tahkikata mukteziğ görüldüğünden tahkikat dosyası adliyeye sevkedilmiştir.
Haklarında tahkikata başlanan eski Denizbank müdürlerinden Hasan Saka ile bazı memurlar da dün sorguya çekilmişlerdir.

Hatay vilâyeti ile Türkiyenin cenub hududunun aldığı şekil

Zafer büyüktür!

Hatayın ilhakı ile Türk nüfusu arttı, Türk ordusu daha çok kuvvetlendi ve Türkiyenin cenub hududlarının askerî müdafaası sağlanmış oldu

YAZAN
Emekli General
H. Emir Erkilet
(Yazısının devamı 1 inci sayfadadır)

EK -2: Hatay'ın Anavatana katılması.

İKDAM
Sabah Postası
KURUŞ 3
Siyasî Muharriri: EBUZZİYAZADE VELİD
Yıl: 1 No. 20 — 212 CUMARTESİ 2 EYLÜL - 1939 Telg. İstanbul İkdam - Tel. 23300

AVRUPADA HARP BAŞLADI

Alman Orduları Harbi Bırakıp Polonya'yı Terketmezlerse Ingiltere Ve Fransa Orduları Derhal Harbe Girecekler

Alman - Leh Harbi Şiddetle Devam Ediyor!

İngiltere Ve Fransa Bugün Umumî Seferberlik Yapıyorlar. 18 den 41 e Kadar Bütün İngilizler Asker. Fransa Bazı Mıntakalarda Örfî İdare İlân Ediyor

Çemberlayn Dünkü Beyanatında Alman Devlet Reisinin Şahsî İhtirası Yüzünden Dünyanın Felâkete Sürüklendiğini, Bütün Harp Mesuliyetinin Hitlere Ait Olduğunu ve İngilterenin Seferber Vaziyette Olan Bütün Kuvvetile Polonyaya Yardım Edeceğini Söyledi

LONDRA TAHLİYE EDİLDİ

Dün Geceden İtibaren Bütün Polonyada Örfî İdare İlân Edildi

Harp Nihayet Başladı mı?

Hitler, Musoliniye Yardım İstemediğini Bildirdi

Alman Tayyareleri Varşovayı Üç Defa Bombardıman Ettiler

Polonyalılar 16 Alman Tayyaresi Düşürdüklerini Bildiriyorlar

Polonya Ordusu Her Cephede Alman Hücumlarına Mukavemet Ediyor

Türkiye İle İngiltere Arasındaki Dostluk

Majeste Kral Jorj Reisicümhurumuza Bir Mesaj Gönderdiler

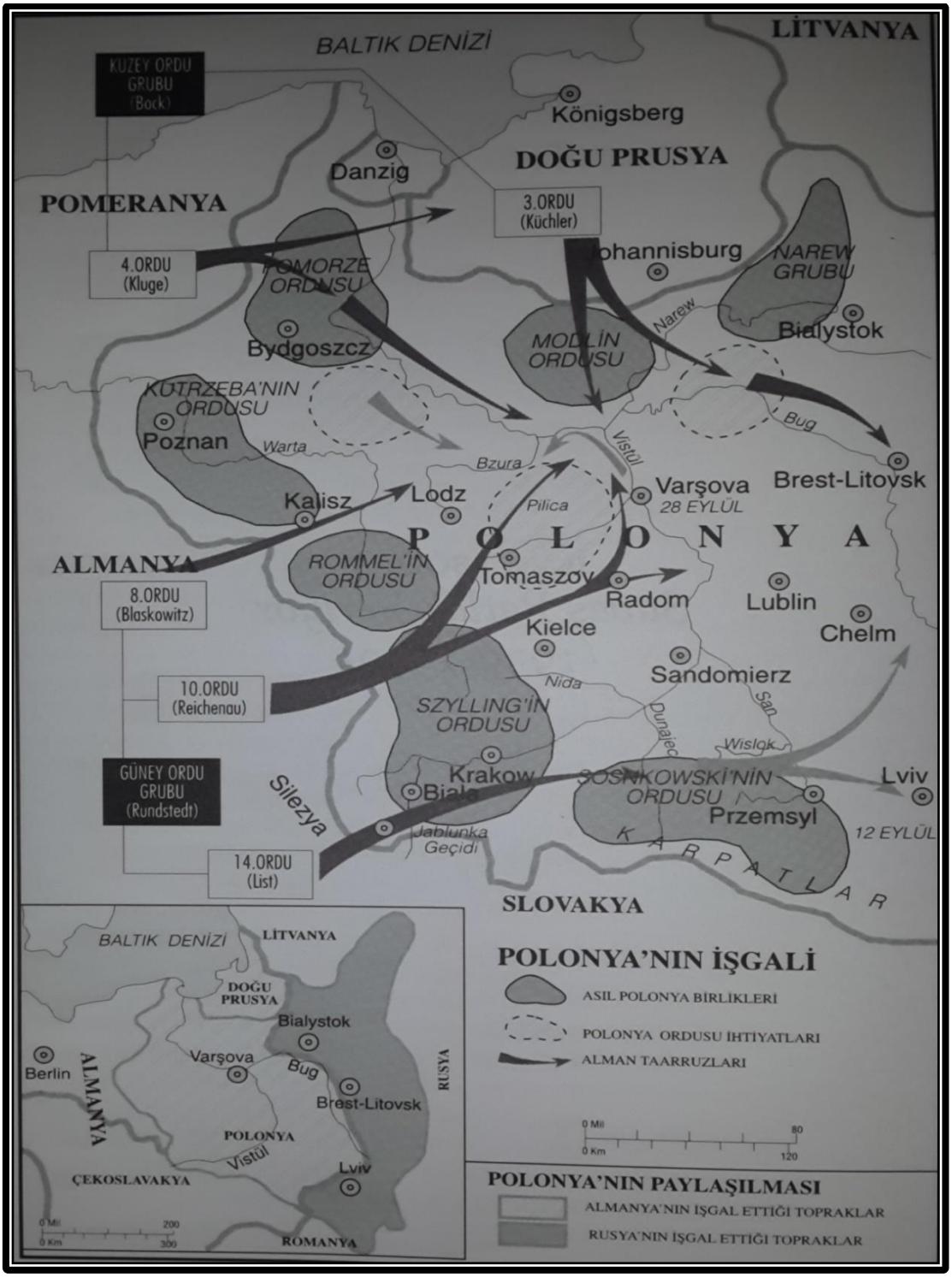
Son Dakika:

Harbin İstikbali Bu Gün Belli Oluyor

Yarının TEKİTLERİ

Hayırlı Olsun!

EK-3: İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması.

EK-4: Almanya'nın Polonya saldırısı.

M. Turhan Tan'ın
Müessesemiz tarafından çıkarılan en son eserleri
Hurrem Sultan 150 Kr.
Veysa Döküşü 150 »
Kadın Avcısı 100 »
Cem Sultan 75 »
Tarihi Muazzahalar 75 »
Tarihte Türkler için söylenen büyük sözler 25 »
— Cumhuriyet Matbaası —

Cumhuriyet

Onyedinci yıl sayı : 5746

İSTANBUL — ÇAĞALOĞLU
Telgraf ve mektub adresi: Cumhuriyet, İstanbul - Posta kutusu: İstanbul. No. 248
Telefon: Başmuharrir: 22268. Tahrir heyeti: 24298. İdare ve matbaa kısmı: 24299 - 24290

Cumartesi 11 Mayıs 1940

Her sabah sabahleyin çıkar.

Alman Orduları Dün Sabah Belçika ve Holandaya Tecavüz Etti

İki memleket de şiddetle müdafaaya geçtiler. İmdada çağırılan müttefik ordu Belçikaya girdi

Dün Alman taarruzuna uğrayan Belçika ve Holanda hudutları ve Belçika Kralı Leopold

Harekâtın hulâsası

Holanda ve Belçikaya karşı umumî müddetdir hazırlanan Alman taarruzu dün sabah başladı. Bu memleketlerin hitarafiğını muhafaza edemediğini bahane eden Almanya, şafakla beraber ordularına tecavüz emri vermiş, Lüksemburg istila edilmiştir. Alman tayyareleri bir çok Holanda - Belçika - Fransa şehirlerini bombalamış, bazı yerlere paraşütlerle asker indirilmişse de kara ordusu bir yıldırım baskını yaparak ilerleyememiş ve Belçika hududunda tevkif edilmiştir.

Taarruza uğrayan devletlerin itimadı üzerine müttefikler yardımı kabul ederek derhal ordularını Belçikaya göndermişlerdir. Asıl büyük harb dün başlamıştır.

Belçika ve Holanda orduları müdafaa hatlarına çekilmişlerdir. Şimali Holandada şiddetli muharebeler olmaktadır. Lüksemburgda Fransız - Alman orduları karşı karşıya gelmişlerdir. Büyük harekâta intizar olunabilir. Tecavüz bütün dünyada çok fena karşılanmıştır.

Alman ordularının tecavüz geçtikleri cephe ile taarruz hatlarını, bombalanan veya parașütle asker indirilen şehirleri gösterir harita

Taarruz Belçika Hududunda durduruldu

Fransa ve İngiltereye de hava akınları oldu - 130 Alman tayyaresi düşürüldü

Bütün su kanalları açılan Holanda kuvvet ve cesaretle mukavemet ediyor

Bir çok şehirler havadan bombardıman edildi, tayyare meydanlarına paraşütle indirilen Almanlar imha olunuyor
Hava tecavüzüne uğrıyan İsviçre seferberlik yaptı

Varan altı, Yedi, sekiz!...

Almanya dündenberi Holandaya, Lüksemburga ve Belçikaya taarruz etmiş bulunuyor. Demek ki bitaraflıkta ısrar eden üç memleket daha tecavüze uğramakta ve bunlarla evvelki günden başlıyan Alman istila siyasetinin hücumuna maruz kalan memleketlerin sayısı sekize çıkmaktadır. İşte silsile: Avusturya, Çeko-Slovakya, Polonya, Danimarka, Norveç, Holanda, Lüksemburg ve Belçika. Artık hâlâ bitaraflık saçmeleriden medet uman millet bulunmuyacağının aklına sadece şaşmak lâzım gelir. Zaten bitaraf veya harb harici diye sunun sırasında ne kaldı?

Şimalde leveç, münferid ve mağlûb bir vaziyette sekselmuş olduğuna göre Avrupanın diğer taraflarında harbin tehlikelerine maruz olmak bakımından ehemmiyet arzetmiş leviçre, Macaristan, Balkanlar, İtalya var. İspanya ile Portekiz bu yeni harbe nispetle şimdilik Avrupanın el uzatmıyan ve pek akla da gelmiyen bir kenarı.

YUNUS NADİ

(Arkası Sa. 3 sütun 3 de)

Tarihte

Türkler ve İngilizler

Büyük Tarihî tefrika
Yazan: ZIYA ŞAKİR

Bugün 2 nci sahifede

Paristen başka 6 Fransız şehri bombalandı, sivil halktan çok ölenler var

Reynaud «kılıcımızı kınından çıkardık, artık emretmek vaziyetinde olan, Fransız ordusudur!» diyor

Paris 10 (Hususî) — Alman tayyareleri bu sabah saat 4 ten itibaren şarkî ve şimalî Fransanın bir çok şehirlerini bombardıman etmiştir. Pariste derhal tehlike işareti verilmiştir. Halk çok alçaktan uçan Alman tayyarelerini görmüştür. Fransız avcı tayyareleri bir kaç bomba atmağa muvaffak olan düşman tayyarelerini derhal düşürtmüşlerdir.

Alman tayyareleri aynı zamanda Nancy, Colmar, Lille, Lyon, Fontaine ve Luxeuil şehirlerine bombalar atmışlardır.

Nancy'ye yapılan hava taarruzu esnasında sivil halktan 16 kişi ölmüş, 30 kişi yaralanmıştır. Lyon civarında Bron tayyare istasyonuna bombalar düşmüştür. Burada iki düşman tayyareri düşürülmüştür.

İngiltereye yapılan hücumlar

Londra 10 (Hususî) — Alman tayyareleri bu sabah İngiltereyin cenubu şarkî sahilinde bazı taarruzlarda bulunmuşlardır. Kent ilkalığı civarında kâin Chillan'a dört yangın bombası düşmüştür. Tayyare defi topları, dört Alman tayyaresini düşürmüşlerdir. Thames select sahilinde Alman tayyareleri tarafından taşıdıkları edilen taarruzlar kârsılan akın kalmış, düşman tayyareleri ağır zayiat vererek firara mecbur kalmışlardır.

Hava Nezareti bu sabah çok erkenden Alman tayyarelerinin Fransada, İngiliz hava ordusunun işgalinde bulunan kıtaçaba taarruzda bulunduklarını, fakat muvaffakiyet elde edeme - diklerini, İngiliz harb tayyarelerinin 6 düşman tayyaresini düşürdüklerini bildirmektedir.

Şimal denizinde top sesleri

Londra 10 (a.a.) — İngiltereinin cenubu şarkî sahillerde, bu sabah bir koçuk saat süren top sesleri işitilmiştir. Alman tayyarelerinin Fransa şimal sahili açıklarındaki gemilere tecavüz ettikleri tasrih edilmiştir. Bir çok kuvvetli infilâklar olmuştur. Bu infilâkların bombalardan mütevellid olduğu tahmin edilmektedir.

İngiliz tayyareleri, İngiliz sahilinin cenubu şarkî mıntakasında büyük bir faaliyet göstermişlerdir.

Müttefikler mukabele bilmisile müracaat edecekler

Paris 10 (a.a.) — Havas'ın Nezaretî bildiriyor:

«Fransa hükûmeti 7 eylûl 1939 da Amerika Reisicumhurunun verdiği cevapla Fransız hava kuvvetlerine sivil ahaliyi bombardıman etmemeleri ve yalnız askerî hedeflere taarruz etmeleri emrini vermiştir. Bu emir, bugün de aynen muteberdir. Fransız hava kuvvetleri, bu emre riayet etmişlerdir. Fransız hükûmeti, düşmanın bu emre riayet etmemesi halinde, mukabele bilmisile müracaat edeceğini ilân etmiştir.

(Arkası Sa. 6 sütun 3 de)

Çemberlayn çekildi

Yeni hükûmeti Çörçil kurdu

Fransada da milli birlik kabinesi teşkil edildi

Londra, 10 (Hususî) — Başvekil Çemberlayn bu akşam istifa etmiş, Bahriye Nazırı Çörçil, yeni kabineyi teşkile memur edilmiştir. Amele fırkası üç komiteyi bugünkü toplantısında, Çemberlayn'ın idaresinde teşkilâ devam Milli birlik kabinesine iştirak etmemeğe karar vermiştir. Çemberlayn istifa etmek mecburiyetinde kalmıştır. Çörçil, yeni kabineyi kurmağa kadar nazırların vazifelerine devam etmelerini rica etmiştir. Yeni kabineye Amele fırkası erkânile liberaller iştirak edeceklerdir. Loyd George da Sandıdyesin Nazır sıfatile yeni kabineye girmeği tasvib etmektedir.

Çemberlayn'ın millete veda hitabesi

Başvekil Çemberlayn bu akşam radyoda hitabe etmiştir. Müttefikler, Lüksemburg'a ellerinden gelen bütün yardımı esirgemiyeceklerini bildirmişlerdir. Lüksemburg büyük Düşesile hükümet erkânı Fransaya ilticaa etmişlerdir.

Holandaya yapılan tecavüz

Amsterdam 10 (Hususî) — Holanda orduya başkumandanlığı tarafından neşredilen tebliğ, Alman kıtalarının bu sabah saat üçte hudutta geçtiklerini bildiriyor. Alman tayyareleri, memleketin sarî saatinden itibaren muhtelif tayyare karargâhlarına karşı hava taarruzları yapmışlardır. Holanda ordusu ve hava defi bataryaları düşmana şiddetle mukabele etmektedirler.

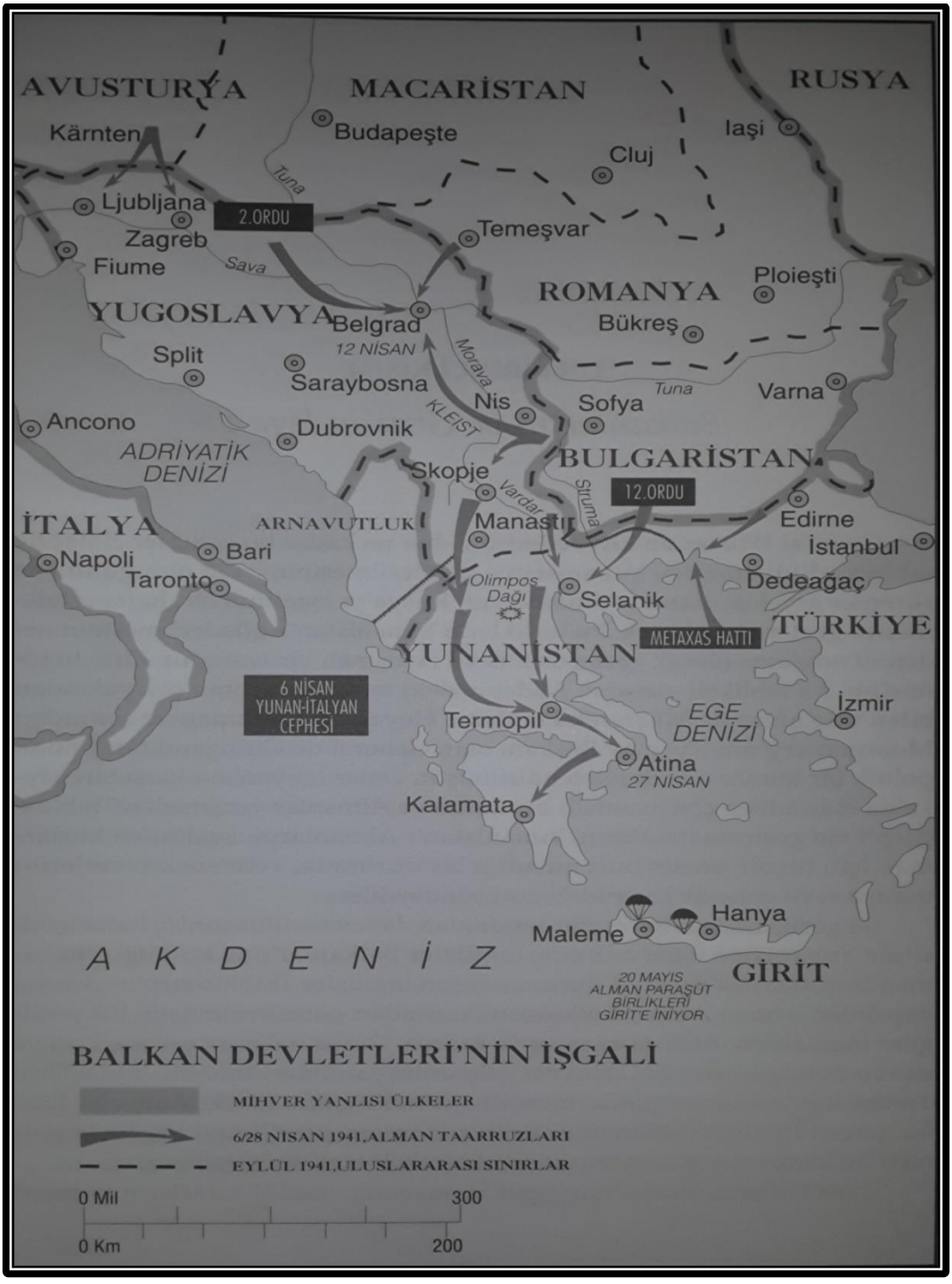
(Arkası Sa. 2, sütun 2 de)

Dün Alman tayyareleri tarafından bombardıman edilen, Belçikanın payıtahtı Brüksel

Lüksemburg istila edildi

Alman mütehassısları, her nevi müdafaa tasarılarından, mahrum olan Lüksemburg'u istila etmişlerdir. Lüksemburg hükümeti müttefikleriyle müzakerede bulunmuş, Lüksemburg topraklarının tarafsızlığını ihlâl etmemeğe karar vermiştir. Lüksemburg'un istilâsından sonra Fransa ile Lüksemburg arasındaki Esa nehri ağzına kadar ve Şimal denizinde bütün harb mıntakası hâyeti mümessilinin bombardıman tayyarelerinin keşif faaliyetile beraber olarak bakiyet etmiştir.

EK-5: Almanya'nın Hollanda ve Belçika'yı işgali.

EK-6: Almanya'nın Balkanları işgali.

Yıl: 17. Sayı: 1049

İDARE
Alipaşa Ortakapu Arkası
No. 16 Edirne

Telefon: 067

Edirne Postası

Haftada Bir Defa Çıkar Cumhuriyetçi, Siyasi, Memleket Gazetesi

Cumarteri 28/6/941

ABONE
Yıllığı 4, Altı ayı 10
3 Liradır

Sayısı [5] Kuruş

Türkiyede Köy Davası

III

Yeni kurulacak köyler 150-300 evli 750-1500 nüfuslu olmalı ve her köye 50 100 bin lira tahsis edilmelidir.

Bu tip köylerin önceden plânları yapılmalı, yerleri doktor, mühendis, mimar, ziraatçı ve idarecilerin süzgecinden geçmelidir.

Bu inşaatta mahalli araç ve gereçlerden azamî şekilde faydalanılmalıdır. Evler; köylüye ufak el ve ev sanayii ile, ziraî san'atları, bahçe zevkini tattıracak ve sebze ihtiyacını karşılayacak şekilde mutlaka bahçeyi ihtiva edecektir. Eski evlerin enkazı ile köy nakil vasıtaları ve bütün köylüler yeni tesis edilecek köyde çalıştırılmalı, herkes kendi evinin meydana gelmesinde gayret etmelidir.

Bu yeni köydeki yapılar, iki veya üç tip olabilir, herkes malî kudretine göre bu üç tipten hangisini isterse onu tercih eder. Ve işe başlanır. Yalnız devletin yardımı herke-

Alman - Sovyet Harbi Başladı

Biz Bitarafız..

Ankara 22 (A.A.) - Resmî tebliğ :

Cumhuriyet hükûmeti Almanya - Sovyetler Birliği harbi dolayısile hasıl olan vaziyet muvacehesinde Türkiyenin bitaraflığını ilâna karar vermiştir.

Alman Sovyet Harbi

Berlin 22 (a.a) - D. N. B. bildiriyor:

Doktor Göbbels bu sabah saat 5/30 da radyoda Führerin Alman milletine beyannamesini okumuştur.

Führer bu beyannamesinde Sovyetlerin İngiltere ile birlikte Almanya aleyhine müteveccih hareketlerini Alman milletine bildirmekte, Buzlar denizinden Karadenize kadar Finlandiya ve Rumanya ordularile beraber bir cep-

Führer beyannamesinin sonunda Almanyanın ve Alman milletinin mukadderatını ve istikbalini yeniden ordunun ellerine tevdi etmek kararını bildiriyor.

İtalya da harbe girdi

Roma 22 (a.a.) - İtalyan hükûmeti, bu sabah, Sovyetler Birliği elçisine bir nota tevdi ederek kendisini bu günden itibaren Sovyetlerle harp halinde addettiğini bildirmiştir.

Fuara Hazırlıklar

20 Ağustos 1941 de merasimle açılacak olan İzmir enternasyonal fuarı hazırlıklarını tamamlanmak üzeredir. Fuara bu sene de bir çok ecnebi devletler, ecnebi ticaret firmaları ve memleketimizin en büyük sanayi ve ticaret müesseseleri iştirak etmekte ve yerlerini şimdiden hazırlatmaktadırlar.

Fuara iştirak ve ziyaret edeceklerin her türlü istirahatleri temin edilmiştir. Fuarın devam müddetince futbol güreş, denizcilik, atıcılık gibi müsabakalar yapılacaktır.

Trakya bu seneki fuara geniş mikyasta iştirak etmeye hazırlanmaktadır.

Tatil Kursları Açılıyor

Maarif müdürlüğü, ilk mektep tetil kurslarına ait programı hazırlamıştır. Tatil kursları, bilgilerini çoğaltmak

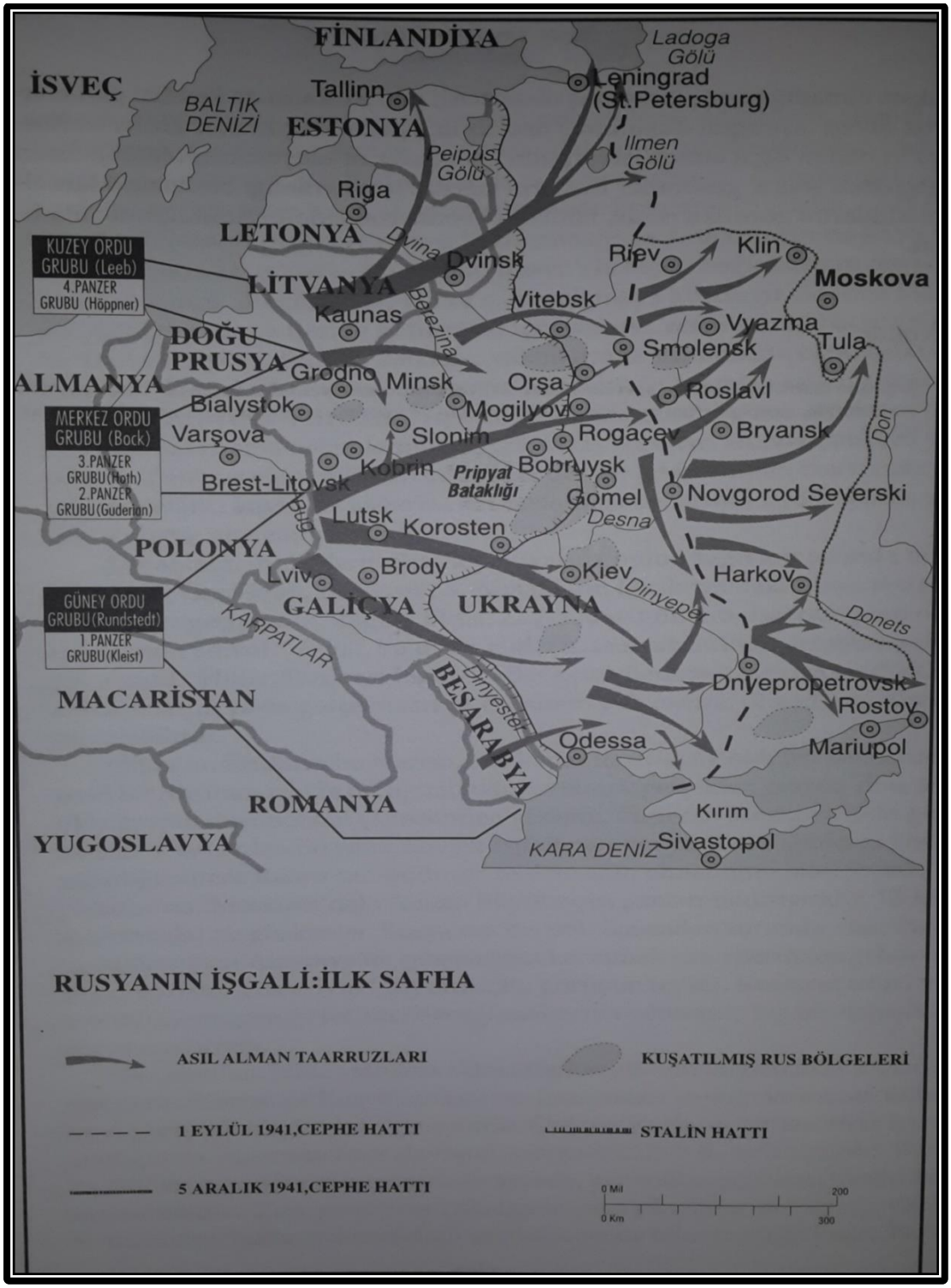
Avrupa ile Tren Münakalatı

Yakında Başlıyor

Harp dolayısile inkıtaa uğrayan Avrupa tren münakalâtının tekrar temini için İstanbul, Ankara ve Pityon'da devam edilen müzakereler bitmiştir. Bu müzakerelere iştirak eden murahhaslar, hatla alâkalı memleketlerin, kendi topraklarındaki arızalı kısımları mümkün olduğu kadar kısa zamanda tamir etmeleri temennisinde bulunmuşlardır. Meriç üzerindeki köprü tamamen harap olmuştur. Bu köprünün yeniden inşası da iki buçuk aylık bir zamana ihtiyaç göstermektedir. Alâkadarlar buradan seferleri aktarma suretiyle temin etmek şeklini düşünmektedirler. Bu takdirde yolcuların yaya olarak geçebilecekleri için yine Meriç üzerinde muvakkat ve tahta bir köprü inşası lâzım gelmektedir.

Yakında bu muvakkat

EK-7: Almanya ve Sovyetler Birliği'nin savaşı.

EK-8: Almanya'nın Sovyetlere saldırısı.

EK-9: 30 Ocak 1943'te yapılan Adana Görüşmeleri'nde Churchill ve İsmet İnönü.

ÇARŞAMBA
8
İLKKANUN
1943
5 KURUŞ

ULUS BASIMEVİ
Çankırı caddesi Ankara
Telgraf U L U S Ankara
— Telefon —
Başyazarlık 1371
Yazı İşleri Müdürü 1061
Müessese Müdürü 1144
Yazı İşleri 1062
İdare 1064

ULUS
ADIMIZ ANDIMIZDIR

ÇANKAYA
HAFTALIK SİYASİ GAZETE
Gerçeği yazacak, güzeli yazacak; ulusal heyecanın içtenlik bir kaynağı olarak bütün memleket aydınlarını kendisine bağlıyacaktır.
Her cumartesi köyünden uzaymız!
Çankaya (Gazete - Matbua - Yayıncılık Müessesesi. Ankara. 536

İnönü Kahire'de MM. Roosevelt ve Churchill'le buluştu

RESMÎ TEBLİĞ

Amerika Cumhurreisi M. Roosevelt

Cumhurreisimiz Milli Şef İsmet İnönü

İngiltere Başvekili Mr. Churchill

Ankara, 7 a.a. — Amerika Reisicumhuru Mister Roosevelt, Türkiye Reisicumhuru İsmet İnönü ve İngiltere Başvekili Mister Winston Churchill, 4-5 ve 6 birincikânun 1943 te Kahire'de buluşmuşlardır. Görüşmelerine İngiltere Hariciye Nazırı Mister Anthony Eden, Türkiye Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu ve Mister Harry Hopkins iştirak etmiştir.

Türkiye Devlet Reisinin bu konferansa iştiraki İngiltere ve Türkiye'yi birbirine bağlıyan ittifakın ve Türkiye ile Amerika ve Sovyet Rusya arasındaki [illegible] dostluk rabıtasının bariz bir tezahürü olmuştur.

Reisicumhur, Roosevelt, Reisicumhur İnönü ve Başvekil Churchill umumi siyasi vaziyeti gözden geçirmişler ve bu siyasi vaziyetin üç memleketten her birinin kendine ait ve karşılıklı menfaatleriyle olan alâkası üzerinde dikkatle tevakkuf etmişlerdir. Anlayış ve samimi bağlılık zihniyeti içinde tetkik edilmiş olan bütün meseleler Birleşik Amerika, Türkiye ve İngiltere arasında dünya vaziyetinin görüşü üzerinde çok sıkı bir rabtanın mevcudiyetini göstermiştir. Bu suretle Kahire görüşmeleri alâkadar dört devletin aralarındaki münasebetlerin ilerisi için çok faydalı ve çok verimli olmuştur. Amerika menfaat ve görüş birliği ve Sovyet ile iki [illegible] arasındaki geleneksel dostluk Kahire konferansının bütün seyri esnasında bir kere daha teeyyüdetmiştir.

İnönü bugün geliyor

Haber aldığımıza göre, Kahire'den dönmekte olan Cumhurreisimiz Milli Şef İsmet İnönü, bugün şehrimizi şereflendireceklerdir.

Tahran'da

Tahran konuşmaları büyük bir samimiyet içinde cereyan etti

Görüşmelere dair meraklı tafsilât

Londra, 7 (BYUMR.S.) — Tahran'a ilk evvel Maregal Stalin başkumandan üniformasiyle varmıştır. Roosevelt ve Churchill ertesi günü Tahran'a varmışlardır. Üç lider Tahran'da kendi sefarethanelerinde misafir olmuşlardır. Roosevelt Tahran'a vardığı gün Stalin'le görüşmüştür. Rus sefarethanesinde vukubulan bu ilk görüşmeye biraz sonra Churchill de iştirak etmiştir. Görüş-

Başvekilimiz R. Hilmi Uran, Tosya deprem bölgesinde

TAHRAN TEBLİĞİNİN DOĞURDUĞU AKİSLER

REUTER DİYOR Kİ:

Tahran'da Almanya'nın ölüm ilâmı imzalandı

Müttefik mahfiller tebliği büyük bir memnunlukla karşıladılar

Berlin ise: "Tahran konferansından tek kazançlı çıkan Stalin'dir,, diyor

Londra, 7 a.a. — Tahran demeçleri [illegible]

EK-10: Kahire Konferansı'nda İnönü, Roosevelt ve Churchill.

PAZAR
12
İLKÂNUN
1943
5 KURUŞ

ULUS BASIMEVİ
Çankırı caddesi Ankara
Telgraf U L U S Ankara
— Telefon —
Başyazarlık 1371
Yazı İşleri Müdürü 1041
Müessese Müdürü 1144
Yazı İşleri 1062
İdare 1064

ULUS

ADIMIZ ANDIMIZDIR

Bugün 2 nci sayfamızda
Sonbahar At yarışları hakkında tahminler
5 inci sayfamızda
Dün yapılan Lig maçları

Kahire'de MM. Roosevelt ve Churchill'le görüştükten sonra

İnönü ayın 8 inde Ankara'ya döndü

Millî Şefimizin güler yüzünü gören halk, iki bayramı bir arada, neşe ile kutladı

İnönü'nün teşekkürü

Riyaseticumhur Umumi Kâtipliğinden:
Reisicumhur İsmet İnönü, yurdun her tarafından gelen Kurban Bayramı tebrik, telgraf ve mektuplarına seyahatleri dolayısiyle, cevap geciktiğinden olduğundan teşekkürlerinin iblâğına Anadolu Ajansını memur buyurmuşlardır. (a.a.)

Mâneviyat kemiren iki kurt

Fahir Rıfkı ATAY

Millî Şefin Türkiye-Mısır gidiş ve dönüş seyahati hakkındaki tafsilât

Amerika Birleşik Devletleri Reisi M. Roosevelt, Cumhurreisimiz İsmet İnönü ve İngiltere Başvekili M. Churchill arasında cereyan eden Kahire görüşmeleri hakkındaki resmi tebliği, 8 İlkkânun tarihli sayımızda okuyucularımıza sunmuştuk.

Cumhurreisimizin Türkiye - Mısır gidiş geliş yolculuğu hakkında elde ettiğimiz tafsilâtı ve Ankara'ya dönüşü hakkındaki haberler, gazetemizin çıkmadığı bayram günlerine rastlamış olmak dolayısiyle bugün dercediyoruz:

Millî Şefimiz İnönü, Hariciye Vekilimiz B. Numan Menemencioğlu ve maiyeti erkâniyle birlikte, bu ayın üçüncü cuma günü saat 16 da Ankara'dan hareket ederek ayın 4 üncü cumartesi günü saat 9 da Adana civarında Şakirpaşa durağında trenden inmiştir. Saat 9.30 da uçaklâ tekrar yola çıkan Cumhurreisimiz, üç saat sonra (Mısır saatiyle 11.30 da) Kahire civarında bir hava meydanına varmış ve orada istikbal edil-

Kahire'de Cumhurreisimizle MM. Roosevelt ve Churchill arasında yapılan görüşmelerden iki enstantane. (Basın ve Yayın Umum Müdürü B. Selim Sarper'in koleksiyonundan).

Kahire konferansına dair

Hariciye Vekilimiz Türk ve Müttefik gazetecilere bir demeçte bulundu

B. Numan Menemencioğlu, Müttefik ve Mihver gazetecilerin sordukları suallere de cevap verdi

Hariciye Vekilimiz B. Numan Menemencioğlu 8 [illegible] etmiş ve kendilerine bir demeçte bulunduktan sonra sordukları suallere cevaplar vermiştir. Hariciye [illegible] 9 İlkkânun perşembe günü de Mihver gaze-

EK-11: Kahire Konferansı sonrası İsmet İnönü'nün yurda dönüşü.

CUMARTESİ 24 ŞUBAT 1945 5 kuruş

C.H.P. ULUS MÜESSESESİ Çankırı Caddesi Ankara

Telgraf adresi: ULUS Ankara

Başyazarlık 1371
Müessese Müdürlüğü 1144
Yazı İşleri Müdürlüğü 1063
Yazı İşler. Müdürlüğü 1062
Muhasebe, İşletme Sefl. Ün ve Abone İşleri 1064

ULUS

★ ADIMIZ ANDIMIZDIR ★

Sevinçli ve acıklı günlerde Kızılay'ı hatırla

Büyük Millet Meclisinin dünkü toplantısında, 401 üyenin oybirliğiyle

Almanya ve Japonya'ya harp ilân ettik

Dün verilen tarihî kararla

biz de Birleşmiş Milletler topluluğuna iştirak ettik

25 nisanda toplanacak olan

San Francisco Konferansına Türk heyeti de iştirak edecek

Meclis 5 marta kadar çalışmasına ara verdi

Büyük Millet Meclisi, Anayasanın 19 uncu maddesi gereğince yapılan çağrı üzerine dün saat 17 de B. Abdülhalik Renda'nın başkanlığında toplanmıştır.

Toplantı açılır açılmaz, Başkan sözü Hariciye Bakanına vermiş ve bunun üzerine kürsüye gelen Hariciye Bakanı B. Hasan Saka, Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya harp ilân etmesi ve Birleşmiş Milletler beyannamesine katılması hakkındaki Hükümet teklifini Meclisin tasvibine sunmuştur.

Hariciye Bakanının alkışlarla karşılanan söylevinden sonra sırasiyle kürsüye gelen Müstakil Grup Reis Vekili B. Ali Rıza Tarhan (İstanbul), B. Şemseddin Günaltay (Sivas), B. Mümtaz Ökmen (Ankara), B. Rasih Kaplan (Maraş), B. Emin Erişirgil (Zonguldak) B. Faik Öztrak (Tekirdağ) Hükümet teklifinin kabulü lehinde bulunmuşlar ve Türkiye'nin harbin başlangıcından beri güttüğü siyasetin bu münasebetle umumi bir tahlili yapmışlardır.

Bundan sonra kürsüye gelen Başbakan B. Şükrü Saraçoğlu bir söylevde bulunmuş ve sonra B. Ali Rıza Tarhan (İstanbul), General Kâzım Onalp (Balıkesir), B. Faik Öztrak (Tekirdağ) ve B. Memduh Şevket Esendal (Bilecik) tarafından verilen ve Almanya ile Japonya'ya harp ilânına ve Birleşmiş Milletler beyannamesine katılmasına dair Hükümet

Başbakanımız B. Şükrü Saraçoğlu B.M.M. kürsüsünde

Büyük Millet Meclisinin dünkü tarihi toplantısından bir görünüş

Dünkü tarihî karar

Fahir Rıfkı ATAY

Kızılordunun 27nci yıldönümünde

Mareşal Stalin

iki aylık zaferlerin bilânçosunu yaptı

Ankara'daki Büyük Elçilikte dün parlak bir kabul töreni yapıldı

Niksar'da KAR 130 sm.

Kastamonu yolu kardan kapandı

Niksar, 23 a.a. — Kar dün de bütün şiddetiyle yağmakta devam etmiştir. Burada şimdiye kadar bu şiddete kar yağdığı görülmemiştir. Kar kalınlığı dün akşama kadar 130 santimi bulmuştu. Yetkiler hayvanların telefa olmalarına kadar müşkülleri görülmüştür.

Karadeniz'de fırtına

İnebolu, 23 a.a. — Dün şimaldan başlıyan fırtına bütün şiddetiyle devam ediyor. Kar arasız yağmaktadır. Beklenen vapurlar dün limanımıza gelemediler.

İnebolu - Kastamonu yolu üzerindeki kar bir metreyi bulmuştur. Kastamonu yolu kapanmıştır.

Yurtta hava durumu

Son 24 saat içinde Trakya, Kocaeli, Marmara, Orta ve Doğu Anadolu ile Karadeniz kıyılarında kar yağışı devam etmiştir. Yalnız Giresun ve Rize çevresine yağmur yağmıştır. Dün şehrimizde sıfırın altında 8 derece olarak kaydedilmiştir. Dün yurdun en soğuk yeri sıfırın altında 10 derece ile Kars, en sıcak yeri de sıfırın üstünde 20 derece ile İskenderundur. Dün kar kalınlığı Abant'de 80, Konya'da 55 santimetre olarak kaydedilmiştir.

EK-12: San Fransisco Konferansı'na katılmak ve birleşmiş milletlerin kurucu üyesi olabilmek için Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesi.

EK-13: Yalta Konferansı (4-11 Şubat 1945), Churchill, Roosevelt ve Stalin.

Londra'da yeraltı şimendiferi garlarındaki sığınaklar kapatıldı

AKŞAM

Sıtma mücadele ekipleri yarından itibaren evleri ziyaret etmeğe başlıyacaklar

Sene 27 — No. 9538 — Fiati her yerde 10 kuruştur. SALI 8 Mayıs 1945 Sahibi: Necmeddin Sadak — Neşriyat müdürü: Hikmet Feridun Es — AKŞAM Matbaası

AVRUPA HARBİ SONA ERDİ

BÜTÜN DÜNYA ŞENLİK YAPIYOR

Avrupanın büyük günü: 8 Mayıs 1945

Dünya tarihi, Müttefiklerin zafer ilân ettikleri bugünü yalnız onun bir korkulu rüyanın sonu olarak değil, bir insanlık dâvasının kazanılışı ve bir dönemin başlangıcı diye kaydedecektir.

Geçmişte Avrupa, daha uzun sürmüş savaşların sayısız parlak zaferlerini görmüştür, fakat hiç birisi derinlikte ve genişlikte bugünkü neticenin ehemmiyetini vasfını taşımamıştır.

Bugünkü zaferin ehemmiyeti çok çetin bir harbin, kuvvetli bir düşmanın yere serilmesile bitmiş olmasından ileri geliyor. Her zafer bir kâbusun sonu olduğu ve galiplere kazançlar temin ettiği için kutlanır. Çünkü harbler karşılıklı menfaatlerin çarpışmasından doğar ve kazanan taraf gözlediklerini elde ettiğinden dolayı sevinir.

Bugünkü zaferin başkalarına benzemiyen müsteına vasfı, onu kazananların sadece bir dâva uğruna ateşe atılmış olmaları ve bu neticeden kendileri için hiç bir maddî kazanç beklenmemeleridir. Almanya ile yardımcılarına karşı silâh çekmek sesini yükselten İngiltere ve Amerika beş buçuk yıllık fedakârlıklara, sadece tahakküm ve istilâ politikasına sed çekmek, milletlerin hürriyet ve istiklâli prensiplerini korumak için katlandılar.

Harbin ilk yılında çok kuvvetli bir düşman karşısında hazırlıksız, tek başına kalan İngiltere, hiç bir taarruza uğramamış, bilakis Almanya tarafından en cömert sulh ve uzlaşma teklifi almış, Eğer bu kara günlerinde İngiliz milletinin mâneviyatı sarsılsaydı, yahut İngiltereyi idare edenler sadece Büyük Britanya imparatorluğunun menfaatlerini arasalardı, bu harbin ta başında Almanya ile anlaşmak İngiltere için çok kolay olur, fakat Norveçten Yunanistana, Fransadan Polonyaya kadar bütün Avrupa milletlerinin istiklâline veda etmek gerekirdi.

Eğer kendisi için Avrupa harbinden ne bir tehlike, ne bir menfaat gelmesi mümkün olmıyan, hattâ Amerika tükenmez kaynaklarını sırf hürriyet adına İngiltere yanında zafer terazisine koymasa kalmasaydı Alman emperyalizminin nerede duracağını kestirmek güç olurdu.

Bugünkü zafer, hiç bir taarruza uğramadan, hiç bir menfaat beklemeden, her türlü tehlikeyi göze alan, düşmanın kullanabileceği en korkunç silâhlara göğüs gererek yüksek bir dâva uğruna savaşa atılan medenî milletlerin, cesur olduğu için tarihte hemen, hemen eşsizdir ve bundan dolayı kutludur.

Bu zafer, eskiden olduğu gibi bazı alış veriş hesapları görmüyor. Bir takım yeni sınırlar çizmiyor. Bu zafer tecavüz ve istilâ emellerini, kuvvetin hak tanımasına, her hangi bir ideolojinin, zorla başkalarına kabul ettirilmesi imkânlarına engel olarak bütün milletler için yeni bir devir açmak istiyor.

Hak ve adalet uğruna, durup dururken ateşe atılan büyük demokrasilerin, yendikleri ve yıktıkları şey sadece adı belli bir devlet değil, bir sistem, bir zihniyet, bir siyasettir. Bu sistem, adı ister Nazilik, ister Faşistlik olsun, herkes hürriyetlerini yok eden, kafalara, hattâ vicdanlara kadar misallat olan kavrayışı bir çeşit devlet esaretidir. Bu zihniyet, dini ve mezhebi ne olursa olsun kendinden başkasına asla tahammülü edemiyen koyu bir taassubun üstünlüğüdür. Bu siyaset, türlü vesile ve bahanelerle tahakküm ve istilâyı uygun göstermeğe çalışan, fırsat kollayıcı bir yayılganlıktır. Hak ve adalet uğruna kazanılan bu zafer bütün dünyaya çok pahalıya mal olmuştur. Beş buçuk yıldır sonsuz fedakârlık ve yoksunluklara katlananlar bu zaferi asla israf etmek istemiyeceklerdir. Yangın yerine dönen Avrupada yenilen ve yıkılan eİderin yerini almaya artık kimse cesaret edemiyecektir.

Dileriz, bu zafer boşa gitmesin ve Avrupada sonuncu olsun...

Necmeddin Sadak

İsveç Almanya ile münasebetlerini kesti

Stokholm 8 (A.A.) — İsveç Almanya ile siyasî münasebetlerini kesmiştir.

Insanlığın zaferi

Memleketimizde 2 gün şenlik yapılacak

Ankara 8 (Telefonla) — Almanyanın kayıtsız ve şartsız Müttefiklere teslim olmasile Avrupada harbin bitmesi her yerde olduğu gibi bütün *Türkiyede ve başkentimizde* büyük sevinçle karşılanmıştır. Şehrimizdeki bütün binalar, müesseseler ve mağazalar bayraklarla donatılmıştır Gece de her taraf aydınlatılacaktır. İnsanlığın zaferi bayramı iki gün devam edecektir.

...

Almanyanın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupada harbin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehir baştan başa bayraklarla donatılmıştır.

Prag kurtarıldı

Amerikan tankları şehre girdiler

Londra 8 (B.B.C.) — Prag'dan gelen son haberlere göre, Çekoslovakyanın *başşehri bu sabah kurtarılmıştır.* Çek radyosu bu sabah Alman kuvvetlerinin teslim olmağı kabul ettiğini ve Amerikan zırhlı kuvvetlerinin Prag'a girdiklerini haber vermiştir. Alman kumandanlığı dün gece «ateş kes» emrini vermiş ve Çek milli meclisiyle görüşmelere başlamıştır. Almanların şartları reddetmiş, fakat bu sabah Almanlar teslim olmağı kabul etmişlerdir.

Times'in makalesi

«Niçin harbettik, neden galip geldik?

Londra 8 (R.) — Bu sabah çıkan bütün İngiliz gazeteleri saferden beri, insanlığa gördüğü en büyük ve en kanlı muharebenin bittiğini haber veriyor. Times gazetesi bu münasebetle yazdığı makalede diyor ki:

«Bugün tarihte görülmemiş en büyük tahakkümün yıkılmaktadır. Yıkılma tamdır ve kadar büyük bir inhidam görülmemiştir. Niçin harbettik? Bu sualin cevabı şudur: Bir ideali kurtarmağ için, hürriyet ideali için... Nazizm her gerden, barbardı. Hitler Almanlara 1000 senelik imparatorluk vaadediyordu. Fakat düşünmek, söylemek, söz hürriyeti gibi en mukaddes geyleri kaldırmak istiyordu.

Hürriyet mücadelesinin ruhundur. İngiltere ve Fransa bunun için harb ilân ettiler. Fransa bir anlık Almanların maddî kuvvetinin yükseklığı karşısında sarsıldı, fakat çabuk kendini topladı. Bu esnada ortada bir-riyetin müdafii olarak yalnız İngiltere kaldı. Harbi kazandık, çünkü davamız çok ulvî idi.»

News Chronicle gazetesi da Almanya'nın yıkılışından bahsederek bu memleketin bundan sonra daha iyi bir istikbale kavuşmak mümkün olduğunu söyliyor ve «İnsanlığı kin değil muhabbet kurtarır» diyor.

Japonyaya karşı harb

7 milyon Amerikan askeri harekete hazır

Neyvork 8 (R.) — Amerikan gazeteleri Avrupada harbin bittiğini büyük başlıklarla neşretmişlerdir. Gazetelerin mütalâasına şudur : «Müttefikler harbde olduğu gibi sulhta da beraber çalışacaklar, bir daha tasarruz vukuuna mâni olacaklardır. Pasifik harbi Japonyanın kayıtsız, şartsız teslimine kadar devam edecektir. Bu iş için 7 milyon Amerikan askeri kullanılacaktır. Japonyaya 600 kilometre mesafede bulunan Okinawa adasının dörtte biri Amerikalıların elindedir.

Japonyada endişe başlamıştır. Japon Dış Bakanının dünkü sözleri bunu göstermiştir. Japon Mikado Almanyanın teslimini protesto edecek değil, aksine fesbulduğunu söylemiştir. Mamafih bu şekli temsilciliklerin Sovyet Rusya ve Almanya yere serilmiştir. Japonya da sallanmaktadır.»

DİKKATLER:

Zımnen istiskal

Japonya, Almanyaya hidden ediyor: Niçin teslim olmuş imiş? Mademki savaşa devam edilmedi, o da üçlü paktı tanımamakta hürmüş!

... Misafir gelen sırnaşık molla-nın yatağını, yorganını topluyarak, bir tekme, kapıdan dışarı atmışlar, Molla: «— Bu, beni zımnen istiskalidir!» demiş.

... Galiba Japonya da silâh kuvvetile kafi mağlûbiyeti, zımnî bir şey sanıyor. Fakat nasıl sanabilir ki, kendi dâ bunun adadan kapı dışarı edildi?

1939 - 1945 senelerindeki siyasî manzık, müstakbel nesilleri eğlendirecektir. Bu Japon müttefiklerinden da tarihlerde yer alacak tipik bir misaldir.

İlk tesir

Filistin'de yiyecek fiatleri düştü

Kudüs 8 (A.A.) — Avrupada harbin sona erdiği haberi, Filistin'in bazı pazarlarında, bilhassa küçük kasabalarda ve taşra merkezlerinde bazı yiyecek maddelerinin fiatini düşürmüştür.

Almanya kayıtsız şartsız nasıl teslim oldu?

Bazı münferit noktalar müstesna her tarafta harb harekâtı durdu, Breslau kalesi de dün teslim oldu

Bugün saat 16 da M. Churchill, Truman, Stalin ve Gl. deGaulle radyoda birer nutuk söyliyecekler

Londra 8 (B.B.C.) — Alman silâhlı kuvvetleri dün kayıtsız şartsız teslim olmuştur. Teslim vesikası Fransa'nın Reyms şehri yakınında, bir mektep binasında bulunan Gl. Eisenhower'in karargâhında imza edilmiştir. Vesika Müttefik başkomutanlığı adına Gl. Eisenhower'in kurmay başkanı Gl. Smith, Sovyet Rusya adına Gl. Susiparof, Fransa adına Gl. Devrs, Almanya adına da Alman genel kurmay başkanı Gl. Jodl tarafından imza edilmiştir. İmza töreninden sonra Gl. Jodl: «Bu imza neticesinde Alman halkının ve askerî kuvvetlerinin mukadderatı tamamen zafer kazananların eline bırakılmıştır.» demiştir.

Almanya'nın teslim olduğu haberi her tarafta derhal duyulmuş ve büyük heyecan ve sevinç uyandırmıştır. Londra'da herkes sokaklara dökülmüş, her taraf donanmıştır. Parlâmento binaları halk Marseyyezi'i İngiliz ve Amerikan Milli marşlarını söyliyerek sokaklarda gezmiştir. İşsiz alından kurtulan yerlerde tezahürat daha coşkun olmuştur. Danimarka'da halk sevinçten sağlıyordu.

Almanya'nın teslim olduğu haberi bilhassa Amerika'da büyük akisler yapmıştır. Neyyork'da milyonlarca halkı sokaklara dökülmüş, onlarcalâtt durmuştur. Şehir bir kaç dakika içinde büyük bayram günleri halini almıştır. Her tarafta bayraklar çekilmiş, kilîseler çanlarını, fabrikalar düdüklerini çalmağa başlamıştır. Yüksek binalardan atılan kâğıtlar, konfetiler havayı kaplıyordu. Halk gece yarısına kadar sevinç tezahüratlerinde bulunmuştur.

Avrupa'da harbin bitmesi dün her tarafta kutlanmakla beraber âzer günü bugün, yani 8 mayıstır. İngiltere, Amerika ve Sovyet Rusya arasında verilen karar mucibince 8 mayıs-Başkanları zaferi bugün aynı saatte ilân edeceklerdir. M. Churchill, Başkan Truman ve Mareşal Stalin bugün saat 15 de, (Türkiye saat ayarile 18 de) Avrupada harbin bittiğini bildireceklerdir. Gel. de Gaulle de aynı saatte bir nutuk söyliyecek, zaferi Fransadaha bildirecektir.

İngiltere Kirali ile başkanı Türkiye saat ayarile 22 de Britanya halkına bir nutuk söyliyeceklerdir. Kiralı, Gl. Eisenhower'e çektiği bir telgrafta 11 ay içinde ve tarihte millî görülmemiş kat'iyetle ettiği hizmetlerden dolayı askerlere minnet ve şükranlarının tebliğ edilmesini bildirmiştir.

Bu akşam Mareşal Montgomery ve Alexander da radyoda birer nutuk söyliyeceklerdir.

M. Eden'in demeci

San Francisco 8 (R.) — İngiliz Dış Bakanı M. Eden radyoda demiştir ki: «Almanyanın serbest kalmış ve yeniden kuvvetlenmiş bir Almanyanın tekrar saldırıya geçmesini önlemek için müttefikler Almanyayı ve kaynaklarını kontrol altında bulundurmak mecburiyetindedirler. Bu kontrol, Almanyanın tekrar saldırıya geçmesini önlemek için bütün kuvvetlerini toplamağa mecburdur.»

Harb harekâtı durdu

Londra 8 (R.) — Almanya'nın kayıtsız şartsız teslimi üzerine harb harekâtı dünyanın Normandiyi Almanyadan kurtaran müttefik kuvvetleri cephesinde gündüz emrile, gece yarısından itibaren yeniden durdurulmuştur.

Bu cephede Almanlar, Müttefik kuvvetlerine teslim olmuşlardır.

EK-15: 7 Temmuz- 2 Ağustos 1945, Postdam Konferansında Churchill, Truman ve Stalin.

7 AĞUSTOS 1945 SALI
YIL: 28 • SAYI: 9895
İdare evi: Ankara cad. VAKIT Yurdu
Posta Kutusu: İst. 46
Telg. VAKIT İstanbul
Telefon 24370 (İdare) 21413 (Yazı)
Sayısı her yerde 10 Kuruştur

VAKIT

Benci insan
Yazan: Hüseyin Hulki
2 nci sayfamızda

Dünyanın en korkunç silâhı bulundu:
Atom bombaları!

10 tonluk bir bombanın yaptığı tesir 20.000 ton dinamitin tesiri kadar!

ilk Atom bombası Japonyaya atıldı

Evet, C. H. P. sol ve sosyalist bir partidir

Madem ki "Tan" gazetesi bizim ne sağımızda, ne yanımızdadır. Fakat solumuzda bulunuyor. Bu takdirde kendisi Komünistliği kabul ediyor mu? Ediyorsa bunun sol diktatörlüğü demek olduğunu da tasdik ediyor mu? Yani Türkiyede hürriyet olmadığından şikâyet eden sayın Sabiha Zekeriya Sertel Rusyada Sovyet hükümetini tenkid edecek bir "Tan" gazetesinin ya parti çıkabileceğini bize söyleyebilir mi?
Bu sorulara açık ve kısa cevap isteriz.

Yazan: *Asım Us*

İngilteredeki son siyasi değişikliklerden sonra Avrupa haritasını iki renge boyamak mümkündür: Komünist, Sosyalist. Bu iki esas renk dahilinde olmak üzere her memleket tarihi geleneklere, iktisadi zaruretlere göre daha koyu, daha açık olabilir. Fakat mahiyet değişmez. Avrupa çeşitli Komünist ve çeşitli Sosyalist devletler kıtası olacaktır.

Türkiye bir Avrupa devletidir ve diğer kıtalardan ziyade siyasi ve iktisadi bakımdan tabii olarak Avrupaya bağlıdır. Ve böyle kalacaktır. Avrupa kıtasındaki siyasi ve iktisadi değişikliklere kayıtsız kalamaz. Hele Komünist Avrupanın başı olan Rusya en yakın komşumuz, Sosyalist İngiltere de siyasi müttefikimiz olunca bu alâka bir kat daha artar.

Şu halde Avrupada göze çarpan değişiklikler karşısında acaba Türkiye ne yapacak? Bilhassa tek parti olarak memlekette idareyi sorumluluğunu elinde tutan Cumhuriyet Halk Partisi kendi bünyesinde bir değişikliğe lüzum görecek midir? Daha başka partiler kurulacak mıdır? Kurulursa o partiler hangi renklerde olacaktır? Bu sorunları tekrar edenler çoğaldı. Gazetelerde her gün artık etrafımıza bakarak kendimize bir çeki düzen verelim diye hükümete öğüt veren bazı başyazarlar ve yahut fikrecilar görüyoruz.

Bir kaç gün evvel bu türlü yazarların merakını tatmin etmek için bir yazı yazmıştım: "Bu gibi arkadaşlarımız merak etmesinler, C. Halk Partisi solcu bir partidir, Fasasa üç sene evvelki kuruluş harp sonrası dünyasına gelecek değişikliklere göre hareket etmek serbestisini almak için programının iktisadiyata ait bir kısım maddelerini çıkarmıştır. Kaldı ki bugün İngiliz işçi partisinin harp sonrası programına koyduğu maddeler içinde Cumhuriyet Halk Partisinin devletçi olan programı ile gerçekleştirilemiyecek bir tanesi bile yoktur. Ve hattâ birçoğu gerçekleştirilmiştir bile." demiştim.

Tan gazetesinin ikinci başyazarı Bayan Zekeriya Sertel her nedense benim bu yazıma içerlemiş, bir fıkrasında: "Asım Us bizim sol ve sosyalist bir devlet olduğumuzu söylüyor. Türkiye nasıl bir sosyalizmdir? Sol olduğumuzu söyleyenler Alman Nazizmi iktidarda iken bizim rejimin mahiyeti itibariyle Faşist olduğunu iddia ettiler. Sola karşı cephe alındı, Faşizm yıkıldı. Bu yeni sollar müttefiklerin zaferine bin güçlükle inandılar. Fakat zafer gününde bizim de demokratik bir devlet olduğumuzu iddia ettiler. Daha düne kadar bize sol diye hücum edenlerin bugün bizi sağlarına alıp kendilerinin sol olduklarını iddia etmeleri bir orta oyunu seyircileri güldürecek kadar komiktir.„ diyor.

Her şeyden evvel sayın Bayan Sabiha Sertelin şimdi bizim kendisini sağımıza aldığımızı söylemekle bir iftirada bulunduğunu kaydedelim. Biz hiçbir vakit Faşistlik iddiasında bulunmadık. Vakit'in kelâmlarını tekrar göstermesi ve ikide bir "sol"

ÇARŞAMBA
15
AĞUSTOS
1945
5 kuruş

C. H. P. ULUS MÜESSESESİ
Çankırı Caddesi Ankara
Telgraf adresi: ULUS Ankara
Başyazarlık 1371
Müessese Müdürlüğü 1141
Yazı İşleri Müdürlüğü 1061
Yazı İşleri Müdürlüğü 1062
Muhasebe, İşletme Şefliği, İlân ve Abone İşleri 1064

ULUS
ADIMIZ ANDIMIZDIR

Radyo Mecmuası'nın
41 nci sayısı bol klişeli seçme yazılarla fevkalâde zengin bir şekilde çıkmıştır.
Bayilerden isteyiniz.

Japonya Müttefiklere teslim oldu

HARP BİTTİ

Müttefik ordularına "Ateş kes!„ emri verildi

Zafer şenliklerine hazırlanan İngiltere başkentinin - Avrupa zaferi kutlandığı günlerde - baştan başa ışıklandırılmış bir manzarası

Japon İmparatoru Potsdam ültimatomunu kabul etti

İmparator'un bahçesinde toplanan Tokyo halkı "bizi affet!„ diye ağlaştılar

Londra, 14 a.a. — İngiliz Başbakanı M. Attlee, gmt. saatiyle 21 de radyoda söylediği bir nutukta, Japonya'nın bugün teslim olduğunu ilân etmiştir. M. Attlee, nutkunda, evvelâ Müttefikler tarafından Japonya'nın teslim olması için ileri sürülen şartlara Japon cevabının mânâsını bildirmiştir. Japon hükümeti bu cevabında diyor ki:

"Japon hükümeti, Potsdam demeci hükümlerinin kabulü hakkında neşrettiği 10 ağustos tarihli beyannameye ve Dışişleri Bakanı M. Byrnes tarafından 11 ağustosta bildirilen Amerika, Büyük Britanya, Sovyetler Birliği ve Çin hükümetlerinin cevabına atfen dört büyük devlet hükümetlerine aşağıdaki cevabı vermekle şeref duymaktadır:

1 — Majeste İmparator Potsdam demeci hükümlerinin kabulüne dair bir buyurultu ya-

M. Attlee Japonya'nın bu cevabını bildirdikten sonra Uzakdoğu harbinin safahatını kısaca çizmiş, sindi Japon mukavemetinin her tarafta kırılmış olduğunu söylemiş ve nutkuna şöyle devam etmiştir:

"Büyük Britanya'dan, dominyonlardan, Hindistan'dan ve sömürgelerden gelen askerlerimiz, bahriyemiz, ordumuza ve hava kuvvetlerimize, Japonlara karşı savaşta mükemmel bir surette bütün bu dövüşmüş olanları şu anda tebcil etmek gerektir. Parlak Müttefiklerimize ve bilhassa Amerika Birleşik Devletlerine minnettarız. Amerika'nın muazzam gayretleri olmasa idi bu Uzakdoğu savaşı daha senelerce devam ederdi.

Japonların elinde bulunan esirlerimize Japon taarruzunun başlıca darbesine uğrayan dominyonlarda, Avusturalya'da ve Yeni Zelanda'da, Hindistan'da ve Birmanya'da ve bütün

Dünya harbi bitti

Japon işgaline ait bütün plânlar hazır

EK-17: Japonya'nın teslimi ve savaşın sonu.